

**ORTA KAZAKİSTAN'DAKİ TASMOLA
KÜLTÜRÜ KURGANLARI**

Darya KUSSAINOVA

**Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Anabilim Dalı
Doç. Dr. Korkmaz MERAL
2017**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

Darya KUSSAİNOVA

ORTA KAZAKİSTAN'DAKİ TASMOLA KÜLTÜRÜ KURGANLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Korkmaz MERAL**

ERZURUM - 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

20/06/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “Orta Kazakistan’daki Tasmola Kültürü Kurganları” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20.06.2017

Darya KUSSAINOVA

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Korkmaz MERAL danışmanlığında, Darya KUSSAINOVA tarafından hazırlanan bu çalışma 20 / 06 / 2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Korkmaz MERAL

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Şengül Dilek FUL

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
HARİTALAR DİZİNİ	VI
RESİMLER DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA KAZAKİSTAN VE TASMOLA KÜLTÜRÜ

1.1. ORTA KAZAKİSTAN'IN SARIARKA BÖLGESİNİN COĞRAFİ YAPISI ...	2
1.2. ORTA KAZAKİSTAN'DAKİ TASMOLA KÜLTÜRÜNÜN ARAŞTIRMA TARİHÇESİ	4
1.2.1. 1930-1950 Yılları Arasında Yapılan Araştırmalar	4
1.2.2. 1955-1965 Yılları Arasında Yapılan Araştırmalar	6
1.2.3. 1980'den Sonra Yapılan Araştırmalar	8

İKİNCİ BÖLÜM

TASMOLA KÜLTÜRÜ

2.1. TASMOLA KÜLTÜRÜNÜN ÖZELLİKLERİ VE YERLEŞİM YERLERİ...	10
2.2. TASMOLA KÜLTÜRÜNÜN ORTA KAZAKİSTAN'DAKİ KURGANLARI	14
2.2.1. Tasmola I Mezarlığı Kurganları	14
2.2.2. Tasmola V Mezarlığı Kurganları	15
2.2.3. Tasmola VI Mezarlığı Kurganları	18
2.2.4. Nurmanbet IV Mezarlığı Kurganları	18
2.2.5. Botakara Mezarlığı Kurganları	19
2.2.6. Ak-Bulak I Mezarlığı Kurganları	20
2.2.7. Ak-Bulak II Mezarlığı Kurganları	21
2.2.8. Tasmola II Mezarlığı Kurganları	21

2.2.9. Tasmola III Mezarlığı Kurganları	21
2.2.10. Karamurun I Mezarlığı Kurganları.....	22
2.2.11. Karamurun II Mezarlığı Kurganları	25
2.2.12. Nurmanbet I Mezarlığı Kurganları.....	26
2.2.13. Nurmanbet II Mezarlığı Kurganları	26
2.2.14. Birlik Mezarlığı Kurganları.....	28
2.2.15. Tegizjol Mezarlığı Kurganları.....	29
2.2.16. Kosoba Mezarlığı Kurganları.....	29
2.2.17. Nurken II Mezarlığı Kurganları	30
2.2.18. Taldı II Mezarlığı	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASMOLA KÜLTÜRÜ KURGANLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

3.1. KURGANLARIN İÇ MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....	35
3.2. TASMOLA KÜLTÜRÜ ANTROPOLOJİSİ	36
3.3. SİLAHLAR.....	37
3.4. AT GEMLERİ.....	41
3.5. KUTSAL ALETLER, SÜSLÜ VE GELENEKSEL ÜRÜNLER.....	44

SONUÇ.....	49
KAYNAKÇA	52
EKLER.....	60
EK 1. HARİTALAR.....	60
EK 2. RESİMLER.....	62
ÖZGEÇMİŞ.....	109

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTA KAZAKİSTAN'DAKİ TASMOLA KÜLTÜRÜ KURGANLARI

Darya KUSSAINOVA

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Korkmaz MERAL

2017, 109 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Korkmaz MERAL (Danışman)

Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN

Yrd. Doç. Dr. Şengül Dilek FUL

“Orta Kazakistan’daki Tasmola Kültürü Kurganları” üzerine yapılan bu çalışmada tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar gelen Tasmola kültürü çeşitli başlıklar altında anlatılmaya çalışılmıştır. Başlangıçta bölgenin tarihi coğrafyası ele alınıp, bugüne kadar yapılan bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Özellikle Orta Kazakistan’da yer alan Sariarka Bölgesindeki Şiderti Nehri, Nura Nehri, Ulıtau, Karkaralı Dağları yakınlarında bulunan kurganlar üzerindeki çalışmalara değinilmiştir.

İkinci bölümde Tasmola kültürünün yerleşim yerleri ve kurganları incelendikten sonra genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede kurganlarda yer alan ok uçları, at gemleri, hançerler, aynalar, sunaklar, bileme taşları gibi buluntular günümüze kadar yapılan çalışmalarla karşılaştırılarak Tasmola kültürünü bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Tasmola Kültürü, Bıyıklı Kurgan, Mezar Çukuru, At Gemi

ABSTRACT

MASTER THESIS

KURGANS IN TASMOLA CULTURE OF CENTRAL KAZAKHSTAN

Darya KUSSAINOVA

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Korkmaz MERAL

2017, Pages: 109

**Jury: Assoc. Prof. Dr. Korkmaz MERAL
Assoc. Prof. Dr. Nurettin KOÇHAN
Asist. Prof. Dr. Şengül Dilek FUL**

The research “Kurgans in Tasmola Culture of Central Kazakhstan” initially examined Tasmola Cultural Period and its theories since ancient times thus far. The first chapter provides an overview and historical and geographical perspective of the region, along with Tasmola culture theories and studies. The most significant amount of Kurgans concentrated within the borders of the Shiderty River, Nura River, Ulytau Mountains and Karkaraly Mountains situated in the Central Kazakhstan.

The second chapter covers the spreading of Tasmola culture and specifies kurgan ritual items. The third chapter reviews kurgan relicts and findings such as arrows, equine stirrups, mirrors, sacrificial altars and grindle Stones. The purpose of the research is to make scientific input into archeology.

Keywords: Kazakhstan, Tasmola Culture, Kurgan with Lines, Bone chamber, Equine stirrups

KISALTMALAR DİZİNİ

cm	: Santimetre
km	: Kilometre
m	: Metre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Kazakistan Haritası	60
Harita 2. Orta Kazakistan'ın Haritası	60
Harita 3. Nura Nehri Çevresi	61
Harita 4. Şidertı Nehri ve Çevresi	61

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Bıyıklı Kurganın hava fotoğrafı.	62
Resim 2. Bıyıklı Kurganların Tipleri.....	62
Resim 3. Tasmola I planı.	63
Resim 4. Tasmola I 19 nolu kurgan: 1-2 plan; 3. Mezar.	63
Resim 5. Tasmola I 19 nolu kurganın buluntular..	64
Resim 6. Bileği taşı: 1. Tasmola I 19 nolu kurgan; 2. Tasmola I 24 nolu kurgan; 3. Tasmola VI 1 nolu kurgan; 4. Karamurun I 5a nolu kurgan.....	64
Resim 7. Gem aletleri: 1-2. Tasmola I 19 nolu kurgan; 3-4. Tasmola I 24 nolu kurgan.....	65
Resim 8. Taş sunakları: 1. Karamurun I 10 nolu kurgan; 2. Tasmola I 225 nolu kurgan, 3. Karamurun I 3 nolu kurgan.....	65
Resim 9. Tasmola V planı..	66
Resim 10. 1 -2. Tasmola VI 2 nolu kurgan; 3-4 Tasmola V 1 nolu kurgan.	66
Resim 11. Tasmola V 2 nolu kurgan: 1. plan; 2 mezar çukuru; 3. Soyguncularının girişi.	67
Resim 12. Taş sunakları Tasmola V 2 nolu kurgan.....	67
Resim 13. Tasmola V 2 nolu kurgan tunç gem aletleri..	68
Resim 14. Tasmola V 2 nolu kurgan gem parçaları.	68
Resim 15. Tasmola V 2 nolu kurgan tunç çanlar.....	69
Resim 16. Tasmola V 2 nolu kurgan. Tunç keçinin heykeli..	69
Resim 17. Kemik ve boynuz: 1-4. Tasmola V 2 nolu kurgan; 5. Tasmola VI 1 nolu kurgan; 6. Tasmola V 3 nolu kurgan.....	70
Resim 18. 1-2. Tasmola VI 1 nolu kurgan; 3-4. Tasmola V 3 nolu kurgan.	70
Resim 19. Tasmola V 3 nolu kurgan plakası..	71
Resim 20. Tasmola V 1-2. 6 nolu kurgan; 3. 3 nolu kurgan; 4. 4 nolu kurgan.	71
Resim 21. Tasmola V 3 nolu kurgan: Tunçtan yapılmış gem aletleri	72
Resim 22. Tasmola V 3 nolu kurgan: Altın buluntular.	72
Resim 23. Tunç ok uçları: 1-2. Nurmanbet II 1 nolu kurgan; 3, 5, 7. Ak Bulak I 1 nolu kurgan; 6, 8, 10, 11, 13, 19, Karamurun II 3 nolu kurgan; 9, 12, 15, 20, Tasmola III 2 nolu kurgan; 14. Tasmola V 3 nolu kurgan; 16-18 Karamurun I 5a nolu kurgan.	73

Resim 24. Tasmola V 1 -2. 6 nolu kurgan; 3-4. 4 nolu kurgan.	73
Resim 25. Tasmola V 6 nolu kurgan boncukları.	74
Resim 26. Gem aletler: 1, 2, 5, 7. Tasmola V 6 nolu kurgan; 3. Tasmola VI A kurgan; 6. Tasmola VI 2 nolu kurgan; 4. Nurmanbet II 4 nolu kurgan	74
Resim 27. Tasmola VI Mezarlığının planı.	75
Resim 28. Tasmola VI 1 nolu kurgan. Gem aletler	75
Resim 29. Karamurun I 5 nolu kurgan.	76
Resim 30. Karamurun I 5 nolu kurgan.	76
Resim 31. Karamurun I 5 nolu kurgan. 2-10 Ok uçları; 1, 11, 12 tunç ürünleri.	77
Resim 32. Nurmanbet II 3 nolu kurgan. Kemik plakası.	77
Resim 33. 1-2. Tasmola II 1 nolu kurgan; 3 -4. Nurmanbet IV 1 nolu kurgan..	78
Resim 34. Kemerl parçaları: 1. Nurmanbet IV 3 nolu kurgan; 2. Nurmanbet IV 1 nolu kurgan; 3. Tasmola II 1 nolu kurgan.).	78
Resim 35. Nurmanbet IV 1 nolu kurgan. 1. Hançer; 2-4. ok uçları; 5. Bıçak.	79
Resim 36. Ak Bulak Mezarlığı.	79
Resim 37. Savaş aletleri: 1. Karamurun II 2 nolu kurgan; 2-8, 12, 14, 15, Tasmola II 1 nolu kurgan; 9, Karamurun I 5a nolu kurgan; 10, Tasmola II 2 nolu kurgan; 11, Tasmola VI A kurgan; 14, Karamurun I 6 nolu kurgan; 16, Karamurun I 3 nolu kurgan.	80
Resim 38. 1-2. Karamurun II 2 nolu kurganın planı; 3-4. Nurmanbet IV 3 nolu kurganın planı.....	80
Resim 39. Bileği taşı: 1. Karamurun II 3 nolu kurgan, 2. Karamurun I 2 nolu kurgan; 3-4. Tasmola VI A kurgan..	81
Resim 40. Kemiklerden yapılmış iğneleri.	81
Resim 41. Tasmola I: 1-2. 19 nolu kurgan; 3-4. 22 nolu kurgan.....	82
Resim 42. Taş sunakları: 1. Karamurun I 5g nolu kurgan; 2. Karamurun I 5b nolu kurgan; 3. Tasmola VI A kurgan	82
Resim 43. Kemikten yapılan aletler.....	83
Resim 44. Karamurun II 1 nolu kurganın tunç plakası.....	83
Resim 45. Karamurun II 1 nolu kurganın ok uçları.	84
Resim 46. Nurmanbet I 2 nolu kurganın tunç plakası.	84
Resim 47. Sariarka.....	85

Resim 48. Birlik Mezarlığından Ayna.....	85
Resim 49. Birlik Mezarlığındaki aynanın ayrıntısı.....	86
Resim 50. Birlik Mezarlığındaki aynanın ayrıntısı.....	86
Resim 51. Birlik Mezarlığından Plaka.....	87
Resim 52. Birlik Mezarlığından Boncuklar.....	87
Resim 53. Tegizjol Mezarlığı: 1, 10. Kemerli tutturma düğmeleri; 2, 3, 13, 16. dikdörtgen şeklinde yüksük; 4, 8, 12. figürlü yüksük; 11. kolye parçası; 17-21. ok uçları; 22. at kemikleri.....	88
Resim 54. Kosoba Mezarlığı 2 nolu kurgan.	88
Resim 55. Kosoba Mezarlığı 2 nolu kurgan.	89
Resim 56. Kosoba Mezarlığı 2 nolu kurgannın kuzeybatıdan görünüşü.....	89
Resim 57. Kosoba Mezarlığı 2 nolu kurgannın güneybatıdan görünüşü.....	90
Resim 58. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: Taş balbalın bulunduğu alan.....	90
Resim 59. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurganın plan ve kesiti. 1. Ahşap parçası; 2. Bıçak; 3. Boncuklar; 4. Seramik kap parçaları; 6. İnsan iskeleti.	91
Resim 60. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: 1. Temelli olan kazı; 2. tunç ok ucu; 3. soyguncuların girişi; 4. Sunak parçaları; 5. A kazı alanı; 6. B kazı alanı; 7. C kazı alanı; 8. Balbalın düşmüş levhaları.....	91
Resim 61. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: 1. A kazı alanı; B kazı alanı; C kazı alanı.	92
Resim 62. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: 1. çim; 2. moloz ile taşla katman; 3. kırmızı-gri kil; 4. siyah ve gri renkli toprak; 5. anakara; 6. soyguncuların girişi; 7. mezar çukuru.....	92
Resim 63. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: Balbal.....	93
Resim 64. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: Seramik kap.....	93
Resim 65. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: Boncuklar.	94
Resim 66. Nurken II Mezarlığı 3 nolu Kurgan. Taş sandukası.	94
Resim 67. Nurken II Mezarlığı 4 nolu Kurgan. Taş sanduka ve sunağı.....	95
Resim 68. Nurken II 5 nolu Kurgan	95
Resim 69. Nurken II 1 nolu Kurgan	96
Resim 70. Nurken II 1 nolu Kurgan	96
Resim 71. Nurken II 1 nolu Kurgan. Dromos	97

Resim 72. Nurken II 1 nolu Kurgan. Dromosunun kuzeyden görünüşü	97
Resim 73. Nurken II 1 nolu Kurgan.	98
Resim 74. Nurken II 2 nolu Kurgan. Kuzey yapısı ve dromosunun başlangıcı.	98
Resim 75. Nurken II 2 nolu Kurgan. Kuzey duvarı.....	99
Resim 76. Nurken II 2 nolu Kurgan. Kuzey tarafındaki dromosun görünümü.	99
Resim 77. Nurken II 2 nolu Kurgan. Öğütme taşının parçası.	100
Resim 78. Nurken II 2 Nolu Kurgan. Öğütme Taşı.....	100
Resim 79. Nurken II 2 nolu Kurgan. Tunç plaka parçası.	101
Resim 80. Marlık Mezarlığında bulunan altın kupa	101
Resim 81. Kul-Oba Kurganında bulunan altın heykel.....	102
Resim 82. İssyk Kurganında bulunan altın plaka parçası.....	102
Resim 83. Nurken II 6 nolu Kurgan	103
Resim 84. Nurken II Mezarlığı 6 nolu Kurgan. Çift mezarı.....	103
Resim 85. Taldı II Mezarlığı dromos	104
Resim 86. Taldı II Mezarlığı dromos	105
Resim 87. Taldı II 2 nolu kurganda bulunan altın plaka.	105
Resim 88. Taldı II 2 kurganda bulunan altın plaka.	106
Resim 89. Taldı II 2 kurganda bulunan altın plakalar.	106
Resim 90. Taldı II 2 nolu kurganda bulunan altın kemer parçası.....	107
Resim 91. Taldı II 2 nolu kurganın altın çanlar.....	107
Resim 92. Taldı II 2 kurganda bulunan altın plaka.	108
Resim 93. Taldı II 5 nolu kurgan. Kafatası	108

ÖNSÖZ

Kazakistan, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Pek çok medeniyetin izlerini taşıyan Kazakistan, arkeoloji dünyasının da ilgi odağı olmuştur.

Kazakistan yüz ölçümü olarak 2 725 000 km²'dir. Çok geniş bir coğrafi alana sahip olan Kazakistan, Andronov, Mayemir, Issık, Begazı-Dandıbay, Petrov, Fedorov, Botay, Afanas, Kşedıbay, Tasmola vb. kültürlerle ev sahipliği etmiştir. Değinildiği gibi birçok medeniyetin barınağı olan Kazakistan'da filizlenen Tasmola kültürü araştırmamızın konusudur.

Öncelikle bana bu çalışma konusunu öneren ve tezimin her aşamasında bilgi, tecrübe ve kaynaklarını benden esirgemeyen, yabancı uyruklu olmama rağmen beni öz vatanımda hissettiren, zor anlarımda her daim yanımda olan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Korkmaz MERAL'e; engin bilgileriyle bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Meyram SEİTKALİYEV'e, kazı çalışmalarında tecrübe edinmemeye olanak sağlayan Doç. Dr. Viktor VARFOLOMEEV'e teşekkürü bir borç bilirim.

Arş. Gör. Ahmet Cüneydi HAS'a, Tuba AYDIN'a, Elif YAVUZ'a, İsmail ÖZCİHAN'a ve Serdal GÜNDOĞDU'ya yardımları ve teşviklerinden ötürü ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu zorlu süreçte sevgilerini, anlayışlarını, dualarını ve desteklerini üzerimden bir an olsun eksik etmeyen, benim için her türlü fedakârlığı yapan aileme ve arkadaşlarıma sonsuz şükranlarımı iletiyorum.

Erzurum-2017

Darya KUSSAİNOVA

GİRİŞ

Orta Kazakistan'da Erken Demir Çağına ait eserler bulunmuştur. Bulunan bu eserler Tasmola'nın arkeolojik kültürünü yansıtır. Tasmola Kültürünü oluşturanların Sakalar olduğu düşünülmektedir. Tasmola Kültürünü yaşatanların geleneksel hayatı Kazakistan'ın bazı bölgelerine ve Güney Ural'a yakın olduğundan benzerlikler göstermektedir.

Kazakistan'ın Erken Demir Çağına ait bulgularını ilk araştıran Margulan ve arkadaşlarıdır¹. 1945 yılında kurulan Orta Kazakistan Kazılar Kurumu (OKKK) bölgede arkeolojik araştırmaların artmasına vesile olmuştur. Geride kalan Orta Kazakistan arkeolojik araştırmaları özellikle Kadırbayev önderliğinde hızla artmıştır.

Günümüzdeki araştırmalar Tasmola kültürüne ait olduğu belirlenen Orta Kazakistan (Tasmola Kültürü), Kuzey Kazakistan (Ulubay-Tasmola Kültürü) ve Güney Ön Ural (Bobrovo-Tasmola Kültürü) bölgelerinde devam ettirilmektedir.

Tüm Sariarka bölgesine yerleşmiş büyük bir kültür olan Tasmola Kültürü MÖ 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır. MÖ 7.-6. yüzyıllar arasında ise en parlak dönemini yaşamıştır. Orta Kazakistan'da bulunan eserlerden yola çıkılarak Tasmolalıların Cetisu, Doğu Kazakistan, Doğu Ön Oral ve Güney Ural'da yaşayan topluluklara kültür bakımından çok yakın olduğu gözlemlenmiştir².

Bu çalışmada öncelikle konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Orta Kazakistan Sariarka bölgesinin tarihi coğrafyasını vermeye çalıştım. Devamında bugüne kadar bölgede yapılan araştırmaları üç alt başlık altında inceledim. İkinci Bölümde Taşmola kültürünün özelliklerini ve kurganlarını tanıtip, son bölümde ise çalışma konumu oluşturan kurganların mimari ve buluntular açısından değerlendirmesini yapmaya çalıştım.

¹ A. Margulan, K. Akişev, M. Kadırbayev, A. Orazbayev, *Drevnya kultura Tsentralnogo Kazakhstana, Alma-Ata 1966.*

² Arman, Beisenov, "K izuçeniya osobennostey krupnih kurganov rannego zheleznogo veka Tsentralnogo Kazakhstana", *Kadırbayevskiye çteniya*, 77.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA KAZAKİSTAN VE TASMOLA KÜLTÜRÜ

1.1. ORTA KAZAKİSTAN'IN SARIARKA BÖLGESİNİN COĞRAFİ YAPISI

Coğrafi yerleşmesi: Sariarka, Orta Kazakistan'da büyük bir alanı kaplamaktadır. Sariarka'nın sınırları batıda Turgay Platosuna, doğuda Saur-Tarbagatay Dağlarına, kuzeyde Kuzey Kazak Ovasına, güneybatıda Turan Ovasına kadar uzanmaktadır (Harita 1)³. Sariarka'nın doğusu 400 km, batısı 900 km ve uzunluğu batıdan doğuya 1200 kilometredir.

Sariarka'nın topografik ve jeolojik yapısı: Sariarka önceden yaşlı ve bozuk dağ yerleşmesinden oluşmuşken zamanla düz ve alçak tepeciklere dönüşmüştür⁴. Kazak Tepeciği bölgesinde büyük ve küçük çöküntüler bulunmaktadır. Kazak Tepeciğinin doğu tarafı batı tarafına göre biraz daha yukarıda yer almaktadır⁵. Sariarka Paleolitik Döneme ait tortul ve magmatik (granit, kuvarsit) kayalardan oluşmuştur. Sariarka topografyasının oluşumunda iklim ve yerşekilleri büyük rol oynamıştır. Bozkır, yarı çöl ve çölümsü bitki örtüsü ile kaplıdır.

Kazak Tepeciğinin doğusunda biraz daha yüksekte Kızılray Dağları (En yüksek noktası Aksoran 1565 m), Karkaralı Dağları (1403 m), Kent (1460 m), Çengiztau (1300 m) ve Bayanaul Dağları (950 m) bulunmaktadır⁶. Ulıtau Dağlarının (1133 m) temeli çoğunlukla granit, kumtaşı ve şeylden oluşmuştur (Harita 2). Ulıtau çevresindeki höyüklerinde bulunduğu ovalar farklı kil kayalardan oluşmuştur⁷. Bu dağlar magma kayacı, tortul, kuvarsit, kumtaşı, şeyl ve granitten oluşmuştur. Kuzey yamaçlarında çam ormanları bulunur, güneyindeki yamaçlar çıplak ve kayalıktır⁸. Dağların arasında yer alan göl kenarlarında ise çam ormanları bulunmaktadır.

Sariarka'nın iklimi: Sariarka okyanustan ve denizden uzakta yer almaktadır. Bu sebeple Sariarka'nın iklimi kurak ve karasaldır⁹. Kışın ortalama -14, -18°C iken

³ N. Gvozdetkiy, N. Mihaylova, *Fiziçeskaya Geografya SSSR. Aziatskaya çast*, 54.

⁴ E. Vilesov, A. Naumenko, L. Veselova, B. Aubekero, *Fiziçeskaya geografya Kazakhstana*, 92.

⁵ Vilesov vd., 33.

⁶ Gvozdetkiy and Mihaylova, 47.

⁷ Gvozdetkiy and Mihaylova, 75.

⁸ Vilesov vd.,34.

⁹ Vilesov vd.,34.

maksimum derecesi -40 C°dir. Sariarka'da yazlar kurak ve sıcak; ortalama sıcaklık 20 °C ile 24 °C iken maksimum 35 °C dir¹⁰.

Nehirler ve Göller: Kazak Tepeciğinin nehirleri Esil, Nura (Harita 3), Sarısu, Seletı, Şidertı (Harita 4) ve Tokırau dır. Nehirler ilkbaharda eriyen kar sularından beslenmektedir¹¹. Sariarka'nın gölleri çok tuzludur. Tatlı su kaynakları Kökşetau, Borovoye, Şuçye ve Kurgaljin'de yer almaktadır¹².

Kökşetau, Atbasar İlçelerinde Çernezyom (Kara) Toprakları olması sebebiyle burada buğday yetiştirilmektedir. Alçak dağlar ve tepeciklerde çam ve huş ağacı ormanı vardır. Bozkırın güney tarafında bulunan Tengiz-Kurgaljinskaya Çukuru, Sarısu Nehri, Ulıtau, Karkaralı ve Çengiztau Dağlarının masifleri yarı çöllü topografya tipine girmektedir¹³. Buranın iklimi kuraktır. Mera hayvanları için yarı çöllü bölgeler çok uygundur.

Çöllü bölgeler Ulutau'nun güney dorukları, Jezgazgan çevresi ve Kuzey Balhaş'ta yer almaktadır¹⁴. Sariarka'nın yarı çöllü, çöllü ve bozkır bölgelerinde çeşitli hayvan türlerinin yaşadığı görülmüştür. Çamlık ormanlarda geyikler ve karıncalar, bozkır ve yarı çöllü bölgelerde kurtlar, tilkiler ve antiloplar yaşamaktadır¹⁵. Göllerde farklı türde kuşlar vardır.

Sariarka yerleşik kültürüne büyük katkılar sağlamıştır. Paleolitik Dönemlerden beri yerleşim yeri olarak Sariarka tercih edilmiştir¹⁶. Karkaralı Dağları çevresinde Tunç Çağından itibaren oluşan doğal kaynakları sebebiyle metalürji gelişmiştir. Tunç Çağında yaşayan insanlar yerleşik hayata geçmişlerdir¹⁷. O zamanda tarım ve metalürji çok gelişmiş, fakat Son Tunç Çağı ve Erken Demir Çağının yaşandığı zamanlarda Kazakistan'da iklim değişmeye başlamıştır. Değişen iklimle gün yüzüne çıkan sıcaklık ve kuraklık tarım yapılmasını imkansız hale getirmiştir¹⁸. Bu sebeple Demir Çağında insanlar göçebe yaşam tarzını seçmişlerdir.

¹⁰ Vilesov vd.,163.

¹¹ Vilesov vd.,175.

¹² Vilesov vd.,192.

¹³ Gvozdetkiy and Mihaylova, 67.

¹⁴ Gvozdetkiy and Mihaylova, 61.

¹⁵ Gvozdetkiy and Mihaylova, 43.

¹⁶ K. Akishev, G. Kushaev *Drevnyaya kultura sakov i usuney*, 89.

¹⁷ V. Evdokimov, V. Varfolomeev, *Epoha bronzy Tsentralnogo i Severnogo Kazahstana*, 16.

¹⁸ Akishev ve Kushaev, 90.

Sarıarka, Kazakistan'ın önemli bir yerleşim bölgesidir. Arkeologlar Sarıarka'da Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik Dönemlere ait bulgulara ulaşmışlardır. Paleolitik dönemde Sarıarka'da yaşayan insanların yaşam tarzı gelişmeye başlamıştır¹⁹. İnsanlar toplu halde yaşamaya başlamışlardır. Neolitik Dönemde insanlar avcı ve toplayıcılıktan yerleşik hayata geçmişlerdir²⁰. Kalkolitik Dönemde Sarıarka insanları taş aletlerin yanı sıra bakırı da kullanmaya başlamışlardır²¹. Tunç Çağında Sarıarka'da insanlar bronz aletler yapmayı öğrenmişlerdir. Karkaralı Dağlarındaki Kent İlçesinde Tunç Çağına ait metalürjik fırınlar bulunmuştur. Tunç Çağında yaşayan insanlar altın, bakır yada kalay metalleri işlemiş ve metalürji çok gelişmiştir²².

Sarıarka zengin bir bölgedir. Nehirler, dağlar ve ormanlar olduğu için bu bölgede arkeologlar Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağ Dönemlere ait farklı tarihli buluntular tespit edilmiştir.

1.2. ORTA KAZAKİSTAN'DAKİ TASMOLA KÜLTÜRÜNÜN ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

1.2.1. 1930-1950 Yılları Arasında Yapılan Araştırmalar.

Tasmola kültürünün araştırmaları yeni ortaya çıkan arkeolojik bulgular sayesinde üç döneme ayrılır. İlk döneme Ön Tasmola denir. Bu dönemin başlangıcını bıyıklı kurganlar oluşturur²³. 1866 yılında Radlov tarafından ilk kazı çalışmaları yapılmıştır²⁴. Arkeoloji komisyonundaki araştırmacılar Pavlodar Bölgesindeki Sarı Özek Gölünde yedi ayrı kurgan üzerinde çalışma yapmışlardır²⁵. Slovtsova, Kökşetav Bölgesinde 1878 yılında²⁶, Selivanov ve Petrov, Adbasar ilçesinde 1894 yılında çalışmalar yürütmüştür²⁷. Bu çalışmalarda elde edilen arkeolojik bulgular 1910 yılında Kastanye tarafından yazılmıştır²⁸. Sonrasındaki yirmi yıllık süreçte bu alanla ilgili çok fazla çalışma

¹⁹ Evdokimov, Varfolomeev, 32.

²⁰ Evdokimov, Varfolomeev, 27.

²¹ Evdokimov, Varfolomeev, 27.

²² Evdokimov, Varfolomeev, 45.

²³ Ageeva, Elena, "Hronika arheologičeskikh rasskopy i nahodok v Kazakhstane v 1948-1949 gg" *İzvestiya AN KazSSR*, 130.

²⁴ Boris, Grakov, "Skifskiy Gerakl", *KSİİMK*, XXXIV, 13.

²⁵ Vasiliy, Radlov, *İz Sibiri. Stranitsi dnevnika*, 247.

²⁶ A. Tişkin, P. Daşkovskiy, *Sotsialnaya kultura i sistema mirivizreniy naselenşya Altaya skifskoy yepohi*, 238.

²⁷ M. Habdullina, S. Yarygin, "İstoriya izuçeniya rannego zheleznogo veka Saryarki", 173.

²⁸ İosif Kastanye, *Drevnosti Kirgizskoy stepi i Orenburgskogo kraya*, 302.

yapılmamıştır²⁹. Tasmola Dönemi ile ilgili 1930 yılında yapılan çalışmalar günümüzde dahi yararlanılabilecek niteliğe sahiptir³⁰. Tasmola Dönemine ait kurganlar Karagandı Bölgesinin Jana Arka ilçesinde bulunmaktadır³¹. Grakov, 1930 yılında Kazakistan arkeolojisi üzerine yaptığı araştırmaları yayınlamıştır³². Bu eserde Orta Kazakistan kurganlarının arkeolojik bulgularıyla ilgili özel bölümler bulunmaktadır³³. 1935 yılında Jdanov, Orta ve Kuzey Kazakistan'da bulunan bıyıklı kurganlar üzerinde çalışmalar yapmış ve yeni bilgiler ortaya çıkarmıştır³⁴. Bes-Oba, Jana Aulı, Kızıl Tu ve Köktal Karagandı Bölgesinde yapılan arkeolojik çalışmalar esnasında çıkarılan bulgular Karagandı Müzesinde Kiseleyv tarafından sergilenmiştir³⁵. Kurganların üzeri toprakla doldurulup yükselttikten sonra etrafı taşla çevirilmiş olup ve doğuya doğru uzanan kavisli yollarının varlığı tespit edilmiştir³⁶. 1940'lı yıllarının sonuna doğru yapılan çalışmalarda Orta Kazakistan'ın Erken Demir Çağında yaşayan göçmenlerin günlük hayatlarına dair araç ve gereçler bulunmuştur³⁷. 1946 yılından itibaren Orta Kazakistan'daki Erken Demir Çağı ile ilgili çalışmaları Margulan hızlandırmış ve Orta Kazakistan'ın Bedpak Dala'dan Ulıtav ve Karkaralı Dağlarına kadar uzanan geniş bir alanda araştırma yapmıştır³⁸. Bu araştırmaları esnasında bıyıklı kurganlarla ilgili bilgiler toplamış ve Tasmola Kültürünün nerelerde yoğunlaştığını belirlemiştir. Bıyıklı kurganlar üzerinde yaptığı çalışmalarda bu kurganların hangi dönemlere ve hangi kültüre ait olduğunu fark edememiştir. Kurganların yapısını inceleyen Margulan o dönem halkının güneş kültüne tapındığını düşünmüştür³⁹.

Margulan, Orta Kazakistan'ın Erken Demir Çağında yaşayan göçmenler hakkında yaptığı çalışmaları 1951 yılında yayınlamış ve Geç Tunç Çağından Erken Demir Çağına geçişin birbiriyle bağlantısının önemi üzerinde durmuştur⁴⁰. 1954-1956 yıllarında Stalin, Orta ve Kuzey Kazakistan bölgelerini tarım alanı olarak ilan etmiş. Bunun

²⁹ Kemal Akishev, "Nekotoriye itogi arheologičeskikh rabot 1959 g. na territorii Kazakhstana", *İzvestiya AN KazSSR, Seriya istorii, arheologii i etnografii. Vıpusk 3, İzdatelstvo akademii nauk Kazahskoy SSR*, 79.

³⁰ Sergey Rudenko, *Kultura naseleniya Tsentralnogo Altaya v skifskoe vremya*, SSSR, 52.

³¹ A. Margulan, K. Akişev, M. Kadirbayev, A. Orazbayev, *Drevnya kultura Tsentralnogo Kazakhstana*, 241.

³² Grakov, 14.

³³ Grakov, 14.

³⁴ N. Zubenko, A. Pleşakov, İ. Mahnaçeva, "İzuçeniya i problemiohrani arheologičeskikh pamyatnikov Severnogo Kazakhstana", *Aktualniye problemi visşey şkoli v tretyem tısayçileti*, 229.

³⁵ Akishev, 84.

³⁶ Kemal, Akishev, "Pamyatniki starini Severnogo Kazakhstana", *Trudi instituta istorii, arheologii i etnografii. T.7, Arheologiya*, 22.

³⁷ *Arheologičeskaya karta Kazakhstana*, AN KazSSR, 449.

³⁸ Akishev, 23.

³⁹ Margulan vd., 231.

⁴⁰ Margulan, 235.

sonucunda ilgili alanlarda arkeologlar araştırma yapılmıştır. Karagandı Bölgesindeki Şet ilçesinde bulunan Büyük Bıyıklı kurganda çalışmalar yapılmış ve bu kurganın MÖ 5-4. yüzyıllara ait olduğu tespit edilmiştir⁴¹.

Gryaznov, Ön Tasmola dönemiyle ilgili yapılan tüm araştırmaları derleyerek yaptığı çalışmada kalıntıların Erken İskitlere ait olduğunu savunmuştur⁴². Bu fikirde bize Orta Kazakistan'da yaşayan göçmenlerin özel bir kültüre sahip olduğunu gösterir. Şiderti Nehri'nin etrafında tesadüfen bulunan dört hançerin, benzerlerine Kadırbayev'in Orta Kazakistan Tasmola Kültürü adlı eserinde rastlanmıştır⁴³.

1.2.2. 1955-1965 Yılları Arasında Yapılan Araştırmalar

1955 yılı ile 1965 yılları arası Kadirov tarafından Tasmolla Kültürü Dönemi olarak nitelendirilmiş ve 1957 yılından itibaren Kadırbayev önderliğinde Orta Kazakistan'da kazı çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar esnasında çok özel Bıyıklı Kurganlara rastlanmıştır⁴⁴. 1958 yılında bu çalışmalarından elde ettiği bulguları bir kitapta toplamıştır⁴⁵. Çalışmasında bıyıklı kurganların yapısal özellikleri hakkında bilgiler veren Kadırbayev, kurganların hangi dönemlere ait olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca eldeki veriler ışığında kurganları sınıflandırmıştır. Kadırbayev bıyıklı kurganların kökeni Orta Kazakistan olduğunu savunmuştur.

Tasmola kültürün batı bölgesinin Ulıtau Dağları, İşim Nehri, Kuzeyde Kökşetau Tepesi ve Şingistau Dağlarına kadar, Güneyde Betpakdala'nın kuzeyine kadar uzandığını ileri sürer. Kadırbayev Tasmola Kültürü ile Andronov Kültürünün aynı coğrafyaya yerleştiğini, Orta Kazakistan'da çeşitli kültüre ait kurganların olduğunu fark etmiştir. Talagay Bölgesindeki Otuz Yedi Savaşçı kurganının Erken İskit Dönemi'ne ait olduğunu, 1951-52 yılları arasında ortaya çıkarılan kurganların ise MÖ 5-4. yüzyıllara ait olduğunu dile getirmiştir⁴⁶. 1950'li yıllarının sonunda Orta Kazakistan'da 85 dolaylarında kurgan üzerinde araştırma yapılmış ve bunların 23'ünün bıyıklı kurgan

⁴¹ Akishev, 24.

⁴² Mihail, Gryaznov, "Severnnyy Kazahstan v epohu rannih kočevnikov", *KSIIMK*, 66.

⁴³ Margulan vd., 344.

⁴⁴ Mir Kadyrbaev, "O nekotorih pamyatnikah rannih kočevnikov Tsentralnogo Kazakhstana", *İzvestiya AN KazSSR, Seriya İstorii, Arheologii i Etnografii*, 95.

⁴⁵ Margulan vd., 424.

⁴⁶ Mir, Kadyrbaev, "Pamyatniki rannih kočevnikov Tsentralnogo Kazakhstana", *Trudy instituta İstorii, Arheologii i Etnografii*, 203.

olduğu sonucuna varılmıştır⁴⁷. 1959 yılında Orasbayev önderliğinde Botakara mezarlığında Ak Bulak 1-2 mezarlıklarında çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar Orta Kazakistan'da iki çeşit mezarlık yapısı olduğunu ortaya çıkarmıştır. İlki kavisli yolları olan bıyıklı kurganlar, diğeri ise yuvarlak taşlarla çevrelenmiş kurganlardır⁴⁸.

1959 yılında Şidertı Nehri'nin sağ tarafında yer alan Tasmola I mezarlığında çalışmalar başlatılmıştır. Araştırmalar neticesinde bıyıklı kurganlarda at gemleri, tunç kolyeler, demir bıçaklar, taş sunağı, bileme taşları bulunmuştur⁴⁹.

1961 yılında Tasmola IV ve V mezarlıklarında araştırmalar yapılmıştır. Tasmola V mezarlığında bulunan kurganlar Tasmola Kültürüne dair daha çok izler taşımaktadır. 1962 yılında Şidyrtı Nehri'nin iki kenarında bulunan Karamurun I-II ve Nurmanbet I-II mezarlıklarında çalışmalar başlatılmıştır⁵⁰. Aynı yılda Kadırbayev'in Orta Kazakistan'ın Erken Demir Çağı ile ilgili eseri yayınlanmıştır. Bu çalışmada yazar tarihleme ve buluntuların yapısal özellikleriyle ilgili sonuçlara yer vermiştir. Ayrıca mezar çukurlarının oval şekilde yapılması, yerleşmesinin kuzeyden güneye doğru olması, mezar çukurunun taş levhalarla kapatılması ve insanların defnediliş şekillerinin benzer olması gibi ortak özellikler nedeniyle mezarların MÖ 7-6. yüzyıllara ait olduğu ileri sürülmüştür⁵¹.

1966 yılında yazılan “Orta Kazakistan'ın Eski Kültürü” adlı eserde⁵² Tasmola kültürünün özellikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Tasmola kültürünün önemli özelliği kavisli yollar inşa edilmesidir. İncelenen yaklaşık üç yüz kurganın hepsinde de bu yollar bulunmaktadır. Kavisli yolları olmayan kurganların Tasmola kültürüne dâhil edilmesinin sebebi ise kavisli yolları bulunan kurganlarla başka ortak özellikleri barındırmasıdır. Tasmola kültürüne ait eserlerinin tarihlendirilmesi özellikle savaş aletleri ve at gemlerine bakılarak yapılmıştır. Bu kitapta Tasmola kültürünün ekonomisi, dini hayatı ve sosyal hayatıyla ilgili bilgilerde yer almaktadır. Bu eser sayesinde bıyıklı kurganların Tasmola kültürüne ait olduğu kesinleşmiştir. Yazar yine bu çalışmada İskit Sarmatlarının ve Sakaların kültürünü araştırmanın sıkıntıları hakkında bilgiler de

⁴⁷ Kadyrbaev, 98.

⁴⁸ Margulan vd., 25.

⁴⁹ Margulan vd., 331.

⁵⁰ Margulan vd., 307.

⁵¹ Margulan vd., 307.

⁵² Margulan vd., 309.

vermiştir⁵³. Bulunan hayvan kaplamalarının bu iki kültürden hangisine ait olduğu tespit edilememiştir⁵⁴. Savaş aletlerinin özellikleri hakkında bilgiler de verilmiştir. Ok uçlarından yaklaşık yüz adet bulunmuştur. Bunların da kırk altı tanesi Karamurun 1 Mezarlığının 5j Kurganında çıkarılmıştır⁵⁵.

Kadırbayev çalışmasında Tasmola kültürünü iki döneme ayırır. Birinci dönem MÖ 7-6. yüzyılları, ikinci dönem MÖ 5-3. yüzyılları kapsamaktadır. Ayrıca Kadırbayev ikinci dönemdeki ölüm törenlerinin farklı olduğunu ve bu dönem mezarlarında insan naaşının yanında at ve koyun başlarına yer verildiğini savunmaktadır.

1.2.3. 1980'den Sonra Yapılan Araştırmalar

Tasmola kültürü, 1980 yılından sonra araştırılmaya başlanmıştır⁵⁶. Günümüzde Tasmola kültürü araştırmaları üç bölgeye ayrılmıştır. Birinci bölge Güney Ural, ikinci bölge Kuzey Kazakistan ve üçüncü bölge Orta Kazakistan'dır. Kuzey Kazakistan'da Zdanoviç ve ekibi tarafından araştırmalar yapılmıştır⁵⁷. 1967 yılında Pokrovka mezarlığında çalışmalar yapılmış ve buradan çıkarılan kalıntıların Erken Demir Çağına ait olduğu ileri sürülmüştür⁵⁸. Buradaki çalışmalarda bulunan 14 adet tunç ok ucunun Orta Kazakistan Tasmola kültürüne ait örneklerle benzer özellikler barındırdığı görülmüştür. Ayrıca 1974 yılından itibaren Kuzey Kazakistan'daki Alıbkas, Bekteniz, Birlik, Kenes ve Ulubay mezarlıklarında Habdulina tarafından çalışmalar başlatılmıştır⁵⁹.

1967-1991 yılları arasında Kuzey Kazakistan'daki mezarlarda yürütülen çalışmaları, Habdulina, doktora tezi kapsamında değerlendirmiştir⁶⁰. 1987 yılında Habdulina'nın yazdığı bir makalede 200 tane mezarlığın ayrıntılarına yer verilmiştir⁶¹. Orta Kazakistan'daki Tasmola kültürü ile benzerliklerin görülmesi burada da Tasmola kültürünün etkili olduğunu göstermektedir.

⁵³ Margulan vd., 372.

⁵⁴ Margulan vd., 372.

⁵⁵ Margulan, vd., 311.

⁵⁶ Vostochnaya Saniarka. *Karkaralinskiy Region V Proşlom I Nastoyaşem*, Almaty, 254.

⁵⁷ Gennadiy, Zdanoviç, "Pokrovskiy mogilnik nar eke İşim", *Kultura drevnih skotovodov i zemledeltsev Kazakhstana*, 69.

⁵⁸ Zdanoviç, 75.

⁵⁹ Maral, Habdullina, "Pogrebalniy obryad naseleniya rannego zheleznogo veka Severnogo Kazakhstana (8.-2 vv. do n.ye.)", *Ranniy zheleznyy vek i srednevekovye uralo-irtışskogo mezhdureçya*, 3.

⁶⁰ Maral, Habdullina, *Stepnoe Priishime v epohu rannego zheleza*, 170.

⁶¹ Habdullina, 10.

1990 yılından itibaren Beisenov, Tasmola kültürü hakkında çalışmalar başlatmıştır. Yaklaşık 270 mezar üzerinde çalışmalar yapmış ve bunlarla ilgili makaleler yayınlamıştır⁶². Bu mezarlıkların % 86'sı Doğu Saryarka'da yer almaktadır. Beisenov, Orta Kazakistan ile ilgili araştırmaların hepsini birleştirerek 1997 yılında tez çalışmasını tamamlamıştır⁶³. Yüz yetmiş mezardan yüz elli birinde Tasmola kültürünün izlerine rastlanmıştır. Beisenov'a göre Tasmola kültürü iki ana döneme ayrılır. Birinci dönem MÖ 7-6. yüzyılları, ikinci dönem MÖ 5-4. yüzyılları kapsar. Beisenov, Tasmola kültürünün ölüm merasimlerini şöyle tasvir etmektedir: "Oval şekilde olan mezar çukuru içine ölüler sırt üstü yatırılmıştır. Azda olsa dikdörtgen şeklinde mezar çukurları da vardır. Ölülerin başı kuzeye döndürülmüştür, sonraki dönemlerde başı batıya döndürülmüş mezar tipleri de görülmüştür⁶⁴."

Beisenov'un tez çalışmasının bir bölümünde bıyıklı kurganlarının yapısal özelliklerinden bahsedilmiştir⁶⁵.

2001-2003 yılları arasında Saryarka'da çalışmalar başlamıştır⁶⁶. Bu dönemde ölüm merasimleri ile ilgili çok önemli bulgular tespit edilmiştir⁶⁷. Nurken mezarlığında açılan 1 no'lu kurgan 40 m çapı, 4 m yüksekliği; 2 no'lu kurgan 60 m çapı, 6 m yüksekliğe ile dikkate değerdir. Bu kurganların dönemin zengin aristokrat kesimine ait olduğu belirlenmiştir⁶⁸.

Orta Kazakistan'ın Erken Demir Çağı ve Tasmola Kültürü ile ilgili yapılan araştırmalar halen devam etmektedir. Beisenov'un, 1990-2000 yılları arasındaki çalışmaları Tasmola kültürünün anlaşılması için oldukça önem arz etmektedir. Tasmola kültürünün sırları günümüzde açığa kavuşmayı beklemektedir.

⁶² Arman, Beisenov, "Kulturno-ritualniye sooruzheniya drevnih nomadov Tsentralnogo Kazakhstana", *İzvestiya MN-AN RK* 2, 32.

⁶³ Arman, Beisenov, "Pogrebalniye pamyatniki i kultovo ritualniye sooruzheniya drevnih nomadov Tsentralnogo Kazakhstana (7-1 vv. do n. ye.)", *Avtoreferat issertatsii na soiskaniye içenoy stepeni*, 25.

⁶⁴ Beisenov, 33.

⁶⁵ Beisenov, 26.

⁶⁶ Arman, Beisenov, "Maykubenskiye kurganı seredinı 1 tsıyaçiletiya do n.ye. v Tsentralnom Kazakhstane", *İzvestiya MON RK, NAN RK. Seriya obşestvennih nauk*, 66.

⁶⁷ Arman, Beisenov, "K izuçeniyu osobennostey krupnih kurganov rannego zheleznogo veka Tsentralnogo Kazakhstana", *Kadırbayevskiy çteniya*, 77.

⁶⁸ Arman, Beisenov, *Saryarka – kalybel stepoy Tsivilizatsii*, 52.

İKİNCİ BÖLÜM

TASMOLA KÜLTÜRÜ

2.1. TASMOLA KÜLTÜRÜNÜN ÖZELLİKLERİ VE YERLEŞİM YERLERİ

Kazakistan’da demir çağ, taş ve tunç çağlarından sonra üçüncü büyük arkeolojik dönemdir. Orta Kazakistan’da Demir Çağ dönemi MÖ 8-7. yüzyıllarda başlamıştır⁶⁹. Erken Demir Çağ döneminde Moğolistan’dan Tuna Nehri’ne kadar olan kısımda yerleşik yaşıntıdan göçebe yaşıntıya geçilmiştir. Bunun en önemli nedeni büyük iklim değişiklikleridir⁷⁰. Bu geçiş dönemi kademelidir. Bu yaşıntı tarzıyla birlikte bozkır özellikleri tamamen kullanılmaya başlanmıştır. Erken Demir Çağdan itibaren Kazakistan’da bazı topluluklar ortaya çıkmıştır. Örneğin İskitler, Sakalar ve Sarmatlar gibi... Savaşlarda silah aletlerinin kullanılması bu kültürlerin birbirlerinden etkilendiklerini gösterir⁷¹.

Bu topluluklar çok kısa zamanda gelişme göstermiş. Bu gelişmeyle birlikte krallıklar kurulmuş, askeri birlikler oluşmuş, zengin kesim ortaya çıkmış ve alışveriş fikri doğmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak Kazakistan’da Erken Demir Çağ’da kral kurganları yapılmıştır⁷². Kazak arkeolojisinde bu topluluğa Step Medeniyeti denilir⁷³.

Kadırbayev sayesinde Orta Kazakistan Bölgesindeki Sakalar hakkında bir çok bilgi elde etmişizdir. Geçmiş araştırmaların sonuçlarından elde edilen bilgileri genelleştirmiştir. Kadırbayev, kazılardan çıkan bulgulara dayanarak Erken Demir Çağına ait yeni bir kültür olduğunu keşfetmiş ve bunu Tasmola kültürü olarak isimlendirmiştir⁷⁴. Kadırbayev, Tasmola kültürünü 1959 yılında tamamladığı doktora çalışmasında açıklamaya çalışmıştır.⁷⁵ Tasmola I-VI, Nurmanbet I, II, IV, Karamurun I, II, Botakara, Akbulak I Tasmola kültürünü yansıtan ilk mezarlardır. Yeni çıkan bilgelere göre; Tasmola kültüründe “Bıyıklı Kurganların⁷⁶” olduğu belirlenmiştir

⁶⁹ Nikolay, Bokovenko, “Yepoha bronzi i rannego zheleznogo veka Yuzhnoy Sibiri: kriterii videleniya”, *Perehod ot yepohi bronzi k yepohe zheleza v Severnoy Evrope*, 16

⁷⁰ Yablonskiy, L., İtina, M., *Saki Nizhney Sırdarii (Po motivam mogilnika Yuzhnoy Tagisken)*, 88.

⁷¹ Akishev ve Kushaev, 134.

⁷² Akishev ve Kushaev, 135.

⁷³ Akishev ve Kushaev, 143.

⁷⁴ Akishev ve Kushaev, 73.

⁷⁵ Kadyrbaev, 162.

⁷⁶ Mir, Kadyrbaev, “Mogilnik Cilindi nar eke Nure, Vglub vekov”, 25.

(Resim 1). Bıyıklı kurganlar; üç bölümden, Büyük Tümülüs, Küçük Tümülüs ve Taş Yollardan oluşmuştur. Genelde Büyük Tümülüs'te insan iskeleti, Küçük kurganda hayvan kemikleri ve seramik kaplar bulunmaktadır.

Bıyıklı Kurganların taş yolları diğer bir deyişle bıyıkları sadece taştan değil, topraktan da yapılabilir. Bıyıklı Kurganların farklı çeşitleri vardır⁷⁷. Bıyıklı kurganların ilk tipolojik ayrımını da Kadırbayev yapmıştır⁷⁸:

I Tip: Küçük Tümülüs ve Taş yolları Büyük Tümülüsün doğusunda yer alır (Resim 2).

II Tip: Küçük Tümülüs Büyük Tümülüsün güneyinde, Taş yollar ise doğusunda yer alır (Resim 2).

III Tip: Küçük Tümülüs Büyük Tümülüsün üstünde, Taş yollar ise Büyük Tümülüsün doğusunda yer alır (Resim 2).

IV Tip: Küçük Tümülüsler Büyük Tümülüslerin içerisinde yerleşik şekil de birleşmiş, Taş yollar ise doğusunda yer alır (Resim 2).⁷⁹

Tasmola kültürüne yönelik ilk bilimsel araştırmalar, Orta Kazakistan'da Nura ve Şiderti nehirleri boyunca, Kadırbayev tarafından başlatılmıştır⁸⁰. Kurganların Tasmola'da bulunması nedeniyle bu kültür "Tasmola Kültürü" olarak isimlendirilmiştir⁸¹.

Hangi amaçla bıyıklı kurgan yapılmıştır? Marikovskiy'e⁸² göre bıyıklı kurganlar astronomide gözetleme yeri olarak kullanılmak için yapılmıştır. Fakat kurganların birbirlerine olan uzaklıkları ve kurgan sayısının fazla olması nedeniyle bunların astronomi için yapılmadıklarını gösterir. Kadırbayev'e göre bıyıklı kurganların güneşe dönük olmalarındaki etken, Tasmola kültüründe Güneşin kutsal olmasıdır⁸³.

Kazakistan'da yapılan arkeolojik çalışmalarda 300 adet bıyıklı kurgan bulunmuştur. Bu kurganlar çoğu Orta Kazakistan, Kuzey Kazakistan ve Doğu

⁷⁷ Margulan vd.,307.

⁷⁸ Kadyrbaev, 26.

⁷⁹ Margulan vd.,309.

⁸⁰ Margulan vd.,310.

⁸¹ Kadyrbaev, 40.

⁸² Beisenov, A., Bazarabaeva, G., Cumabekova, G., "Izuçenie pamyatnikov Tasmolinskoy kultury v Zapadnoy Saryarke", *Altayskiy Gosudarstvennyy universitet*, 295.

⁸³ Margulan vd.,311.

Kazakistan'da yer almaktadır⁸⁴. Erken Demir Çağ Tasmola kültürü tüm Kazakistan Tepeciklerinde yer alır. Araştırmalar batıda Ulutau dağlarında, güneyde Betpakdala ve Balhaş Gölü'nde, doğuda Şubartau dağlarında yapılmaktadır (Harita 2)⁸⁵.

Tasmola kültürüne ait bilgileri yalnızca kurganlardan edinebiliyoruz. Bu kültür hakkında bilgiler üç kısma ayrılır.

Silahlar: Tasmola kültüründe üç tip ok ucu vardır. Birinci grup üç alt gruba ayrılır: Birinci tip ok uçları yaprak şeklindedir ve saplarında dikenler yer almaktadır. İkinci ve üçüncü tip ok uçları kare şeklinde, üçüncü tip ok uçlarının tıkaçları ise kabartmasızdır⁸⁶. İkinci grup üç alt gruba ayrılır: Birinci tip ok uçları üçgen şeklindedir kenarları tıkaca doğru kıvrıktır. İkinci tip ok uçlarının alt kısmında delikler bulunmaktadır. Üçüncü tip ok uçlarının kenarlarında dişler bulunmaktadır. Bu ok uçları MÖ 7-6. yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Kadırbayev, üçgen şeklindeki ok uçlarının Orta Kazakistan'a ait olduğunu savunmaktadır⁸⁷. MÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru yapıldığı tespit edilen üçüncü grup ok uçları üçgen şeklindedir. Bu ok uçları MÖ 5-4. yüzyıllarda daha çok işlevselik kazanmıştır.

Silah aletlerinden bir diğeri de tunç hançerlerdir⁸⁸. Nurmanbet IV mezarlığında MÖ 4. yüzyıla ait bir tunç hançer bulunmuştur. Hançerin sapı çok ağırdır, keskin olan bıçağından daha enlidir ve 5 cm daha kısadır. Hançerin ağırlığı 420 gramdır. Hançerin sapı dişlidir. Sapın alt tarafı mantar şeklinde ve iki yüzünde de dalga ve virgül şeklinde kabartmalar vardır⁸⁹. Kadırbayev'e göre en ilgi çekici olanlar tunç kemerlerdir. Çoğunlukla kemerler tunç hançerlerle beraber bulunmuştur. Bu yüzden silah aletlerinin bir parçası olduğu kanaatine varılmıştır⁹⁰.

Gemler: Birinci tip gemlerde eyerlere ek olarak delikler vardır. İkinci tip gem eyerle birleşiktir, ancak bunda delikler yoktur. Üçüncü tip gemler eyerle birleşiktir ve dikdörtgen şeklindedir. Dördüncü tip gemler dikenlidir. Birinci ve ikinci tip gemlerin en

⁸⁴ Beisenov, 296.

⁸⁵ Beisenov, 79.

⁸⁶ Margulan vd.,380.

⁸⁷ Margulan vd., 380.

⁸⁸ Margulan vd.,381.

⁸⁹ Margulan vd.,381.

⁹⁰ Margulan vd.,381.

eski gem örnekler olduğu ve son kullanılış zamanlarının MÖ 7. yüzyıl olduğu kabul edilir. Bu tarihten sonra daha çok dikenli gemler kullanılmaya başlanmıştır⁹¹.

Kantarmaları inceleyen Kadırbayev bunları beş tipe ayırır. Birinci tip kemikten ve boynuzdan yapılmış üç delikli kantarmalar. İkinci tip iki delikli kanca şeklinde kantarmalar. Üçüncü tip tunç ve üç delikli kantarmalar. Dördüncü tip üç ipli ve beşinci demirden yapılmış altın işlemeli kantarmalar. Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü tip kantarmalar MÖ. 7. ve 6. yüzyıllara tarihlenmekte, ancak üçüncü tip kantarmanın Kafkaslara ait olduğu düşünülmektedir⁹².

Kadırbayev başkanlığında çalışan bir grup araştırmacının bulduğu ziynet eşyaları ve tabak çanaklar tarihin kesinleştirilmesi açısından çok önemlidir⁹³. Tunç ve demir bıçaklar, aynalar, seramik kaplar, bileme taşları ve kolyeler bu eşyalara dâhildir. Kadırbayev iki tip tunç bıçak keşfetmiştir. Birinci tip tunç bıçağının sapında yuvarlak işlemler bulunur. İkinci tip tunç bıçaklarının sapları çok küçüktür. Bu tunç bıçakların MÖ 7-5. ve 5-3. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir. Ancak kullanımları MÖ 5-3. yüzyıllarda daha yaygındır⁹⁴.

Kutsal aletler, süslü ve geleneksel ürünler: Bu ürünler taş sunakları ile temsil edilirler. Taş sunaklar genellikle oval formlara sahip 11-25 cm arasında değişen ölçülerdedirler⁹⁵. Bazı sunakların kenarlarına kabartmalar yapılmış olup, bunların daha çok kadın mezarlarında yer aldığı görülmüştür⁹⁶. Kadırbayev⁹⁷, tunç aynalar beş tipe ayırır. Birinci tip aynalar kalın çerçevelidir ve arkalarında askıları bulunur. İkinci tip aynalarda çerçeveleri düz askıları ortalarında. Üçüncü tip aynaların çerçevesinde tutmak için saplar ve üzerlerinde figürler işlenmiştir. Dördüncü tip aynalarında sapları vardır fakat üzerinde figür yoktur. Beşinci tip aynaların askısı kenarlarında olup, sapları dikdörtgendir. Birinci tip aynalar en eski olandır ve MÖ 6 yüzyıla kadar kullanılmıştır. Beşinci tip aynalar Orta Kazakistan ürünlerindendir ve MÖ 6 ve 5 yüzyıllara aittir. İkinci tip aynalar MÖ 5. yüzyıla aittir⁹⁸.

⁹¹ Beisenov, 80.

⁹² Beisenov, 80.

⁹³ Margulan vd.,391.

⁹⁴ Gryaznov, 66.

⁹⁵ Margulan vd.,390.

⁹⁶ Margulan vd.,391.

⁹⁷ Margulan vd.,391.

⁹⁸ Margulan vd.,392.

Kazılarda kemerlerin, demir ve tunç bıçakların yanında ondan fazla bileme taşı bulunmuştur. Bu taşlar MÖ 7-3. yüzyıllarda kullanılmıştır.

Mezarlarda Tasmola kültürüne ait altından, demirden, tunçtan yapılmış çeşitli objeler ele geçmiştir. Bulunan bu eserlerde çeşitli hayvan figürleri yer almaktadır. MÖ 7-6. yüzyıllara ait mezarlarda ele geçen objelere örnek olarak, keçi, yaban domuzu ve geyik gibi hayvanların motifleri verelebilir⁹⁹. (Resim 19).

2.2. TASMOLA KÜLTÜRÜNÜN ORTA KAZAKİSTAN'DAKİ KURGANLARI

2.2.1. Tasmola I Mezarlığı Kurganları

Tasmola Kültürüne yönelik ilk bilimsel araştırmalar, Orta Kazakistan'da Nura ve Şiderti Nehirleri boyunca, Kadirbayev tarafından başlatılmıştır¹⁰⁰. Kurganların Tasmola'da bulunması nedeniyle bu kültür "Tasmola Kültürü" olarak isimlendirilmiştir¹⁰¹.

Tasmola I Mezarlığı (Resim 3) Orta Kazakistan Eyaleti, Pavlodar ilçesine bağlı İkibastuz köyünün 8 km güneydoğusunda, Şiderti Nehri'nin sağ tarafında yer almaktadır. Bu Mezarlıkta kazı çalışmaları 1959 yılında başlamıştır¹⁰². Şiderti Nehri'ne arkeologlar arasında «Arkeolojik Nehir» denilmektedir. Çünkü burada farklı arkeolojik dönemlere ait anıtlar bulunmaktadır. Buralı Kazaklar Şiderti Nehri hakkında: 'Şiderti'de su bal gibi' demektedir (Harita 4).

19 Nolu Kurgan: 19 nolu kurgan 8 m çapında oval bir alanda taşlarla yapılmıştır (Resim 4.1-2). Kazı çalışması sırasında eski yer seviyesinde, tamamen tahrip olan taş yapı tespit edilmiştir¹⁰³. Kurganın hemen yanında paralel olarak iki taş zinciri güney doğuya doğru uzamaktadır. Kazak arkeolojisinde bu zincirler Bıyık olarak adlandırılır¹⁰⁴. Bıyığın güney uzunluğu 46 m, kuzey uzunluğu 52 m ve genişliği 1,5 m'dir. Bu kurgan IV. tip kurganlara örnektir. Birleşik kurganlarda büyük ve küçük kurganlar yan yanadır.

⁹⁹ Margulan vd.,392.

¹⁰⁰ Margulan vd.,311.

¹⁰¹ Margulan vd.,79.

¹⁰² Margulan vd.,311.

¹⁰³ Margulan vd.,312.

¹⁰⁴ Margulan vd.,312.

Bu nedenle kurganın içinde mezar çukurundan önce güney doğu tarafta kaba yapılmış seramik kapların parçaları bulunur.

Mezar çukuru bir insan sığayabiliceği bir genişlikte olup uzunluğu 1,8 m, derinliği 1,2 m ve kuzey-güney yönünde yapılmıştır (Resim 4.3). Mezara 20-40 yaşlarında bir kadın defnedilmiştir. Ceset düz pozisyonda yatırılıp, ayakları ayırık ve başı kuzeye çevrilmiştir. Sol tarafında dikdörtgen şeklinde bileği taşı yer alır (Resim 6.1). Sağ leğen kemiğinin yanında tunçtan yapılmış ayna ve demir bıçak bulunmuştur (Resim 5). Sol bacağının yanında ise başı kuzeye çevrili olan bir ata ait kalıntılarla tunçtan yapılan atın koşum takımları ve plakalar tespit edilmiştir. Ayrıca mezarda iki koyun kemiği de ele geçmiştir. Gömünün içinde bulunan plakalar üzerine hayvan ve bitki resimleri yapılmıştır (Resim 7.1-2)¹⁰⁵. Mezarın çukurunda işlevi tam olarak anlaşılmayan çok sayıda tunç ürün bulunmuştur.

20 Nolu Kurgan: 19 Nolu kurganın güneydoğusunda ve yaklaşık 30 m uzaklığında yer alan 20 nolu kurgan halka biçimli olup 7 m çapındadır (Resim 41.1-2). Kurganda kazı yapan arkeologlar soyguncuların girişimini kazıların hemen başında fark etmişlerdir. Fakat mezarın çukuru bulunamamıştır¹⁰⁶.

22 Nolu Kurgan: 22 nolu kurgan 20 nolu kurganın 70 m kuzeydoğusunda yer alır. Yuvarlak planlı kurgan önceleri muhtemelen halka biçimliydi (Resim 41.3-4). Çapı 8 m, yüksekliği 0.35 metredir. Kurganın ortasında yer olan mezar çukuru içerisine taş sanduka yerleştirilmiştir. Oval planlı olan sanduka duvarlarının ölçüsü 2,2x0,6 m derinliği 1,3 metredir. Bu kurganda da insan kemikleri bulunmuştur. Bu kemiklerin sol yanında zımpara taşı bulunur. Bu kurganda oval, sarı kumtaşından yapılmış sunak vardır (Resim 8.2). Mezar çukurunun güney kısmında atın başı, koyun ve kuzu kemikleri bulunmaktadır. Yine atın arka kısmında plakalar bulunmuştur¹⁰⁷.

2.2.2. Tasmola V Mezarlığı Kurganları

Tasmola V Mezarlığında çalışmalar 1961 yılında başlamıştır. Tasmola I Mezarlığının 1,8 km kuzeydoğusunda Şiderti nehrinin 2 km doğusunda yer almaktadır.

¹⁰⁵ Margulan vd.,314.

¹⁰⁶ Margulan vd.,314.

¹⁰⁷ Margulan vd.,314.

Mezarlık 5 kurgandan oluşmaktadır. Kurganlar zincir biçiminde kuzeyden güneye doğru uzamıştır (Resim 9)¹⁰⁸. Tümülüs toprak ile molozla yapılmıştır.

1 Nolu Kurgan: 1 nolu kurgan alanın en güneyinde yer alır (Resim 10.3-4). Kurganın çapı kuzey- güney 6,7 m, doğu-batı 6 m, yüksekliği ise 0,60 metredir. Yuvarlak biçimdeki taşlar sadece kuzey doğusunda ve güney batı tarafta görülmektedir. Kurganın farklı derinliklerinde at ve koyun kemikleri bulunmuştur. Mezar çukuru oval yapıdaki kurganın merkezinde tespit edilmiştir. Mezar çukurunun uzunluğu 1,5 m, eni 0,80 m derinliği ise 1,5 m metredir. Mezar çukuru kuzeybatıda ve güneydoğuda yer almaktadır. Mezarın üzeri üç adet taş levhayla kapatılmıştır. Mezarda at, koyun ve ergen çocuk kemikleri dışında başka buluntuya rastlanmamıştır¹⁰⁹.

2 Nolu Kurgan: 1 nolu kurganın 12 m kuzeyinde yer almaktadır (Resim 11.1). Kurgan 2'nin çapı kuzey-güneye 17,5 m, doğu-batı 18 m, yüksekliği 1,2 metredir¹¹⁰. Mezar çukuru (Resim 11.2) oval şekilde ve 2,5x0,80 m ölçülerinde olup üzeri taş levhalarla kaplanmıştır. Yapılan kazı çalışmaları sırasında mezarın içinden 40 adet farklı malzeme çıkarılmıştır¹¹¹. Baş kuzey batıya çevrili olan mezar sahibinin sağ ayağının yanında gri kum taşından yapılmış sunak bulunmuştur¹¹² (Resim 12). Mezar çukurunun güney köşesinden 7 at ve üç koyun başı çıkarılmıştır. Kurgan soyguncular tarafından talan edilirken (Resim 11.3) atların başları çukurun yanındaki kuzey tarafa atılmış olmalıdır. Birinci atın başının yanında tunçtan yapılmış kemer tokası (Resim 14), ikinci atın dişlerinde tunç gem (Resim 13) ve masif tunç çanı (Resim 15), üçüncü atın başının yanında yuvarlak tunç plaka, dördüncü atın dişlerinde tunç gem, çubuk ve keçi heykeli (Resim 16), tespit edilmiştir. Başları tanınmaz halde olan beşinci ve altıncı atın arasında ise tunç çan ve atı yönetmek için geyik boynuzundan yapılan dizgin parçaları bulunmuştur (Resim 17.1-4)¹¹³.

3 Nolu Kurgan: 2 nolu kurganın 20 m kuzeydoğusunda bulunur (Resim 18.3-4). Kurganın çapı 20 m, yüksekliği 1,6 metredir¹¹⁴. Tümülüsün temelinde daire şeklinde taşlar vardır. Mezar çukuru oval şekilde ve 3,5x1.1 m ölçülerindedir. Mezar çukurunun

¹⁰⁸ Margulan vd.,315.

¹⁰⁹ Margulan vd.,319.

¹¹⁰ Margulan vd.,319.

¹¹¹ Margulan vd.,319.

¹¹² Margulan vd.,323.

¹¹³ Margulan vd.,324.

¹¹⁴ Margulan vd.,324.

1,5 m derinliğinde başı kuzeye doğru çevrilmiş insan iskeleti, iki at ve 5 koyun başı tespit edilmiştir. İskeletin sağ omzunda geyik boynuzundan yapılan çıt çıt vardır (Resim 19). Bu çıt çıt grifon başına benzer şekilde yapılmış ve çıt çıtın dışı kurt, geyik, yaban domuzu, üç keçi başıyla süslenmiştir. Sağ elinde ise boynuzdan yapılan gem ele geçmiştir. Mezarda bulunan atlardan birinin alnında yırtıcı hayvanın altından yapılan heykeli (Resim 20.3), dışında gem (Resim 21), sol tarafında altından yapılmış 11 tane yuvarlak plaka (Resim 22), ok uçları (Resim 23.14), kemikten yapılmış alet (Resim 17.6) ve kürek kemiğinin yanında deriden yapılan kemerin bir parçası bulunmuştur¹¹⁵. Şimdiki zamanda araştırmacılar Tasmola Kültürün Sanatını anlamaya çalışmaktadır. Tasmola V Mezarlığının 3 nolu Kurganda kemer plakasını bulunmuştur. “Tasmola V Mezarlığında bulunan tunç plakada dış tarafında altı tane hayvanların resimleri vardır. Fakat arka tarafa baktığımızda başka üç hayvanın resmini görebiliriz¹¹⁶” Arman Beisenov bunların Gizli Zoomorphism’e ait olduğunu belirtir¹¹⁷.

4 Nolu Kurgan: 3 nolu kurganın 50 m kuzeybatısında bulunur. Çapı kuzey-güney doğrultusunda 12,5 m, doğu-batı yönünde 13,5 metredir. Yüksekliği 0,50 metredir. Mezar çukuru oval şeklinde olup 2.8x1.2 m ölçülerindedir (Resim 24.3-4). Kazılar sırasında sandukadan üç tane tunçtan yapılan gem çıkarılmıştır¹¹⁸. Ayrıca orta yaşlı bir erkeğe ait olduğu düşünülen mezarda 27 adet boncuk ve yırtıcı hayvanın altından yapılan heykeli bulunmuştur¹¹⁹ (Resim 20.4)

6 Nolu Kurgan: Kurgan 4’ün 12 m kuzeyinde yer almaktadır (Resim 24.1-2). Çapı 13 m, yüksekliği 0,60 m’dir. Tümülüsün altında taş levhalar yerleşmiştir. Mezar oval şekilde ve 2,6x0,6 m ölçülerindedir. 2,1 m derinliğinde başı kuzeye doğru dönük insan iskeleti, mezarın güney tarafında ise at ve iki koyun başı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar sırasında mezardan ayrıca çok sayıda boncuk, tunç ve altın malzeme çıkarılmıştır. İskeletin sağ tarafında altın sac ve farklı şekillerde 146 adet boncuk (Resim 25), altından yapılmış iki yırtıcı hayvanın heykeli bulunmuştur (Resim 20.1-2)¹²⁰. Birinci heykelin uzunluğu 3,8 cm, genişliği 3 cm ve ağırlığı 4,5 gramdır. İkinci

¹¹⁵ Margulan vd.,325.

¹¹⁶ Alexandr, Graç, Drevmiye koçevniki v Tsentre Azii, Moskova 1980, 71.

¹¹⁷ Beisenov, A., Havrin, S., “Metalliçeskie izdeliya tasmolinskih pamyatnikov Tsentralnogo Kazahstana”, *Izvestiya Samarskogo nauçnogo Tsentra, Rossiyskaya Akademiya Nauk*, 526.

¹¹⁸ Margulan vd.,325.

¹¹⁹ Margulan vd.,328.

¹²⁰ Margulan vd.,329.

heykel daha küçük olup uzunluğa 1,9 cm, genişliği 1,5 cm ve ağırlığı 1,2 gramdır. Yine atın dişlerinde tunç gem saptanmıştır (Resim 26.1, 2, 5, 7). At başının arka kısmında iki tunç plaka belirlenmiştir¹²¹.

2.2.3. Tasmola VI Mezarlığı Kurganları

Tasmola VI Mezarlığı, Tasmola I Mezarlığının 300 metre uzaklığında ve kuzey doğusunda yer almaktadır. Mezarlık 2 kurgandan oluşmuştur¹²². (Resim 27)

1 Nolu Kurgan: En kuzeydeki kurgandır (Resim 18.1-2). Çapı 11 m, yüksekliği 0,80 metredir. Mezar çukuru oval şekilde kurganın merkezinde tespit edilmiştir. Sandukada 1,6 m derinliğinde başı olmayan insan iskeleti bulunmuştur. Sağ ayağının yanından, bileği taşı (R 6.3) ve kemerinin bir parçası ortaya çıkmıştır (Resim 28). Mezar çukurunun güney tarafında atın başı ve kürek kemiği bulunmuştur. At kemiklerinin yanından ise tunçtan yapılan gem aletleri tespit edilmiştir (Resim 28). Kurganın tamamından tunçtan, taştan ve kemikten (Resim 17.5) yapılmış toplam on iki parça çıkartılmıştır¹²³.

2 Nolu Kurgan: Çapı kuzey-güney 9 m, doğu-batı 10 m, yüksekliği 0,60 m'dir (Resim 10.1-2). Mezar çukuru oval şekilde ve 1,7x0,7 m ölçülerindedir. Mezar çukurunun 1,5 m derinliğinde insan iskeleti, ayrıca mezar çukurunun güney kısmında at ve koyuna ait baş ve kürek kemikleriyle birde tunç gem bulunmuştur¹²⁴ (Resim 26.6).

2.2.4. Nurmanbet IV Mezarlığı Kurganları

1 Nolu Kurgan: En batıda olan kurgandır (Resim 33.3-4). Tümülüs, toprak ve taştan yapılmıştır. Çapı kuzey-güney 7,2 m, batı-doğu 7,5 m, yüksekliği 0,5 m dir. Kurganın merkezinde bulunan mezar çukuru oval şekilde 2,2x1.1 m ölçülerindedir. Mezarın kuzey tarafında 1,1 m derinlikte yer alan insan iskeletinin bacak kemiklerinin yanında tunç kemer parçaları (Resim 34. 2) ve kemerin yanında tunçtan yapılmış sapı figürlü hançer bulunmuştur (Resim 35.1). Hançerin uzunluğu 32 cm, ağız uzunluğu 18,5 cm, sap uzunluğu 13,5 cm'dir. Hançerin altından 23 cm uzunluğunda tunç bıçak

¹²¹ Margulan vd.,333.

¹²² Margulan vd.,333.

¹²³ Margulan vd.,335.

¹²⁴ Margulan vd.,335.

çıkartılmıştır (Resim 35.5). Ayrıca iskeletin sol bilek kemiklerinin yanında üç tane tunç ok ucu tespit edilmiştir (Resim 35. 2-4)¹²⁵.

2 Nolu Kurgan: 2 nolu kurgan doğuda bulunan kurgandır. Tümülüs taş ve topraktan oluşmuştur. Çapı 7 m, yüksekliği 0,2 m dir. Mezar çukuru bulunamamıştır¹²⁶.

3 Nolu Kurgan: Taş ve topraktan yapılmıştır. Çapı 7 m, yüksekliği 0,2 m dir. Mezar çukuru oval şekilde ve 2x1 m ölçülerindedir (Resim 38.3-4). Mezarı kapatmak için kullanılan taş levhalar kırık bir şekilde bulunmuştur. Sandukadaki insan iskeletinin başı kuzeye doğrudur. 1 nolu kurganda olduğu gibi kemer parçaları (Resim 34.1) ve düğme biçiminde plakalar bulunmuştur¹²⁷.

4 Nolu Kurgan: Mezarlığın kuzey doğusunda yer almaktadır. Çapı 8 m, yüksekliği 0,2 metredir. Mezar çukuru oval şekilde 2x1 m ölçülerindedir. Sandukanın içinde başı kuzeybatıya dönük insan iskeleti bulunmuş olup, başka buluntuya rastlanmamıştır¹²⁸.

2.2.5. Botakara Mezarlığı Kurganları

Ulyanovskoye köyünün 6 km batısında yer alan Botakara mezarlığındaki kazı çalışmaları 1959 yılında başlamıştır. Topoğrafi açıdan iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup Tunç Çağına, ikinci grup ise Erken Demir Çağına aittir. Kurganlar taş Tümülüslerle (8 tane) zincir şeklinde batıdan doğuya doğru uzanmışlardır. Beş tane kurganların “Bıyıklar” vardır¹²⁹.

1 Nolu Kurgan: Batıdaki büyük kurganın çapı kuzey-güney 15 m, batı-doğu 11 m, yüksekliği ise 1 m dir. Güneydeki küçük kurganın çapı 5 m olup, yüksekliği belli değildir. Altında 0,8 m derinliğinde taş levhalarla kapatılmış mezar çukuru bulunmuştur. Oval şeklindeki mezar çukuru 5x1,4 m ölçülerindedir. Mezar çukurunun 1,9 m derinliğinde taş levhadan oluşan sandukaya tespit edilmiştir. Kutunun uzunluğu

¹²⁵ Margulan vd.,343.

¹²⁶ Margulan vd.,344.

¹²⁷ Margulan vd.,344.

¹²⁸ Margulan vd.,344.

¹²⁹ Margulan vd.,345.

3,4 m, eni ise kuzey batıdan 0,5, güney doğudan 0,8 m, orta yüksekliği 0,7 m dir. Kutunun duvarında ve alt tarafında yanık iziyle insan kafatası bulunmuştur¹³⁰.

48 Nolu Kurgan: 1 nolu kurganın 460 m doğusunda yer almaktadır. 48 nolu Kurgan iki kurgandan oluşmuştur. Birinci kurganın (güney tarafta) çapı kuzey-güney 5 m, batı doğu 10 m, yüksekliği ise 0,4 m dir. Birinci kurganın sağ alt tarafına başı kuzeye çevrili bir at gömülmüştür. Atın kuzey doğu tarafında kırılmış gri kilden yapılmış bir kap bulunmuştur¹³¹. İkinci kurganın (kuzey tarafta) çapı kuzey-güney 4 m, batı-doğu 0,4 m, yüksekliği ise 0,4 m dir. İkinci kurganın altında da at cesedi bulunmuştur¹³².

55 Nolu Kurgan: 44 nolu kurganın 200 metre güneydoğusunda yer almaktadır. 55 nolu kurganın çapı 8 m, yüksekliği ise 0,2 m dir. Kurganın doğu tarafında taştan yapılan yol tespit edilmiştir. Taş yolların sonunda yuvarlak biçimde tesisler vardır. Kuzeydeki taş yolun uzunluğu 54 m, güneydekinin 44 m, yolların eni ise 1,5 m dir. Kurganın altında atın çenesi ve sağlam kalan dişleri ayrıca kil kap bulunmuştur¹³³.

2.2.6. Ak-Bulak I Mezarlığı Kurganları

Ak-Bulak mezarlığında 1959 yılında başlayan çalışmalar, Tunç Çağına ait anıtların yanında yapılmıştır¹³⁴.

1 Nolu Kurgan: 1 nolu Kurgan Traktorist köyünün 600 m kuzeyinde, Şiderti nehrinin sol tarafında yer almaktadır (Resim 36). Kurganın üzeri toprak ve moloz ile kaplanmıştır. Tümülüsün çapı 12 m, yüksekliği ise 0,8 m dir. Tümülüsün merkezinde tunçtan ok ucu bulunmuştur (Resim 23.3,5,7). Altında ise taş levhadan oluşan kırık mezar kapağı tespit edilmiştir. Kırık mezar kapağının yanında iskeletin üst tarafı ele geçmiştir. Mezar çukuru oval şekildedir. Mezar çukurunun tabanında iskeletin kalan kemikleri bulunmuştur. Hiç bozulmamış ayak kemiklerine göre ceset batıya doğru defnedilmiştir¹³⁵.

¹³⁰ Margulan vd.,345.

¹³¹ Margulan vd.,346.

¹³² Margulan vd.,346.

¹³³ Margulan vd.,346.

¹³⁴ Margulan vd.,348.

¹³⁵ Margulan vd.,348.

2.2.7. Ak-Bulak II Mezarlığı Kurganları

1 Nolu Kurgan: 1 nolu Kurgan Traktorist köyünün 4 km güney doğusundaki Şiderti nehrinin sol kenarında yer almaktadır. İki kurgandan oluşmuştur. Büyük kurganın çapı 9 m, küçüğün çapı 7,5 m dir. Küçük kurganın doğusunda iki taş yol tespit edilmiştir. Taş yolların uzunluğu 38 m, eni 2 metredir. Kurganlar taştan yapılmıştır. Soyguncular tarafından yağmalandığı için mezar çukuru bulunamamıştır¹³⁶.

2.2.8. Tasmola II Mezarlığı Kurganları

Tasmola I mezarlığının 70 m kuzeydoğusunda yer alan Tasmola II mezarlığında çalışmalar 1960-1961 yıllarında yapılmıştır¹³⁷.

1 Nolu Kurgan: Çapı kuzey-güney 8,5 m, batı-doğu 9 m, yüksekliği 0,6 m dir (Resim 33.1-2). Tümülüsün altındaki mezar çukuru taş levhalar ile kapatılmıştır. Mezar çukurunun genişliği 1,8 m, derinliği 1,3 m dir. Kuzeybatıya doğru gömülen iskeletin kafatası taş levhanın üstünde bulunmuştur. İskeletin yanından tunç ok ucu (Resim 37.2-8), kemer (Resim 34.3), içinde beş tane ok bulunan sadak ve tunç bıçak (Resim 37.14,15) çıkarılmıştır¹³⁸.

2 Nolu Kurgan: Oval şekildeki kurganın çapı kuzey-güney 9 m, batı-doğu 7 m, yüksekliği 0,5 m dir. Mezar çukuru oval biçimde ve 2,7x0,7 m ölçülerindedir. Mezar çukurunun 1,2 m derinliğinde başı kuzeye çevrili bir kadın iskeleti bulunmuştur. Ayak kemiklerinin yanında at başı ve kürek kemiği, koyun kemikleri ve sağ bacak kemiğinin yanında ise bir adet tunç bıçak bulunmuştur¹³⁹ (Resim 37.10).

2.2.9. Tasmola III Mezarlığı Kurganları

Tasmola II mezarlığına 430 m uzaklıkta olan Tasmola III mezarlığında 1960-1961 yılları arasında çalışmalar yapılmıştır. Mezarlıktaki 5 kurgan moloz ve topraktan oluşmuştur¹⁴⁰.

¹³⁶ Margulan vd.,349.

¹³⁷ Margulan vd.,349.

¹³⁸ Margulan vd.,352.

¹³⁹ Margulan vd.,352.

¹⁴⁰ Margulan vd.,353.

2 Nolu Kurgan: 2 nolu kurgan en kuzeydeki kurgandır. Çapı kuzey-güney 11 m, batı-doğu 11,5 m, yüksekliği 1 m dir. Mezar çukuru oval şekilde olup üstünde taş levhalardan kapaklar olduğu belirlenmiştir. Mezar çukurunun 1,4 m derinliğinde başı kuzeybatıya çevrili bir insan iskeleti tespit edilmiştir. Sol ayak kemiğinin yanında tunçtan yapılmış ok uçları bulunmuştur (Resim 23.9, 12, 15, 20). Smirnov, bu ok uçlarını MÖ 4-3. yüzyıllara tarihlendirmiştir¹⁴¹.

3 Nolu Kurgan: Çapı 9 m, yüksekliği 0,7 m dir. Mezar çukuru oval şekilde olup üstü taş levhalar ile kapatılmıştır. Mezarın 0,8 metre derinliğinde başı kuzeybatıya doğru çevrili insan iskeleti parçaları bulunmuştur¹⁴².

5 Nolu Kurgan: Çapı kuzey- güney 8 m, batı-doğu 7 m, yüksekliği 0,7 m dir. Mezar çukuru oval biçimdedir. Mezarın 1,1 m derinliğinde başı kuzeybatıya çevrili insan iskeleti bulunmuştur¹⁴³.

6 Nolu Kurgan: En doğuda bulunan kurgandır. Çapı kuzey-güney 8, batı-doğu 9 m, yüksekliği 0,5 m dir. İçinden koyun kemikleri çıkartılmıştır. Mezar çukuru oval şekildedir ve üzeri taş levhalarla kapatılmıştır. Mezarın orta kısmında yuvarlak biçimde izler vardır. Bu izler sonucunda mezara soyguncuların girdiği belirlenmiştir¹⁴⁴.

2.2.10. Karamurun I Mezarlığı Kurganları

Ekibastuzskiy köyünün 200 m güneydoğusunda Şiderti nehrinin sağ tarafında yer alan Karamurun I Mezarlığında 1962 yılında çalışmalar başlamıştır. Mezarlık, Karamurun I ve Karamurun II olmak üzere iki gruba bölünmüştür¹⁴⁵.

1 Nolu Kurgan: 1 nolu kurgan en güney batıdaki kurgandır. Çapı 9 m, yüksekliği 0,7 m dir. Mezar çukuru oval şekildedir. Mezarın üzerini kapatan taş levhaların hepsi kırılmıştır. Mezarda bulunan iskeletin kaval kemiklerine göre ceset kuzey batı yönünde gömülmüştür.

2 Nolu Kurgan: En güneydeki kurgandır ve bir Tümülüsün üstüne yerleştirilmiştir (Resim 38.1-2). Çapı 8 m, yüksekliği 0,3 metredir. Mezar çukuru oval

¹⁴¹ Margulan vd.,354.

¹⁴² Margulan vd.,354.

¹⁴³ Margulan vd.,354.

¹⁴⁴ Margulan vd.,355.

¹⁴⁵ Margulan vd.,355.

şekilde ve 1,2 m derinliğindedir. Avrupa ırkından yaşlı bir adam başı kuzeybatı yönünde gelecek şekilde defnedilmiştir. Sağ tarafındaki leğen kemiğinin yanında tunç bıçağı ve bileği taşı (Resim 39. 2) bulunmuştur¹⁴⁶. Bıçağın uzunluğu 16,2 cm, üst taraftaki eni ise 1,2 cm'dir (Resim 37. 1).

3 Nolu Kurgan: Kurgan topraktan yuvarlak biçimde yapılmıştır. Çapı kuzey-güney 9 m, batı-doğu 10 m, yüksekliği 0,3 metredir. Kurgana soyguncuların girdiği tespit edilmiştir. Mezar çukuruna giren soyguncular nedeniyle mezarın şekli bozulmuştur. Kazılan mezarın farklı yerlerinde insan ve hayvan kemikleri ile tunç hançere ait parçalar bulunmuştur (Resim 37. 16)¹⁴⁷.

4 Nolu Kurgan: 3 nolu kurganın 90 m kuzeyinde yer almaktadır. Bulunan iki kurganda taştan yapılmıştır. Kuzeydeki kurganın çapı kuzey-güney 10 m, batı-doğu 9 m, uzunluğu 0,6 m'dir. Güneydeki kurganın çapı 9 metredir. Kurganlardan doğuya doğru taş yollar vardır. Kuzey taş yolunun uzunluğu 70 m, güney taş yolunun uzunluğu 67 m, eni ise 1,5-2 m'dir. Taş yolların sonunda yuvarlak kurgana benzer şekilde tesisler vardır. Kuzey Tümülüsün altında kil kaplarının parçaları bulunmuştur¹⁴⁸. Mezar çukuru 2,2x1 m ölçülerindedir. Taş levhanın kapağı tahrip olmuştur. Mezar çukurunun 1 metre altında insan kemikleri ve kemikten yapılmış iğne bulunmuştur. İğnenin üst tarafı yırtıcı hayvan figüründen oluşmuştur (Resim 40.1). Güney kurganın doğu tarafında kırık kapının parçaları bulunmuştur¹⁴⁹.

5 Nolu Kurgan: 5 nolu Kurgan taştan yapılmıştır (Resim 29). Çapı kuzey-güney 8 m, doğu- batı 7 m, yüksekliği 0,3 metredir. Mezar çukuru kurganın merkezinde bulunmuştur (R 30). Avrupa ırkının olgun erkeği sandukanın kuzey batısına defnedilmiştir. İskeletin sol tarafında deriden yapılan sadak, ok uçları (Resim 31.2-10), ahşap ve tunçtan yapılan ürünler (Resim 31.1,11,12) tespit edilmiştir. Sadağın uzunluğu 0,65 metredir. Oklar sadağa üç sırayla dizilmiştir. Sadakta toplamda 46 tane ok ucu vardır¹⁵⁰.

5a) Nolu Kurgan: Kurgan toprak ve taştan oluşmuştur. Tümülüsün temeli taştan yapılan yüzük şeklindeki halkalardan oluşmuştur. Çapı 8 m, yüksekliği ise 0,3 metredir.

¹⁴⁶ Margulan vd.,356.

¹⁴⁷ Margulan vd., 356.

¹⁴⁸ Margulan vd.,356.

¹⁴⁹ Margulan vd.,357.

¹⁵⁰ Margulan vd.,357.

Mezar çukuru oval şekilde 2,1x1 m ölçülerindedir. Sandukanın kuzey batısında orta yaşlı bir erkek iskeleti bulunmuştur. Sol bacak kemiklerinin yanında ise bileği taşı (Resim 6.4), tunç bıçak (Resim 37. 9) ve tunç ok uçları bulunmuştur¹⁵¹ (Resim 23.16-18).

5b) Nolu Kurgan: Kurgan toprak ve taştan yapılmıştır. Çapı 4 m, yüksekliği ise 0,2 m'dir. Mezar çukuru oval şeklinde 2,1x1 m ölçülerindedir. Sandukaya başı kuzeybatıya doğru çevrilen insan defnedilmiştir. Kafatasının sol tarafında oval şekilde taştan yapılan sunak (Resim 42. 2) ve boncuk bulunmuştur¹⁵².

5g) Nolu Kurgan: Kurganın çapı 4 metredir. Toprak ve taştan yapılmıştır. Mezar çukuru oval şekilde üstü taş levhalarla kaplıdır. Ölçüleri ise 2,2x0,9 m'dir. Sandukaya başı kuzeye doğru çevrilmiş genç erkek iskeleti gömülmüştür. Sol el kemiklerinin yanında kemikten yapılan iğne (Resim 42), sol ayak kemiğin yanında ise taş sunak bulunmaktadır¹⁵³ (Resim 42. 1).

6 Nolu Kurgan: Kurganın çapı 6 m, yüksekliği ise 0,5 m'dir. Temeli yuvarlak şeklinde ve taştan yapılmıştır. Mezar çukuru oval şekilde ve 2x1,1 m ölçülerindedir. Mezar çukurunda kırık taş levhalar, insan kemikleri ve tunç iğne (Resim 37. 14) bulunmuştur¹⁵⁴.

6a) Nolu Kurgan: Kurganın çapı kuzey-güney 7,5 m, batı-doğu 5,3 m, yüksekliği ise 0,4 m'dir. Temeli yuvarlak şekilde taştan yapılmıştır. Mezar çukuru oval şekilde ve 2x1,1 m ölçülerindedir. Sandukaya kuzeybatıya doğru insan defnedilmiştir¹⁵⁵.

9 Nolu Kurgan: Kurganın çapı kuzey-güney 10 m, batı-doğu 10,5 m yüksekliği ise 0,8 m'dir. Temeli yuvarlak şekilde taştan yapılmıştır. Mezar çukuru oval şekilde ve 2.15x1.1 m ölçülerindedir. Mezarın altında Avrupa ırkına ait olan kadın iskeleti bulunmuştur. Ayrıca mezar kuzeybatı tarafında kemikten yapılmış iğne ve kumtaşından yapılmış sunak(Resim 8) bulunmuştur¹⁵⁶.

10 Nolu Kurgan: En kuzeydeki kurgandır. Çapı 8 m yüksekliği ise 0,4 m'dir. Mezar çukuru oval şekilde ve 2.1x0.6 m ölçülerindedir. Mezar çukurunun 1,4 m altında

¹⁵¹ Margulan vd.,357.

¹⁵² Margulan vd.,357.

¹⁵³ Margulan vd.,358.

¹⁵⁴ Margulan vd., 359.

¹⁵⁵ Margulan vd.,359.

¹⁵⁶ Margulan vd.,360.

Andronov tipine ait olan yaşlı kadın iskeleti bulunmuştur¹⁵⁷. Başı kuzeye doğru olan kadının kolları hafif kırılmış şekilde defnedilmiştir. Kadının nazal septum kısmında ve kafatasının sağında kemikten yapılmış iğne (Resim 40), sol omuzunun yanında kumtaşından yapılmış sunak (Resim 8. 1) ve leğen kemiğinin yanında tunçtan yapılmış ayna bulunmuştur. Çapı 10,5 cm ağırlığı ise 160 gram olan aynanın dış tarafında farklı taraflara bakan keçilerin üslubu vardır¹⁵⁸. Ayrıca aynanın yanından üzerine keçi motifinin işlendiği tunçtan yapılmış plaka çıkarılmıştır¹⁵⁹.

2.2.11. Karamurun II Mezarlığı Kurganları

Karamurun II Mezarlığı altı kurgandan oluşmuştur. Beş kurganın arasındaki mesafe 10-15 metredir. Altıncı kurgan beşinci kurganın 180 metre kuzeydoğusunda yer almaktadır. İlk üç kurgan toprak ve taştan yapılmıştır. Bazılarının temeli yuvarlak taşlardan yapılmıştır¹⁶⁰.

1 Nolu Kurgan: Güney batıdaki kurgandır. Çapı 10 m, yüksekliği ise 0,4 m'dir. Mezar çukuru kurganın batı tarafında tespit edilmiştir. Mezar çukuru oval şekilde olup 1,9x0,8 m ölçülerindedir. Sandukaya başı güneybatıya doğru olan orta yaşlı erkek bir defnedilmiştir. Sağ kol kemiğinin yanında demirden yapılmış alet, sol leğen kemiğinin yanında demir kılıç, tunçtan yapılmış dikdörtgen plaka (Resim 44) ve ok uçları (Resim 45) bulunmuştur¹⁶¹.

3 Nolu Kurgan: 2 nolu kurganın 22 m kuzeydoğusunda yer almaktadır. Çapı kuzey-doğu 8,7 m, batı-doğu 7,4 m, yüksekliği ise 0,3 m'dir. Temeli yuvarlak taşlardan yapılmıştır. Mezar çukurunun taş levhalardan yapılan kapağı kırıktır. Sandukanın 1,2 m derinliğinde başı kuzeybatıya doğru olan Avrupa ırkına ait erkek iskeleti bütün zemine yayılmış bir halde bulunmuştur. Mezardan ayrıca zımpara taşı (Resim 39. 1), 4 adet tunç ok ucu (Resim 23. 6,8,10,11,13,19) çıkarılmıştır¹⁶².

¹⁵⁷ Margulan vd.,361.

¹⁵⁸ Margulan vd.,361.

¹⁵⁹ Margulan vd.,362.

¹⁶⁰ Margulan vd.,362.

¹⁶¹ Margulan vd.,364.

¹⁶² Margulan vd.,365.

2.2.12. Nurmanbet I Mezarlığı Kurganları

Karamurun yöresinin 2 km güneyinde Şiderti nehrinin sağ kenarında yer almaktadır. Mezarlık 7 kurgandan oluşmuştur. Bizi ilgilendiren döneme ait 3 kurgan bulunmaktadır¹⁶³.

2 Nolu Kurgan: Taş ve topraktan yapılmış, çapı kuzey-güney 11,5 m, batı-doğu 10 m, yüksekliği ise 0,3 m'dir. Yuvarlak dairevi planlı olup bazı yerlerde kesilmiş taşlar kullanılmıştır. Kurganda iki farklı zamana ait mezar bulunmaktadır. Üst taraftaki Türkler dönemine ait, alt taraftaki ise Geç İskitler dönemine aittir¹⁶⁴. Yuvarlak şekilde ve taştan yapılan korkuluğunun altındaki mezar çukuru ovaldir¹⁶⁵. Mezar çukuruna gergin bir pozisyonda başı kuzeye çevrili insan defnedilmiştir. Sol kol kemiğinin yanında açık gri kumtaşından yapılmış sunak, figürlü tunç plaka, tunç iğne ve yeşil boncuk bulunmuştur. Plakanın dış tarafına işlenen grifonun başı arkaya dönmüştür (Resim 46). Plakanın kısa olan kenarlarına ise çift grifon başı işlenmiştir. Grifonların gagaları uzun ve kalp şeklindedir. Mezarın güney batı duvarı bozulmuş zira ikinci mezar onun üstüne oturtulmuştur¹⁶⁶.

3 Nolu Kurgan: 2 Nolu kurganın kuzey doğusunun 15 m uzaklığında yer almaktadır. Çapı kuzeyden güneye doğru 10 m, batıdan doğuya doğru 9,5 m elips şeklinde olup, yüzeysel bir yüksekliğe sahiptir. Tümülüsün temeli yuvarlak taş levhalarla döşenmiş ve üzeri de toprak ve taş ile örtülmüştür. Mezar çukuru oval şeklinde 2,15x0,7x1,2 ölçülerindedir. Taş levhalar ise çukurun içine dolmuştur. Sandukaya Avrupa ırkına ait başı kuzey batıya çevril yaşlı adam defnedilmiştir. Ölüm ürünleri bulunmamaktadır¹⁶⁷.

2.2.13. Nurmanbet II Mezarlığı Kurganları

Mezarlıkta 16 tane farklı tarih ve zamana ait kurgan vardır. Nurmanbet I Mezarlığının karşısında yer almaktadır¹⁶⁸.

¹⁶³ Margulan vd.,367.

¹⁶⁴ Margulan vd.,367.

¹⁶⁵ Margulan vd.,367.

¹⁶⁶ Margulan vd.,367.

¹⁶⁷ Margulan vd.,367.

¹⁶⁸ Margulan vd.,368.

1 Nolu Kurgan: 1 nolu kurgan topraktan inşa edilmiştir. Çapı 16 m, yüksekliği 1,2 m dir. Mezar çukurunun uzunluğu 2,4 m dir. Soyguncular, kurganın doğudaki bölümünü tahrip etmişlerdir. Sandukanın her tarafında insan kemikleri bulunmuştur. Ayak kemiğinin yanında ise tunçtan yapılmış üç ok ucu çıkarılmıştır¹⁶⁹ (Resim 23.1-2).

2 Nolu Kurgan: Taş ve topraktan yapılmıştır. Çapı 10 m, yüksekliği ise 0,3 m'dir. Temeli yuvarlak taşlardan yapılmıştır. Mezar çukuru oval şekilde 2,4x1,2 m ölçülerindedir. Mezar yağmalanmıştır. İskeletin korunmuş parçasına göre insan sırtüstü başı kuzey batıya doğru defnedilmiştir¹⁷⁰.

3 Nolu Kurgan: 3 nolu kurgan elips şeklindedir. Çapı kuzey-güney 12 m, doğu-batı 10 m, yüksekliği 0,6 m dir. Tümülüsün güney tarafında daire biçiminde taşlar tespit edilmiştir. Alt tarafında merkezde mezar çukuru yer almaktadır. Sandukanın her yerinde kemikler bulunmuştur. Mezarda geyik kemiğinden yapılan figürlü gem parçası bulunmuştur. Gem parçasında yaban domuzu figürü vardır. Ayrıca yaban domuzunun başı çizilmiştir (Resim 32). Bunu yapan usta olasılıkla bölgesini göstermek istemiştir¹⁷¹.

4 Nolu Kurgan: Büyük ve küçük olmak üzere iki kurgandan oluşmuştur. Küçük kurgandan doğuya doğru iki taş yolu uzanmıştır. Eni 1,5-2,5 m arasında değişmektedir. Kuzeydekinin uzunluğu 56 m, güneydekinin uzunluğu ise 46 metredir. İkisinin de kurganları taş ve topraktan oluşmuş ve yuvarlak taşlardan yapılmıştır. Büyük kurganın çapı 12 m, yüksekliği ise 0,3 m'dir. Küçük kurganın çapı kuzey-güney 9 m, batı-doğu 10 m, yüksekliği ise 0,4 m'dir. Büyük kurganın ortasında soyguncuların girmesinden dolayı tahribat vardır. Mezar çukuru oval şekilde ve 2,5x1,5 m ölçülerindedir. Mezar çukurunun farklı derinliklerinde insan kemikleri bulunmuştur. Mezar çukurunun kuzey tarafında ezilmiş şekilde insan kafatası, koyunun kafatası ve atın dişleri tespit edilmiştir. Çukurun doğusundan tunçtan yapılmış yuvarlak gem çıkarılmıştır (Resim 26. 4)¹⁷².

6 Nolu Kurgan: Taş ve topraktan yapılmıştır. Çapı kuzey-güney 10 m, batı-doğu 9 m, yüksekliği ise 0,3 m'dir. Mezar çukuru oval şekilde ve 1,7x1,1 m ölçülerindedir. Çukurun 1,1 m altında bir iskelet bulunmuştur¹⁷³.

¹⁶⁹ Margulan vd.,339.

¹⁷⁰ Margulan vd.,368.

¹⁷¹ Margulan vd.,339.

¹⁷² Margulan vd.,368.

¹⁷³ Margulan vd.,368.

15 Nolu Kurgan: Kurganın çapı 7 m, yüksekliği ise 0,3 m'dir. Temeli yuvarlak taşlardan yapılmıştır. Mezar çukuru oval şeklinde ve 2,1x1,7 m ölçülerindedir. Mezar çukurunda bozulmuş bir insan iskeleti bulunmuştur¹⁷⁴.

2.2.14. Birlik Mezarlığı Kurganları

Beysenov, Birlik mezarı hakkında araştırmalarını Kazakistan'ın Pavlodar ilçesinde yapmıştır¹⁷⁵. Birlik mezarlığının yerleşmesi Kazakistan Tepeciklere (Sariarka) aittir. Sariarka (Kazakça: Сарыарқа, *Sariarka* veya *Sariarqa*) olarak bilinen Kazakistan'ın yüksek bir arazi parçasıdır ve UNESCO tarafından 7 Temmuz 2008 tarihinde yazılı olarak Kazakistan doğa dünya mirası alanına dâhil edilmiştir¹⁷⁶. Sariarka Orta Kazakistan'da yer almaktadır (Resim 47).

29 Nolu Kurgan: Kurgan taş ve topraktan yapılmıştır. Çapı 7 m, yüksekliği 0,35 m'dir. Mezar çukuru oval şekilde ve 1,95x1,0x0,6 ölçülerindedir. Mezar çukuru dört levha ile kapatılmıştır. İnsan iskeleti sağlam ele geçmiştir. İskelet sol tarafa yatık biçimde ayaklar gövdeye çekilmiş kollar ise yanlarda düz biçimdedir. Leğen kemiği ile sağ kol dirseği arasında tunçtan yapılmış yuvarlak ayna bulunmuş¹⁷⁷. Aynanın arkasında bulunan kulpu yaban domuzu ya da ayı figürüne benzemektedir¹⁷⁸ (Resim 48-50). Aynanın yanında tunç plaka vardır. Bu plaka devenin başı şeklinde yapılmıştır (Resim 51). Plakanın yanında ise deriden yapılmış çantanın parçaları bulunmuştur. Bu plaka çantaya ait bir obje olarak düşünülmektedir¹⁷⁹. Kafatasından göğüs kemiğine doğru 65 tane kırmızı ve mavi boncuk (Resim 52), sol dirsek ve leğen kemiği yanında ise demir bıçağı bulunmuştur. 29 nolu kurganın ölüm töreni eski Saka döneminin ölüm törenlerine benzer olup, bulunan eserler MÖ 5-4 yüzyıllara aittir¹⁸⁰.

¹⁷⁴ Margulan vd.,368.

¹⁷⁵ Beisenov vd.,296.

¹⁷⁶ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sar%C4%B1arka>

¹⁷⁷ Beisenov, A., Ismagulov, A., Kitov, E., Kitova, A., “Naselenie Tsentralnogo Kazahstana v 1 tysyaçietie do nashey ery”,188.

¹⁷⁸ Beisenov, 77.

¹⁷⁹ Beisenov, A., Cumabekova, G., “Blyashka s mifologičeskim syuzhetom iz Tsentralnogo Kazahstana”, *İstoriya*, 44.

¹⁸⁰ Imangali, Tasmagambetov, *Kentavry Velikoy stepi. Hudozhestvennaya kultura drevnih kočevnikov*, 54.

Burada bulunan aynanın başka benzeri yoktur. Sonuç olarak 29 nolu kurgandan çıkarılan aynanın benzeri ne Tasmola kültüründe ne de başka kültürlerde bulunamamıştır¹⁸¹.

2.2.15. Tegizjol Mezarlığı Kurganları

27 Nolu Kurgan: Kurgan taş ve topraktan yapılmıştır. Çapı kuzey-güney 12 m, batı- doğu 11 m, yüksekliği 0,4 m'dir. İçinde at iskeletinin parçaları bulunmuştur. Araştırmacılar mezar çukurunda insan iskeleti ve iskeletin üzerinde taş levhalar bu çukurun üzerindeki tümülüs ile taş levhalar arasında ise atın alt bölümlerini tespit etmişler (Resim 53. 22). Araştırmacılar bunun ölüm törenine ait olduğunu düşünmektedirler. Taş levhaların altında iki mezar çukuru vardır¹⁸². Oval şeklindeki birinci mezar çukuru kurganın ortasında yer almaktadır. Mezar çukuru 1,4 m derinliğinde olup 25-30 yaşları arasında erkek iskeleti bulunmuştur. Bu iskelet Avrupa ırkına aittir. İskelet sırt üstü pozisyonda başı batıya doğru çevrilmiş şekilde defnedilmiştir. Sol kol kemiğinin yanında beş tane tunçtan yapılmış ok ucu (Resim 53.17,22), sol dizinin yanında at kemiği bulunmuştur. At kemiğinin anlamı ise ölüm töreninde ölüye verilen yemek anlamındadır. İkinci mezar çukurundan ise deri kemer parçaları (Resim 53.1,10) ve kumdan yapılmış kaplar çıkarılmıştır¹⁸³.

2.2.16. Kosoba Mezarlığı Kurganları

Kosoba Mezarlığı, Karagandı'nın Karkaralinsk bölgesinde Nurken köyünün 8 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Anıt 1979 yılında Karagandı Devlet Üniversitesi tarafından bulunmuştur. Mezardaki iki kurgan Erken Demir Çağına aittir¹⁸⁴. Kurganlar birbirinden 0,5 km uzaklıktadır. 1 nolu kurgan Koktas-Toktar yolundaki çalışmalarından dolayı yıkılmıştır. Kurgan taştan yapılmıştır. Çapı 25 m, yüksekliği 2 m'dir. Doğu tarafta yer alan 2 nolu kurgan toprakta yapılmıştır. Dış görünüşleriyle iki kurgan birbirine bağlı değildir¹⁸⁵.

¹⁸¹ Rafayel, Minasyan, "Sekrety skifskih yuvelirov", *Arzhan, Istochnik dolim tsarey*, 40.

¹⁸² Viktor, Varfolomeev, "Tasmolinskoye pogrebeniye s nabornim poyasom iz mogilnika Tegizjol", *Voprosy Arheologii Kazakhstana, Sbornik nauchnih statey*, 316.

¹⁸³ Varfolomeev, 318.

¹⁸⁴ Arman, Beisenov, "Issledovaniya kurgana sakskogo vremeni s kamennymi izvoyaniyami na mogilnike Kosoba (Tsentralnyi Kazahstan)", *Drevnie i srednekovye izvoyaniya Tsentralnoy Azii*, 7.

¹⁸⁵ Beisenov, 8.

2 Nolu Kurgan: 2013 yılında çalışmalar yapılmıştır. Kurganın ortası toprakla; kenarları taşla oluşturulmuştur. Yüzeydeki çim alındıktan sonra (Resim 53,56) mezar yapısına ulaşılmıştır (Resim 60). İkinci etapta kurganların yan taraftaki sunakları bulmak amacıyla üç tane kazı yapılmıştır (Resim 61). Bu çalışmalar sonunda iki tane yuvarlak sunağa ve balbala ait parçaları bulunmuştur (Resim 58). Kurgan topraktan oluşmuştur (Resim 55). Bazı yerde yatay şekilde Bıyıkların parçaları kalmıştır. Eski döneme ait zeminde çok karmaşık yapı bulunmuştur (Resim 56). Üç bölümlü yapının ortası iki taraftan taş levhalardan oluşturulmuş¹⁸⁶, mezar çukuru ise büyük levhalarla kaplanmıştır (Resim 62). Bazı yerde ahşap izleri kalmış, yani sandukayı oluştururken ahşap kullanılmıştır (Resim 59. 1). Mezar çukurunun doğu tarafında dromos tespit edilmiştir. Mezar çukurunun ölçüleri: uzunluğu 4,6 m, eni 3,6 m, derinliği ise 1,3 metredir. Alta doğru çukur ve dromos daralmıştır. Alanın güney doğu tarafında masif taş balbal bulunmuştur (Resim 58). Taş balbalın uzunluğu 2,2 m, eni 0,60 m, kalınlığı ise 0,35 metredir. Balbal sivri başı, boyuna dökülmüş saçları, kolları ve kürek kemiğinin işlenişiyile Kuzey Karadeniz'deki heykellere benzemiştir¹⁸⁷ (Resim 63). Balbalın nereye konduğu belli değildir. Tümülüs'ün kuzeydoğusunda bulunan taşlardan dolayı balbalın bu alana dikilmiş olabileceği tahmin edilmektedir.

2 nolu kurganın mezarı soyulmuştur. Mezar çukurunda bıçak, seramik kap parçaları (Resim 64) ve boncuklar bulunmuştur (Resim 65). Bütün bu ürünler çukurun güney tarafında çıkarılmıştır. Beisenov'a göre 2 nolu kurgan genel yapısıyla Orta Kazakistan'ın Saka dönemi özelliklerini taşımaktadır¹⁸⁸. Mezarın yanında bulunan dokuz adet yuvarlak yapılı küçük höyük ve X şeklindeki yapılar incelenmiştir (Resim 61). Bütün veriler dikkate alınarak 2 nolu kurgana asil bir kadının gömüldüğü sonucuna varılmıştır. Büyük olasılıkla bu kadın kültle uğraşmıştır¹⁸⁹.

2.2.17. Nurken II Mezarlığı Kurganları

Margulan A. Adınan Enstitüsü tarafından Orta Kazakistan'da yapılan çalışmalar sonucu tespit edilmiştir. Erken Demir ve Orta Çağa tarihlenen Nurken II Mezarlığı

¹⁸⁶ Beisenov, 9.

¹⁸⁷ Beisenov, A., Ermolaenko, L., "Novye kamennye izvoyaniya saks koy epohi iz Saryarki", *Vestnik Kemerovskogo Gosudarstvennogo universiteta*, 35.

¹⁸⁸ Beisenov, 8.

¹⁸⁹ Beisenov, 10.

Karagandı alanı Karkaralinsk bölgesindeki Nurken köyünün 10 km güneybatında yer almaktadır. 2000 yılında kısa çalışmalar yapılmıştır¹⁹⁰. Çalışmalar sırasında 16 tane farklı zamanlara ait anıt bulunmuştur. Erken Demir Çağının anıtları 1, 2 ve 6 nolu kurganlar Tasmola kültürüne (MÖ 7-4 yy.) aittir. 2a, 3, 4 ve 5 nolu kurganlar MÖ 1. binin sonuna aittir¹⁹¹ (Resim 66-68).

1 Nolu Kurgan: 2000 yılında kurganda kazılar yapılmıştır (R 68-70). İlk başlangıçta dromosun temel tarafı açılmıştır. Mezar çukurundan gelen dromos güneydoğuya doğru uzanmıştır (Resim 71). 2001 yılında dromosun kalan bölümleri açılmıştır. Tümülüsün dışında 3 tane kazı yapılmış ve bu kazılar sırasında kuzey tarafta taş levhalardan oluşturulan çitler ve sunaklar bulunmuştur¹⁹².

Tümülüs'ün çapı 40 m, yüksekliği 4 metredir. Mezar çukuru taş levhalarla kaplanmıştır. Dromos armut şeklindedir. Dromosunun daire şeklinde olan kısmı çapı 10 m, uzunluğu 20 metredir (Resim 72).

Mezar çukuru dörtgen şeklinde 2x2.2 m genişliğinde taş levhalarla oluşturulmuştur (Resim 72). Mezar çukurunun içinde dromosun girişinde büyük bir taş levha bulunmuştur. Taş levhanın uzunluğu 1 m dir. Dromosunun uzunluğu 15 m, zemin şekli düzdür (Resim 68). Dromos mezar çukurunun güney doğu tarafında yer almaktadır. Mezar çukuru gibi dromosta büyük taş levhalarla kaplanmıştır. Dromosun eni 0,7-1 m arası değişmektedir. Taş levhaların ortalama yüksekliği 0,5-0,6 m dir. Kurgan birçok kez soyulmuştur. Bu teşebbüsler sırasında mezar tahrip edilmiş olup, mezar çukurunun tüm alanı açılmıştır. Soyguncular kırdıkları büyük levhaları yukarıya çıkarmaya çalışmışlardır¹⁹³. Bunun sonucu 1,5 m derinlikteki büyük taş levhaların sadece iki parçası bulunmuştur. İnsan ve hayvan kemikleri, seramik kap parçaları üst katlarda bulunmuştur. Mezar çukurunun güney tarafında bulunan kemikler kırk, elli yaşındaki Avrupa ırkından bir erkeğe aittir. Dirsek kemiklerine bakılarak kolunun hayattayken kırılmış olduğu görülmektedir. Bu kemiklerin yanında iki seramik kaba ait parçalar bulunmaktadır. Bu seramik parçalarından hareketle Tasmola kültürüne ait olduğu düşünülmektedir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Arman, Beisenov, “Raboty na mogilnike Nurken 2”, *Istoriko-kulturnoe nasledie Saryarki*, 173.

¹⁹¹ Beisenov, 174.

¹⁹² Beisenov, 175.

¹⁹³ Beisenov, 177.

¹⁹⁴ Beisenov, 179.

2 Nolu Kurgan: 2 nolu kurganın çalışmaları 2002 yılının sonbaharında başlamıştır. Alanın farklı yerlerinde yapılan kazılarda at ve koyun kemikleri, öğütme taşı (Resim 77, 78) ve taş levha bulunmuştur. Taş levha dromosun bitişini göstermektedir (Resim 74). Çapı kuzey-güney 54 m, yüksekliği 6,1 m olan 2 nolu kurganın tabakalanmasına baktığımız zaman üst tarafı kuvvetli kil toprağı, bir alt tabakasında kumtaşı ve daha sonra taş yığını gözlenmektedir. Büyük ve orta boyutlarda taş levhalarından yapılmıştır. Tamamen açılmamış olan mezarın dromosu 11 m'dir (Resim 73). Dromos kuzey güneydoğuya doğrudur¹⁹⁵ (Resim 76). Kuzey yapısında kapalı daire şeklinde mezar taş levhalar çözümle birleşmiştir (Resim 75). Soyguncular tarafından kurganın ortası ve güney tarafı yıkılmıştır.

Alanda yapılan C ve D kazılarında iki tane sunak bulunmuştur. Sunaklar kurganın dışında kuzey batı ve güney doğuda yer almaktadır. C kazısında ayrıca öğütme taşı (Resim 78) ve tunç plaka parçaları bulunmuştur. 5,5 cm uzunluğa ve 3,6-4,4 cm genişliğe sahip olan plakanın üzerine binici ve insan kabartması yapılmıştır¹⁹⁶ (Resim 79).

Üzerine bağlantı için üç tane delik açılan plakanın üstünde ve altında örgülü süsleme, boş alanda ise dikey olarak üç parçalı çizgiyle kabartılmış üçgenler bulunmaktadır. Sol tarafında binici, arkada elinde balta tutan savaşçı, önünde ise oturur vaziyette bir insanın resmi vardır. Plakanın örgü süslemesi İskit-Sakaların genel süslemeleridir¹⁹⁷. İran'ın kuzey batısında Marlik mezarlığında bulunan Altın Kupası Kronolojik olarak (9-8 yy.) örgü süslemesinin ilk bulunan eseridir¹⁹⁸ (Resim 80). İskitlerin dönemine ait diğer eserler ise; Kul-Oba¹⁹⁹ (Resim 81), Soloha, Çertomlık, Zheltokamenka²⁰⁰ kurganlarından çıkarılmıştır. Kazakistan'da MÖ 4-1 yüzyıllar arasına tarihlenen İssyk kurganda örgülü süslemede altın plaka bulunmaktadır²⁰¹ (Resim 82).

Plakada bulunan süje Erken Saka (7-6. yy.) dönemine ait olduğunu göstermektedir.

¹⁹⁵ Beisenov, 180.

¹⁹⁶ Beisenov, 185.

¹⁹⁷ Rudenko, 226.

¹⁹⁸ Vladimir, Lukonin, *İskusstvo drevnego İrana*, 154,

¹⁹⁹ Stepnaya Polosa Aziatskoy Çasti SSSR v Skifo-Sarmatskoye vremya 1992.

²⁰⁰ Boris, Mozolevskiy, "Skifskiy tsarskiy kurgan Celtokamenka", *Drevnosti stepnoy skifii*, 180.

²⁰¹ Kemal, Akishev, *Drevnee zoloto Kazahstana*, 129.

1 ve 2 Nolu kurganlar Nurken II mezarlığının Erken Demir Çağa ait olduğunu desteklemektedir. Büyük Tümülüsler Orta Kazakistan'da ilk defa araştırılmıştır. Bu nedenle analogik anıtları bulunmamaktadır. Fakat kurganın mimarlık yapısından analogi olarak Kuzey, Doğu Kazakistan'ın Erken Demir Çağının Büyük kurganlarına benzemektedir²⁰². 1 ve 2 Nolu Kurganların arasında kronolojik farklılık vardır. Kare şeklindeki mezar dikey taş levhaları ve yatay taş kaplamasının oluşumu; kil yapısı ve dikey taş levhası dromosunun çıkışında 1 Nolu kurganın daha erken özelliklere sahip olduğunu göstermektedir.

6 Nolu Bıyıklı Kurgan: Kurgan Temel, Batılı ve Doğulu küçük kurgandan oluşmuştur. Kurganın Bıyıklarının çoğunlukla güney tarafı yıkılmıştır. Küçük kurganın altında yuvarlak taşlar, at başı ve seramik parçaları bulunmuştur²⁰³. Kurganın temel çapı 9,5 metredir (Resim 27). Mezar çukuru 3,2x1,8x2,2 m ölçülerindedir (Resim 83). Çukurunun altındaki taş sanduka içinde ise çift mezarı bulunmuştur (Resim 84). Sandukaya Avrupa ırkından 40-45 ve 45-50 yaşları arasında kadın ve erkek gömülmüştür. Çift mezarı Tasmola kültürünün araştırmasında ilk vakadır²⁰⁴.

10 Nolu Bıyıklı Kurgan: iki Tümülüs'ten oluşmuştur. Tümülüslerin çapları 8 m ve 5,5 metredir²⁰⁵. Bıyıkları yıkılmıştır. Büyük Tümülüs'ünde 35-40 yaşında Avrupa ırkına ait insan mezarı bulunmuştur. Kafatasının uyumu kuzey batıya doğru bulunmuştur. Küçük Tümülüs'ün içinde at kemikleri ve seramik kap parçaları bulunmuştur.

2.2.18. Taldı II Mezarlığı

Taldı II Mezarlığı Karagandı bölgesi Karkaralı ilçesinin tarafında yer almaktadır. Taldı II Mezarlığında çalışmalar 2009-2010 yılları arasında yapılmıştır. Beisenov tarafında Taldı II mezarlığında 7 kurganın üzerinde çalışma yapılmıştır. Kurganların altısında insan iskeleti bulunmuştur. 1-4, 6. kurganın mezar çukurlarında taştan yapılmış sanduka ve doğuya doğru uzanmış dromos bulunmuştur (Resim 85-86) ²⁰⁶.

²⁰² Akishev ve Kushaev, 77.

²⁰³ Beisenov, 192.

²⁰⁴ Beisenov, 191,

²⁰⁵ Beisenov, 195.

²⁰⁶ Beisenov, A., Kitov, E., "Mogilnik Tasmolinskoy kultury Taldı II v Tsentralnom Kazakhstane", *Regionovedeniye*, 71.

2 Nolu Kurgan: Taş ve molozdan oluşmuş; çapı 55 m, yüksekliği 3,5 metredir. Mezar çukurunda çift (erkek ve kadın) mezarlığı bulunmuştur. Taldı II mezarlığında ki kurganlar Tasmola kültürünün Büyük Tümülüs grubuna girmektedirler. Öncede soyguncularının kurgana girdiği tespit edilmiştir²⁰⁷. Fakat arkeologlar 2 Nolu kurganda altın eserler de bulmuşlardır²⁰⁸. Eserler: iki keçi başı ve boynuzları aşağıya doğru kuşkanatları şeklinde, alt kısmı ise kuşbaşı oluşturmuştur (Resim 87). Altından yapılmış grifon başı yana çevrilmiş ve plaka vücuduna yapışmıştır (Resim 88). Altın plaka; yırtıcı kedi vücudunu başına yaklaştırarak hilal şeklini almış bir şekilde bulunmuştur (Resim 89)²⁰⁹.

5 Nolu Kurgan: Tümülüs'ün üzerinde taş oluşmuş; çapı 30 m, yüksekliği 2,1 metredir²¹⁰. Mezar çukurunda insan iskeletin yanında yaklaşık 130 küçük ve orta boyda altın aletler bulunmuştur. Kurganda altından yapılmış kemerin parçaları (Resim 90), koni şeklinde at gemlerinin parçaları (Resim. 91) ve bitkisel şeklinde plakası (Resim 92) çıkarılmıştır²¹¹.

²⁰⁷ Beisenov, Arman, “Elitnye kurgany rannesakskogo vremeni mogilnika Taldı 2 v Tsentralnom Kazahstane”, *Istoriya oruzhiya, Almanah*, 155.

²⁰⁸ Beisenov, A., Tairov, A., Zaykov, V., Blinov, I., “Sostav zolotykh izdeliy iz mogilnika Taldı 2”, *Sakskaya kultura Saryarki v kontekste izučeniya yetnosotsialnykh protsessov stepnoy Evrazii: tez. doklad kruglogo stola, posvyashhennogo 20-letiyu nezavisimosti Respubliki Kazahstan i 20-letiyu instituta arheologii A.H. Margulana*, 176.

²⁰⁹ Arman, Beisenov, “Predmety iskusstva rannih sakov Saryarki kak svidetelstvo vzaimodeystviya kultur”, *Vestnik Kemerovskogo Gosudarstvennogo universiteta*. Vypusk 3-4., 15.

²¹⁰ Beisenov, Kitov, 73.

²¹¹ Beisenov, Kitov, 74.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASMOLA KÜLTÜRÜ KURGANLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

3.1. KURGANLARIN İÇ MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Genellikle kurganların iç mimarisinde taş levhalar bulunmaktadır²¹². Mezarlar taş levhalarla yapılmıştır²¹³. Ölen insanlar taş sandukanın içerisine baş kısmı kuzey batı yöne gelecek şekilde yatırılmıştır²¹⁴. Erkeklere ait mezarlardan genelde savaş aletleri, tunç kemerler²¹⁵, kadın mezarlarından ayna, sunak, bileği taşı ve boncuklar çıkarılmıştır²¹⁶. Ayrıca zengin olanların mezarlarında altından yapılmış eserlerde bulunmuştur²¹⁷. Bu eserler büyük kurganlara aittir²¹⁸. Ölü hediyeleri, İskit-Sakaların inanişına göre ölen insanların öbür dünyada da kullanabilmeleri için konulmuştur²¹⁹. Mezarının Doğu tarafında dromos bulunmaktadır. Yapılan kazılarda kurganların çoğunlukla Doğu tarafında kavisli taş yolları tespit edilmiştir²²⁰. Bu kavisli yolların iki teorisi vardır: Birincisi din bakımından ölen insanın bıyıklı yollarda yürüyerek uzaya doğru yükseldiği düşünülmektedir²²¹. İkincisi ise Kazak etnografisinde bozkır tanımı çok geniş olduğu için insanlar konargöçer yapıya sahiptirler²²². Genellikle bozkırlar çok geniş olduğundan dolayı insanlar yerleşim yerlerini mezarların yakınında seçmişler. Çünkü ölen insanın onları koruduğuna dair inanişları vardır. Bilim insanları o mezarda bulunan bıyıklı yollarda ateş yakıldığını savunmaktadırlar²²³. Ateşin hem dinsel anlamda hem de geceyi aydınlatması için yakıldığı düşünülmektedir. Mezarların koruyucu vasfına inandıkları için bozkırda yalnız kalanların mezarlıklara gitmesi tavsiye edilir. Bu şekilde o kişinin korunacağını inanılır²²⁴. Bana göre Tasmola kültürünün Bıyıklı kurganlarını anlamak için Kazak Etnografisine bakılması

²¹² Beisenov, 173.

²¹³ Kadyrbaev, M., Kurmankulov, C., *Kultura drevnih soktovodov i metallurgov Saryakri*, 247.

²¹⁴ Beisenov, 13.

²¹⁵ Beisenov, 14.

²¹⁶ Beisenov, 14.

²¹⁷ Beisenov, 15.

²¹⁸ Beisenov, 17.

²¹⁹ Margulan vd., 378.

²²⁰ Beisenov, 173.

²²¹ Beisenov vd., 294.

²²² Radlov, 249.

²²³ Beisenov, A., Ermolaenko, L., “Novye kamennye izvoyaniya sakskoy epohi iz Saryarki”, *Vestnik Kemerovskogo Gosudarstvennogo universiteta*, 35.

²²⁴ Radlov, 249.

gerekmektedir. Çünkü Kazaklar MS 19. yüzyıla kadar sürekli göçebe halinde yaşadıkları için İskit-Sakalarla yapı bakımından aynıdırlar²²⁵.

Yapılan çalışmalarda küçük kurganlarda genellikle at kemikleri, koyun kemikleri, seramik kaplar bulunmuştur²²⁶. Tipolojik olarak küçük kurganlar genellikle büyük kurganların kuzey tarafında ya da üzerinde bulunmaktadır²²⁷.

Bazı kurganlarda, taştan yapılmış 1,5-2 m uzunluğunda insan şeklinde heykeller bulunmaktadır²²⁸. Bu heykellere Balbal denmektedir (Resim 62)²²⁹. Genellikle balballar Erken Demir Çağına aittir²³⁰. Aşağıdan yukarıya doğru dikdörtgen şekilde devam eden heykellerin baş kısmı oval yapılmıştır²³¹. Gözler çekik, kollar ise göğüs kısmında bağlanmıştır²³². Balballar kurganın dış tarafında bulunmaktadır (Resim 57)²³³. Açık alanda bulunmalarına tam bir açıklama getiremeyen bilim insanları, bunların genelde kutsal işlerle uğraşan insanların mezarlarının yanında bulunduklarını tespit etmişlerdir²³⁴.

3.2. TASMOLA KÜLTÜRÜ ANTROPOLOJİSİ

Taldı II. mezarlığında çok fazla sayıda insana ait kafatası bulunmuştur. Genel yapılarına baktığımızda yüzleri büyük, burunları kemerli ve basıktır²³⁵. Yüz tiplerinden hareketle bazılarının Avrupa²³⁶ bazılarının da Asya²³⁷ ırklarının özelliklerini barındırdığı düşünülen bu kafataslarının arkasında delikler vardır²³⁸. Tasmola kültürünün ırk oluşumu, sürekli farklı topluluklardan asimile olduğu için Avrupa ve Asya ırklarının özellikleri vardır²³⁹. Böyle özellikler genelde Doğu Kazakistan'da²⁴⁰,

²²⁵ Radlov, 249.

²²⁶ Beisenov, 39.

²²⁷ Margulan vd.,307.

²²⁸ Beisenov, 7.

²²⁹ Sergey, Botalov, “Kamennye izvoyaniya i zhertvenno-pominalnye kompleksey Uralo-Ishimskogo mezhdureçya”, *Novoe v arheologii Yuzhnogo Urala*, 54.

²³⁰ Ermolaenko, L., Kurmankulov, C., “Novoe izvoyanie rannego zheleznogo veka iz Saryarki”, *Arheologiya, Yetnografiya Antropologiya Evrazii*, 89.

²³¹ Beisenov, 8.

²³² *Kultura rannih kočevnikov Kazahstana. Arheologičeskie kolleksii. Tsentralnyi gosudarstvennyy muzey Respubliki Kazahstan* 430.

²³³ Botalov, 55.

²³⁴ Beisenov, 9.

²³⁵ Beisenov vd.,188.

²³⁶ Beisenov vd.,188.

²³⁷ Beisenov vd.,188.

²³⁸ Beisenov, Kitov, 73.

²³⁹ Tasmagambetov, 336.

Altay, Tıva ve Sintsyanda²⁴¹ görülmektedir. Ginzburg²⁴², Orta Kazakistan'da yaşayan Sakalar hakkında mongoloid karışımının olduğunu söylemektedir. Son yıllarda Taldı II mezarlığında bulunan kafatasları, Doğunun etkisinin olduğunu göstermektedir²⁴³. Fakat bu sorunun tamamen çözülebilmesi için daha fazla buluntu veren Geç Tunç Çağı²⁴⁴ antropolojisiyle karşılaştırması gerekmektedir.

Genellikle Tasmola kültüründe kafatasının arka tarafında 3-5 mm'lik delikler²⁴⁵ bulunmaktadır (Resim 93). Bu güne kadar yapılan çalışmalar sonucu öldükten sonra insan vücudunun sağlam kalabilmesi için bu deliklerin açıldığı kabul edilmektedir²⁴⁶. Kazak Kültüründe MS 19. yüzyıla kadar ölüm törenlerinde insanlara da aynısı yapılmıştır²⁴⁷. Kitov'a göre, Orta Kazakistan'da Tasmola Kültürünü yaşatan insanlar günlük hayatlarında oldukça hareketli oldukları için yapılı vücutlara sahiptir. İnsanın günlük yeme rasyonunda et oldukça geniş yer kaplar ve önemlidir. Tasmola Kültüründen itibaren Orta Asya'da mongoloid ırkı yayılmaya başlamıştır²⁴⁸.

3.3. SİLAHLAR

Kazı çalışmalarında silahlar içinde çoğunlukla ok uçları bulunmuştur²⁴⁹. Fakat Orta Kazakistan'da yapılan kazılarda bulunan silahlar sayısal açıdan az olduğu için yeterli ölçüde değerlendirme yapmak zordur. Akısev²⁵⁰, erken İskit zamanında ok uçlarının iki gruba ayrıldığını tespit etmiştir. Birinci grup ok uçları sivri uçlu, üçgen formlu ve iki yana doğru genişleyen namlu gibi özelliklere sahiptir. İkinci grupta ise sivri uçlu ve üç yana uzanmış üçgen formlu ok uçları vardır²⁵¹. 1962 yılında yapılan çalışmalar sonucunda²⁵² Karamurun 1 mezarlığı 5c nolu kurganında bulunan ok uçları daha fazla bilgiye ulaşmamızı sağlamıştır (Resim 28). 5c nolu kurganda gömülen

²⁴⁰ Vulf, Ginzburg, "K antropologii rannih kočevnikov Vostochnogo Kazakhstana (çerepa 5-4 vv.do n.e. iz mogilnika Uz Bukon)", *Antropologičeskiy sbornik*, 82.

²⁴¹ Peter, Şulga, *Sintsyan v 8-3 vv. do n.ye.*, 238.

²⁴² Vulf, Ginzburg, "Drevnee naseleniye vostočnıh i tsentralnih rayonov Kazakhskoy SSR po antropologičeskim dannım", *Antropologičeskiy sbornik*, 238.

²⁴³ Beisenov vd.,188.

²⁴⁴ Orazak, İsmagulov, *Naseleniye Kazakhstana ot epohi bronzı do sovremennosti (paleoantropologičeskiye issledovaniye)*, 39.

²⁴⁵ Beisenov vd.,188.

²⁴⁶ Beisenov vd.,188.

²⁴⁷ Radlov, 249.

²⁴⁸ Beisenov, Kitov, 75.

²⁴⁹ Mikhail, Gorelik, *Oruzhie drevnego Vostoka (6-4 vv.do n.ye.)*, 75.

²⁵⁰ Akishev ve Kushaev, 120.

²⁵¹ Akishev ve Kushaev, 120.

²⁵² Margulan vb. 362.

insanın yanında deriden yapılmış olan sadak içinde üç kat olarak yerleştirilmiş 46 tane ok ucu bulunmuştur²⁵³. Bu 46 örnekten 30 tanesinin sapının ağaçtan yapıldığı ve ortalama uzunluklarının 60 cm olduğu tespit edilmiştir²⁵⁴. Ok uçlarının 42 tanesi bronz, 3 tanesi kemik, 1 tanesi ise ahşaptan yapılmıştır²⁵⁵. Bronz ok uçları 3 gruba ayrılmaktadır: Bulunan örneklerden 22 tanesi 1 gruba, 19 tanesi ise 2 gruba aittir²⁵⁶. Sadece 1 tanesinin iki gruba ait ortak özelliklerine sahip olduğu belirlenmiştir ve bundan dolayı 2 gruba dâhil edilmemiştir. 2 gruba dâhil olmayan ok uçları Hazar Denizi'nden Çine kadar uzanmakta hatta Hindistan'da günümüze kadar örneklerine rastlanmaktadır²⁵⁷.

Karamurun 1 mezarlığında yapılan kazılarda çıkarılan birinci ve ikinci gruba ait ok uçları tipolojik açıdan üçe ayrılmaktadır²⁵⁸.

Birinci grup:

- a) Sapında kanca bulunan yaprak şeklindeki ok uçları.
- b) Asimetrik eşkenar dörtgen şeklindeki ok uçları.
- c) Dikdörtgen şeklinde genişliği düz biçimde olan ok uçları.

İkinci grup:

- a) Kanatları ucuna kadar uzatılan ok uçları.
- b) Kanatları ucunun altında yer alan ok uçları.
- c) Ucunun altında dişe benzer izler olan ok uçları.

Karamurun 1 mezarlığında bulunan bu ok uçları MÖ 7-6. yüzyıla tarihlenmektedir²⁵⁹.

Kazakistan'da bulunan ok uçları saplı ve yaprak şekilli olmak üzere iki gruba ayrılır²⁶⁰. Bu da ok uçlarının Batı İskitlerden²⁶¹ ayrılmasını sağlamıştır²⁶². Kisilov, Moğolistan'da bulunan ok uçlarının %41'nin, Sibirya'da ise %24'ünün ikinci gruba ait

²⁵³ Margulan vb. 362.

²⁵⁴ Margulan vb. 362.

²⁵⁵ Margulan vb. 363.

²⁵⁶ Margulan vb. 363.

²⁵⁷ Leonid, Yablonskiy, *Materialy dlya klassifikatsii nakonečnikov strel rannessakskogo tipa (Po nahodkam v Yuzhnom Priarale)*, Drevnosti skifskoy epohi, 174.

²⁵⁸ Margulan vd., 363.

²⁵⁹ Sergey, Livanov, "K voprosu o zashhitnom vooruzhenii rannih kočevnikov Sredney Azii", *Vestnik Kirgizskogo Natsionalnogo Universiteta im. Balasagyna*, 65.

²⁶⁰ Margulan vd., 378.

²⁶¹ Yablonskiy, 187.

²⁶² Vitaly, Vasilev, *Vooruzhenie i voennoe delo kočevnikov Yuzhnogo Urala v 6-2 vv. do n.ze.*, 153.

olduğunu savunmaktadır²⁶³. Doğu Kazakistan'daki Altay ve Doğu Pamir'de de bu ok uçları görülmektedir²⁶⁴. Tarihi bilinen bu iki grup ok ucunun Orta Kazakistan'a ait olduğu düşünülebilir²⁶⁵.

Birinci grup ok uçları göçmen topluluklar tarafından MÖ 6-7. yüzyıllarda kullanılmıştır²⁶⁶. Simirnov erken İskitlere ait olan ok uçlarının MÖ 7. yüzyıla ait olduğunu savunmuş, Kazakistan'da bulunan ok uçlarının ise Geç Tunç Çağından kalan ok uçları olduğunu belirtmiştir²⁶⁷. Bu grubun ilk örnekleri olan Begazı Dandıbay kültürüne²⁶⁸ ait yaprak şeklinde kancası bulunan ok uçları MÖ 10-8. yüzyıllara tarihlendirilmiştir²⁶⁹. Rudenko, birinci grup ok uçlarının ilk örneklerinin Kuzey Kazakistan'da bulunduğunu ileri sürmüştür²⁷⁰. Orta Kazakistan'da ise MÖ 6. yüzyıla ait olduğu düşünülen yeni tür ok uçları bulunmuştur²⁷¹. Üç mızraklı ok uçlarının kullanımı MÖ 5-4. yüzyıllarda daha popüler olmuştur²⁷². Schmidt, Pumpelly²⁷³ ve Tallgren'e²⁷⁴ göre bu ok uçları Güney Rusya'ya aittir. Tamanski ve Melgunovski mezarlıklarında bulunan örneklerden hareketle bu ok uçlarının İskitler ve Savromatlar²⁷⁵ tarafından MÖ 7-6. yüzyıllarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Birinci grup ok uçları MÖ 6. yüzyıla kadar aynı formda kullanılırken²⁷⁶, MÖ 5. yüzyıldan²⁷⁷ itibaren değişimler göstererek kullanılmaya devam etmiştir.

İkinci grup ok uçları daha yavaş değişim göstermiştir. Nurmanbet IV mezarlığındaki 3 nolu kurganda²⁷⁸ bulunan ok uçları bunu kanıtlamaktadır.

MÖ 5. yüzyıldan itibaren²⁷⁹ Orta Kazakistan'da üç grup ok ucu kullanılmaya başlamıştır. Birinci ve ikinci grup ok uçları değişimler göstererek kullanılmaya devam

²⁶³ Sergey, Kiselev, *Drevnyaya istoriya Yuzhnoy Sibiri*, 250.

²⁶⁴ Boris, Litvinskiy, "Arhologičeskie otkrytiya na Vostočnom Pamire i problema svyazey mezhdru Sredney Aziey, Kitaem i Indiei v drevnosti", *Doklady delegatsii SSSR na 25 Mezhdunarodnom Kogresse Vostokovedov*, 2.

²⁶⁵ Kiselev, 250.

²⁶⁶ Beisenov vd., 188.

²⁶⁷ Konstantin, Smirnov, *Vooruyeniye savromatov*, Akademiya Nauk SSSR, 35.

²⁶⁸ Evdokimov, Varfolomeev, 138.

²⁶⁹ Evdokimov, Varfolomeev, 138.

²⁷⁰ Rudenko, 360.

²⁷¹ Margulan vd., 363.

²⁷² Margulan vd., 363.

²⁷³ Schmidt, H., Pumpelly, R., *Exploration in Turkistan*, T.1 P. 2., 183.

²⁷⁴ Tallgren, A., *Collection Tovostine des antiquites prehistoriques de Minoussinsk Tsonservees Çez le Dr. Karl Hedman a Vasa*, 63.

²⁷⁵ Smirnov, 35.

²⁷⁶ Smirnov, 35.

²⁷⁷ Margulan vd., 363.

²⁷⁸ Margulan vd., 365.

²⁷⁹ Margulan vd., 363.

etmiştir²⁸⁰. Orta Kazakistan’da bulunan ok uçlarının İskit Sarmatlarından farklılıkları şunlardır:

1. Birinci ve ikinci grup Orta Kazakistan’da erken dönemde kullanılmıştır²⁸¹.
2. Erken İskit döneminde demir ok uçları bulunmamaktadır²⁸².
3. İskit dönemi ok uçlarının kullanımı üçüncü grup kullanımından daha öncedir.
4. Üçüncü grup ok uçları daha uzun süre kullanılmıştır²⁸³.

Bu özellikler daha çok Orta Kazakistan’a²⁸⁴ özgü olup, birinci ve ikinci grup ok uçlarının Altay²⁸⁵ ve Moğolistan’a²⁸⁶ yakın olduğunu göstermektedir.

Silahlardan bir diğeri de tunç hançerlerdir. Nurmanbet IV Mezarlığında²⁸⁷ bulunan hançer MÖ 6. yüzyıla aittir (Resim 35)²⁸⁸. Kenarları dalgalı olan hançerin kulpu bıçağından daha ağır ve geniştir. Taban kısmı mantar şeklindedir. Kulpun ön kısımlarında virgül ve dalga şeklinde kabartmalar bulunur. Belirtiren özelliklerle sahip olan bu hançerin başka benzer bir örneği şu ana kadar eline geçmemiştir²⁸⁹. Graznov²⁹⁰, bu hançerin başka bir benzerinin bulunmamasını göz önünde bulundurarak Orta Kazakistan halkının kendine ait silah teknolojisinin olduğunu düşünmektedir. Orta Asya’da üç hançer bulunmuştur²⁹¹. Nurmanbet mezarlığında bulunan hançerle benzerlik gösteren bu örneklerin kulpu düzdür. Sibiry’a’da bulunan hançerin kulpunda dalga figürleri, tabanında kuşbaşı vardır²⁹².

Orta Kazakistan’daki Şiderti Nehrinin yakınlarında başka hançerlerde bulunmuştur²⁹³. Bulunan hançerlerin miktarının az olması sebebiyle nereden ve ne zaman geldiği tam olarak belirlenememiştir²⁹⁴. Simirnov’a²⁹⁵ göre Orta Kazakistan’da

²⁸⁰ Margulan vd.,364.

²⁸¹ Margulan vd.,379.

²⁸² Margulan vd.,379.

²⁸³ Margulan vd.,380.

²⁸⁴ Margulan vd.,363.

²⁸⁵ Margulan vd.,360.

²⁸⁶ Sergey, Kiselev, *Mongoliya v drevnosti*, Izvestiya AN SSSR, 365.

²⁸⁷ Margulan vd.,363.

²⁸⁸ Margulan vd.,363.

²⁸⁹ Margulan vd.,363.

²⁹⁰ Gryaznov, 66.

²⁹¹ Gryaznov, 67.

²⁹² Gryaznov, 66.

²⁹³ Margulan vd.,381

²⁹⁴ Sergey, Ivanov, “Kinzhalı rannih kočevnikov Semireçya i Tyan-Shanya, Drevnie i srednevekovye kočevniki Tentralnoy Azii”, 37

²⁹⁵ Konstantin, Smirnov, *Vooruyeniye savromatov*, Akademiya Nauk SSSR, 75.

ve Güney Sibirya'da yaşayan İskitlerin ve Sarmatların kullandığı hançerlerin değişim göstermesi kendiliğinden gelişmiştir.

Hançerlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz tunç kemerler oldukça ilginçtir. Nurmanbet V mezarlığındaki 1 ve 3 nolu kurganlarda MÖ 7-6. yüzyıllara ait tunç kemerler bulunmuştur (Resim 34)²⁹⁶. Dörtgen şeklinde kütüklüğü olan birinci kemerin dış tarafı yatay çizgilerle süslenmiştir. İkinci tunç kemerde de dörtgen şekilde kütüklük olup ancak daha kısa yapılmıştır.

Kütüklüğünde çarpı işareti şeklinde süslemeleri olan Tasmola II mezarlığındaki tunç kemer ise MÖ 5. yüzyıla aittir (Resim 34)²⁹⁷. 1927 yılında Semey Şehrinde yapılan kazı çalışmalarında bulunan kemerler bununla benzerlikler gösterir²⁹⁸.

Tunç kemerlerin tamamı hançerlerin yanında bulunduğu için savaş aleti kabul edilerek silahlarla birlikte değerlendirilmiştir.

3.4. AT GEMLERİ

İyessen²⁹⁹, yaptığı çalışmalarda dört tip tunç gem tespit etmiştir. Birinci tip gemlerin iki yanında ikişer tane yüzüğe benzeyen halkalar bulunmaktadır. İkinci tip gemlerin iki yanında birer halka vardır. Üçüncü tip gemlerin yularına bağlanan kısımlarda halkalar bulunmaktadır. Dördüncü tip gemlerin bitiş kısımları ters döndürülmüştür.

Kadırbayev, Orta Kazakistan'daki Tolagay Tepesinde Bıyıklı Kurganda yaptığı kazı çalışmalarında at gemleri bulmuştur³⁰⁰. Bunların on tanesi Tasmola I-III ve V mezarlıklarından elde edilmiştir³⁰¹. Kadırbayev³⁰², çıkarılan bu gemleri dört tipe ayırmıştır. Gemlerin yular girişleri dörtgen şeklinde olup, bunlardan önce yuvarlak halka bulunmaktadır. İkinci tip gemin yular girişi D (Resim 24), üçüncü tip gemlerin kare, dördüncü tip gemlerin ise daire şeklindedir. Birinci, ikinci ve dördüncü tip gemlerin örneklerine sadece Orta Kazakistan'da³⁰³ değil, Güney Sibirya³⁰⁴, Jetisu³⁰⁵ ve

²⁹⁶ Margulan vd.,383.

²⁹⁷ Livanov, 78.

²⁹⁸ Rudenko, 360.

²⁹⁹ Alexandr, Iyessen, *K voprosu o pamyatnikah 8-7 vv. do n.ye. na yuge Evropeyskoy Çasti SSSR*, 105.

³⁰⁰ Margulan vd.,390.

³⁰¹ Margulan vb. 390.

³⁰² Margulan vd.,390.

³⁰³ Margulan vd.,390.

Doğu Pamir’de³⁰⁶ de rastlanmaktadır. Grişin, Güney Sibirya’da birinci ve ikinci tipe ait 148, dördüncü tipe ait 96 adet at gem bulunduğunu savunmaktadır³⁰⁷.

Gemlerin yular girişlerinin yanında bulunan boş deliklerin farklı şekilleri vardır. Zmeinogorsk’da³⁰⁸ bulunan at gemlerinin yular girişleri ile önünde bulunan halkanın birlikteki görüntüsü satranç piyonuna benzemektedir³⁰⁹. Yenisey Nehrinin yanında bulunan at gemlerinin yular girişlerinin yanında bulunan halka daha büyüktür³¹⁰. Arkaik özellikler taşıyan bu iki gem farklılıkları olmasına rağmen birinci tip gemlerin içinde yer almaktadır.

Tasmola V mezarlığının 2 nolu kurganında³¹¹ birinci, ikinci, dördüncü gruba ait at gemler bulunmuştur (Resim 13). Birinci tipe ait olan at gemleri MÖ 6. yüzyıla aittir³¹². Orta Kazakistan’da halka şekilli olan gemler MÖ 6. yüzyıldan sonra³¹³ kullanılmaya başlanmıştır.

Kantarmalar: Orta Kazakistan’da yapılan arkeolojik çalışmalarda bulunan kantarmalar beş farklı tipten oluşur³¹⁴. Birinci tip üç delikli olup, boynuz ve kemikten yapılmıştır. İkinci tip kantarmalar iki deliklidir. Üç delikli olan üçüncü tip kantarmalar tunçtan yapılmıştır. Yine üç delikli dördüncü tip kantarmalarda deliklerden ipler geçirilmiştir. Üzerinde altın işlemler bulunan beşinci tip kantarmalar ise demirdendir.

Birinci, ikinci ve dördüncü tip kantarmalar gemlerin birinci tipine aittir. Üç delikli kantarmaların arkasında dikey şekilde yapılan yular genellikle MÖ 7-6. yüzyıllarda çoğunlukla Sibirya ve Güney Rusya’da görülmektedir³¹⁵.

Tasmola I mezarlığının 19 nolu kurganından çıkarılan yuların deliklilerinin kenarına kabartılmış şekilde tunç kantarmalar yapılmıştır (Resim 7). Bu kantarmaların

³⁰⁴ Grişin, Ü., Tihinov, B., *Očerki po istorii proizvodstva v Priuralye i Yuzhnoy Sibiri v epohu bronzy i rannego zheleza*, 129.

³⁰⁵ Grişin, Tihinov, 129.

³⁰⁶ Grişin, Tihinov, 129

³⁰⁷ Grişin, Tihinov, 90.

³⁰⁸ Grişin, Tihinov, 90.

³⁰⁹ Grişin, Tihinov, 90.

³¹⁰ Grişin, Tihinov, 90.

³¹¹ Margulan vd.,349.

³¹² Margulan vd.,390.

³¹³ Alexandr, Bernştam, *Osnovnye yetapy istorii kultury Semireçya i Tyan-Shanya*, 346.

³¹⁴ Margulan vd.,392.

³¹⁵ Margulan vd.,392; Kiryushin, Y., Stepanova, N., *Skifskaya yepoha Gornogo Altaya*, 292.

en önemli özelliği üzerindeki üç delikten ortada olandan yuların iplerinin geçirilmesidir³¹⁶.

Tasmola V mezarlığının 3 nolu kurganında ise demirden yapılmış üzerinde altın işlemleri olan kantarma bulunmuştur³¹⁷. Kantarmanın üzerinde dalga ve zikzak şeklinde işlemler vardır. Kantarmalar parça parça bulunduğu için onların gerçek formlarını anlamak zordur. Kantarmaların ortasında bulunan delik tunçtan yapılan kantarmaya benzer. Bu yüzden bu kantarma üçüncü tip kantarmalara dâhil edilebilir³¹⁸. Tasmola V mezarlığının 3 nolu kurganında da kemik kantarma parçaları bulunmuştur (Resim 17) ³¹⁹. Formu tam belirlenemeyen kantarmanın üç delikli olduğu düşünülmektedirler.

Orta Kazakistan'da bulunan üçüncü tip at gemleri ve kantarmalar MÖ 7-6. yüzyıllara aittir³²⁰. Raev³²¹, bu at gemleri ve kantarmaların kaynağını Kazakistan ve Sibirya'da değil de, Kafkas ve Ön Asya'da aramak gerektiğini savunmaktadır. Tunçtan yapılmış gemlerde farklı biçimde kantarmalar bulunmuştur. Kazakistan'daki göçmenlerin bu tip at gemleriyle tanışmasının, yaptıkları savaşlar esnasında olduğu düşünülmektedir³²². Sakaların bu tip gemleri kendilerine göre uyarlaması sebebiyle bu gemlerin Kazakistan'daki kullanımı gecikmiştir³²³. Tasmola kültürüne ait bu gemler Ön Asya'da görülmemektedir³²⁴. Avrasya bozkırlarında MÖ 6. yüzyılda gemler form değiştirmeye başlamıştır³²⁵. Güney Sibirya'da özellikle İskit Sarmat kültürüne ait gemlere yüzüklü gemler denilmektedir³²⁶. Kantarmalar iki deliklidir³²⁷. Yular dıştaki halkadan geçirilmiştir. Kazakistan'da bulunan MÖ 5. yüzyıla ait gemlerde aynı tiptir³²⁸. Doğuda bulunan gemler Sakalara, batıda bulunanlar Sarmatlara aittir³²⁹. Bu iki bölgedeki gemleri birbirinden ayıran tek özellik yapıldığı malzemelerdir. Demir,

³¹⁶ Margulan vd., 330.

³¹⁷ Margulan vd., 329.

³¹⁸ Abay, Seitov, "O detalyah konskoy upryazhki (po materialam klada Kaindy iz Torgaya)", *Vsadniki Velikoy stepi: traditsii i novatsii*, 56.

³¹⁹ Margulan vd., 330.

³²⁰ Peter, Şulga, *Snaryazhenie verhovoy loshadi i voinskie poyasa na Altae. Ç.1. : Rannesakskoe vremya*, 84.

³²¹ Boris, Raev, "Strizhennye grivy i migratsii kočevnikov. Ob odnom maloizvestnom elemente yeksterera konya", *Nizhnevolzhskiy arhologičeskiy Vestnik*, 58.

³²² Margulan vd., 384.

³²³ Botalov, S., Tairov, A., Lyubçanskiy, İ., *Kurgany s usami Uralo-Kazahstnaskih stepy*, 232.

³²⁴ Livanov, 45.

³²⁵ Alexandr, Tairov, *Kočevniki Uralo-Kazahstanskikh stepy v 7-6 vv. do n.ve.*, 217.

³²⁶ Beisenov, Havrin, 526.

³²⁷ Beisenov, Havrin, 526.

³²⁸ Margulan vd., 330.

³²⁹ Litvinskiy, 2.

Karadeniz ve Kuzey Kafkasya’da erken dönemde, Altay tarafında ise geç dönemde kullanılmaya başlanmıştır³³⁰.

Altay bölgesine demirin geç gelmesi sebebiyle tuncun kullanılması Mayamir kültürünün genel özelliğidir³³¹. Bu sebeple Orta Kazakistan’daki Sakalar, Batılı İskitlerden ve Sarmatlardan geri kalmıştır³³². Orta Kazakistan’da bulunan Mayamir kültürüne ait eserlerden yola çıkarak göçmenlerin MÖ 7-6. yüzyıllar arasında demiri kullandıkları söylenebilir³³³.

3.5. KUTSAL ALETLER, SÜSLÜ VE GELENEKSEL ÜRÜNLER

Bu bölümde tunç ve demir bıçaklar, aynalar, plakalar, seramik kaplar ve bileme taşları değerlendirilecektir. Orta Kazakistan’daki tunç bıçaklar ikiye ayrılır. Birinci tip bıçakların kulpunda halka bulunurken, ikinci tip bıçakların kulpu küçüktür³³⁴. Birinci tip bıçaklara daha az rastlanmaktadır. İkinci tip bıçaklar İskit zamanına ait olup³³⁵, Altay ve Güney Sibirya’da bulunmuştur³³⁶. Her iki bıçak tipide MÖ 7-3. yüzyıllar arasında kullanılmıştır³³⁷.

Orta Kazakistan’da bulunan tunç aynalar ise dört farklı tip altında incelenmiştir³³⁸. Birinci tip aynaların çerçevesi kalın ve menteşesi ortasındadır. İkinci tip aynaların ise çerçevesi ince ve menteşesi yine ortasındadır. Üçüncü tip aynanın kulpu kıvrımlı yapılırken, dördüncü tip aynaların menteşesi yan tarafındadır.

MÖ 6. yüzyıla ait olduğu düşünülen birinci tip en eski olandır³³⁹. Orta Kazakistan’da bulunan aynaları İskit Dönemine ait aynalardan ayıran en önemli özelliği menteşeleridir³⁴⁰. Kuban ve Dnepar erken İskit Dönemi aynalarındaki menteşeler sap şeklinde olup, üzerinde plaka bulunmaktadır³⁴¹. Plakanın üzerinde geometrik ya da dağ

³³⁰ Litvinskiy, 3.

³³¹ Samaşev, Z., Sungatay T., Cumabekova G., Bazarbaeva G., “Qazaq Altayınıñ Skif-Saq Daurindegi Madeniyeti (Berel Dergisi)”, 65

³³² Smagulov, *Altyn kiimdi adam*, 78.

³³³ Samaşev vd., 66.

³³⁴ Beisenov, 152.

³³⁵ Beisenov, 153.

³³⁶ Beisenov, 13.

³³⁷ Habdullina, 52.

³³⁸ Beisenov, Havrin, 528.

³³⁹ Margulan vd., 389.

³⁴⁰ Alexandr, Tairov, *Koçevniki Uralo-Kazahstanskikh stepy v 7-6 vv. do n.ve.*, 217.

³⁴¹ Mariya, Vyazmitina, “Rannie pamyatniki skifskogo zverinnogo stilya”, 3.

keçisi, yaban domuzu ve at gibi hayvanların süslenmiştir (Resim 19)³⁴². Karamurun I mezarlığında³⁴³ bulunan aynanın dörtgen şeklindeki kulpunun tabanında ise iki keçi başı bulunmaktadır³⁴⁴.

Bu bölümde değerlendirmeye çalışacağımız bir başka mezar buluntusu ise plakalardır. Nurken II mezarlığında bulunan üzerine bağlantı için üç tane delik açılan plakanın üstünde ve altında örgülü süsleme, bunların arasında ise dikey olarak üç parçalı çizgiyle kabartılmış üçgenler bulunmaktadır³⁴⁵. Sol tarafında binici, arkada elinde balta tutan savaşçı, önünde ise oturur vaziyette bir insanın vardır. Plakanın örgü süslemesi İskit-Sakaların genel süslemeleriyle benzerdir³⁴⁶. İran'ın kuzey batısında Marlik Mezarlığında bulunan ve MÖ 9-8. yüzyıla tarihlenen Altın Kupa Kronolojik olarak örgü süslemesinin ilk bulunan eseridir³⁴⁷ (Resim 80). İskitlerin dönemine ait diğer eserler ise; Kul-Oba³⁴⁸ (Resim 81), Soloha³⁴⁹, Çertomlık³⁵⁰, Celtokamenka³⁵¹ kurganlarından çıkarılmıştır. Kazakistan'da ise MÖ 4-1. yüzyıllar arasına tarihlenen İssyk kurganında örgülü süslemeyi altın plaka bulunmuştur (Resim 82)³⁵². Plakada bulunan süje MÖ 7-6. Yüzyıla, yani erken Saka dönemine ait olduğunu göstermektedir³⁵³.

Orta Kazakistan'daki bileme taşları tunç ve demir bıçakların yanında bulunmuştur³⁵⁴. Bunların MÖ 7-3. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir³⁵⁵. Genellikle dörtgen şeklinde olan bileme taşları kumtaşından yapılmıştır. Üzerlerinde bulunan delikler kemere takılmaları içindir.

Orta Kazakistan'ın kuzeydoğusundaki mezarlıklarda yapılan kazı çalışmalarında ise taştan yapılmış sunaklar bulunmuştur. En küçük sunağın uzunluğu 11 cm, eni 6 cm, en büyük sunağın uzunluğu 25 cm, eni ise 15 cm'dir. İnsan ateşle uğraştığından beri

³⁴² Margulan vd.,324.

³⁴³ Margulan vd.,389.

³⁴⁴ Margulan vd.,355.

³⁴⁵ Beisenov, 187..

³⁴⁶ Rudenko, 336.

³⁴⁷ Lukonin, 324.

³⁴⁸ Stepnaya Polosa Aziatskoy Çasti SSSR v Skifo-Sarmatskoye vremya, 21.

³⁴⁹ Mantseviç, 75.

³⁵⁰ Alekseev, A., Murzin, V., Rolle, R., *Çertomlık. Skifskiy tsarskiy kurgan 4 v. do n.ve.*, 45.

³⁵¹ Mozolevskiy, Boris, "Skifskiy tsarskiy kurgan Celtokamenka", *Drevnosti stepnoy skifii*, 243.

³⁵² Akishev, 129.

³⁵³ Akishev, 43.

³⁵⁴ Beisenov, A., Minasyan, R., Zerkalo iz Tasmolinskogo mogilnika Birlik, *Vestnik Dagestanskogo nauçnogo tsentra*, 60.

³⁵⁵ Margulan, vd.,390.

kadın ateşin, ocağın bakıcısı olmuştur³⁵⁶. Bu nedenle sunaklar kadınlara ait mezarlarda bulunmuştur³⁵⁷.

Genellikle seramik kaplar ise daha çok küçük kurganlarda bulunmaktadır. Kaplar özensiz ve elle yapılmıştır³⁵⁸. Asya'da yaşayan göçerlerde ahşap ve demirden yapılmış kaplar da kullanılmıştır³⁵⁹. Sürekli yer değişiminin olması nedeniyle daha dayanıklı olan ahşap ve demirden yapılmış kapların tercih edilmesi normaldir. Mezarlara konulan özensiz, basit ve kaidesiz seramik kaplar dini amaçlı olup³⁶⁰, Bıyıklı kurganlarda daha fazla bulunmuştur³⁶¹.

Orta Kazakistan'da kemik, tunç, altın ve boynuzdan yapılmış heykeller ve kabartmalar da bulunmuştur³⁶². Bulunan eserler İskit-Sakalar'ın sanatına aittir³⁶³. Genellikle İskit-Sakalar'ın sanatlarında hayvan figürleri, kabartmaları ve heykelleri kullanılmıştır³⁶⁴. Bu güne kadar bulunan örneklerden hareketle kedilerin (Resim 89), yaban domuzlarının (Resim 32), dağ keçilerinin (Resim 87), ayıların (Resim 49) figürleri kullanılmıştır³⁶⁵. Bu üslubu hangi amaç ile kullanıyorlardı? Korol'kova, savaşta askerler hayvan figürleriyle, düşmanlarının gözünü korkutmak ve o hayvanın gücünde olduklarını gösterme amaçlı kullandıklarını savunmaktadır³⁶⁶.

Orta Kazakistan'da hayvan üslubunun en erken MÖ 7-6. yüzyıla ait örnekleri bulunmuştur³⁶⁷. Orta Kazakistan'da 1966 yılına kadar³⁶⁸ beş adet tunçtan yapılmış dağ keçisi heykeli bulunmuştur³⁶⁹. İki örnekte dağ keçisinin ayakları birleşik, başları arkaya doğru döndürülmüş ve boynuzları vücutlarına yapışık halde yapılmıştır³⁷⁰. Bu heykeller

³⁵⁶ Rudenko, 360.

³⁵⁷ Kadyrbaev, M., Kurmankulov, C., *Kultura drevnih soktovodov i metallurov Saryarki*, 247.

³⁵⁸ Margulan vd.,391.

³⁵⁹ Akishev ve Kushaev, 112.

³⁶⁰ Margulan vd.,395.

³⁶¹ Loman vd.,256.

³⁶² Beisenov, 14.

³⁶³ Botalov vd.,90.

³⁶⁴ Marina, Çubaeva, "Ornamentalnyy motiv «slozhnogo zavitka» v proizvedeniyah skif-sibirskogo zverinogo stilya", *Vestnik Yuzhno-Uralskogo gosudarstvennogo universiteta*, 190.

³⁶⁵ Perevodçikova, E., Tairov, A., "Zverinyy stil Filippovskogo kurgana 1 v kontekste iskustva koçevnikov Yuzhnogo Urala", *Yetniçeskie vzaimodeystviya na Yuzhnom Urale*, 94.

³⁶⁶ Elena, Korolkova, *Zverinnyy stil Evrazii. Iskustvo plemen Nizhengo Povolzhya i Yuzhnogo Priuralya v skifskuyu epohu (7-4 vv. do n.ye.)*, 25.

³⁶⁷ Evgeniy, Bogdanov, *Obraz hishhnika v plastiçeskom iskustve koçevnyh narodov Tsentralnoy Azii*, 240.

³⁶⁸ Margulan vd.,332.

³⁶⁹ Margulan vd.,333.

³⁷⁰ Margulan vd.,333.

genellikle atların başlarını süslemek için kullanılırken³⁷¹, bazen de mezarlara hediye olarak bırakılmıştır³⁷².

Orta Kazakistan'da üzerlerine yaban domuzu ve geyik kabartmaları işli plakalar bulunmuştur. Bu plakalar çok nadir olup, başka yerlerde benzeri tespit edilmemiştir³⁷³. Geyik kabartmaları İskitlerde³⁷⁴ vardır, ancak şekil olarak Tasmola kültürüne uymamaktadır. Ayrıca geyik çizgileri Tunç Çağı'ndan beri görülmektedir³⁷⁵. MÖ 7-6. yüzyılın sonuna ait geyik boynuzundan yapılmış düğme bulunmuştur³⁷⁶. Bu düğmenin uzunluğu 5 cm, eni 4 cm, kalınlığı ise 0.7 cm'dir. Düğme grifon başı şeklinde yapılmıştır (Resim 19). Dış tarafına ise yaban domuzu, dağ keçisi, kurt ve geyik başı kabartması yapılmıştır.

MÖ 5-3. yüzyıla ait eserler azdır³⁷⁷. Ayrıca Karamurun I mezarlığında 4 nolu kurganda bulunan kartal başı şeklinde kemikten yapılmış broş çok ilgi çekmiştir³⁷⁸ (Resim 40). Benzer süslemeler Altay ve Güney Sibirya'da da bulunmaktadır³⁷⁹.

MÖ 5-3. yüzyıla ait Karamurun II mezarlığında 1 nolu kurganda ise iki tane tunçtan yapılma kemer plakası bulunmuştur³⁸⁰. Sol tarafı kırık olan plakanın köşeleri oval verilmiştir. Birinci plakanın üzerine deveye saldıran vahşi bir kedi (Resim 44), ikinci plaka üzerine ise dört kartalın gagasıyla oluşturulan kalp şekli işlenmiştir (Resim 46).

Orta Kazakistan'da yaşayan ustaların yapmış olduğu ürünler İskit-Sakaların hayvan üslubunu geliştirdiğini göstermektedir³⁸¹. Ayrıca buluntuların benzerlikleri Erken Demir Çağında Orta Kazakistan'da yaşayan insanların başka topluluklarla

³⁷¹ Margulan vd.,334.

³⁷² Margulan vd.,332.

³⁷³ Margulan vd.,332.

³⁷⁴ Shulga, 186.

³⁷⁵ Evdokimov, 56.

³⁷⁶ Kadyrbaev, 89.

³⁷⁷ Kadyrbaev, 100.

³⁷⁸ Margulan vd.,355.

³⁷⁹ Perevodchikova, 94.

³⁸⁰ Margulan vd.,362.

³⁸¹ Shulga, 189.

bağlantılarını, ayrıca Jetisu³⁸², Altay³⁸³ ve Tuva³⁸⁴ kültürlerini kendilerine daha yakın bulduklarını göstermektedir³⁸⁵.

³⁸² Samaşev vd.,68.

³⁸³ Kiryushin, 292.

³⁸⁴ Kiselev, 87.

³⁸⁵ Habdullina, 173.

SONUÇ

“Orta Kazakistan’daki Tasmola Kültürü’nün Kurganları” üzerine yapılan çalışmada, özellikle Kazak Arkeolojisi, Eski Türklerin tarihi ve kurganların özellikleri üzerinde durulmuştur. Tasmola Kültüründe bulunan bıyıklı kurganların, ölüm merasimlerinin başka hiçbir kültürde yer almaması bu kültürü önemli hale getirmiştir. Tasmola Kültüründe yaşayan Sakaların İskitler ve Sarmatlarla kültür alışverişi içinde olduğu, yapılan çalışmalarda tespit edilen ok uçları ve çeşitli geleneksel ürünlerden anlaşılmaktadır.

Bıyıklı Kurganlar Orta Kazakistan’da yaşayan Sakaların kutsal anıtlarıdır. İlk anıtlar 1920-1930 yılları arasında Alt Volga Nehri tarafında belirlenmiştir. Kazakistan’da Tasmola kültürüne ait 300 tane kurgan bulunmaktadır. Orta Kazakistan’da ve Kuzey Kazakistan’da bulunan kurganların yaklaşık %80’i Bıyıklı Kurgandır.

Tasmola Kültürünü yansıtan kurganların yapısındaki en önemli özellik, Tümülüsün halka şeklinde olması ve halkanın çevresinin çit gibi taşlarla çevrili olmasıdır. Bu çitin yanında kırılmış ateş isleri olan seramik kaplar bulunmuştur. Seramikte meşalelerin bulunması kutsal anlamlıdır. Doğuya doğru 200 metre kadar uzanan taştan yapılmış kavisli yolların sonunda yuvarlak kurgana benzeyen yapılar bulunmaktadır. Bu kavisli yollar dikey taş levhalardan oluşmuştur. Kadırbayev Bıyıklı kurganların 4 çeşit olduğunu söylemiştir. Bıyıklı Kurganlar; Büyük Kurgan, Küçük Kurgan, Kavisli Yollar (Bıyıklar) ve kurgan şeklindeki yapılarından oluşur.

Küçük kurganda at kemikleri, seramik kaplar ve geleneksel ürünler, büyük kurganların güney tarafındaki mezar çukurunda ise insan iskeleti bulunmaktadır. Bıyıklı Kurganlar, güneşin kutsal olması, atın kurban olarak kesilmesi ve çeşitli dini inanışlar nedeniyle bu şekilde inşa edilmişlerdir. Atlar insan hayatında önemli rol oynadığı için büyük kurganlarda insan iskeletinin yanına konulmuştur. At gemlerinin silah aletlerinin yanında bulunması da önem arz etmektedir.

Kavisli yolların yanında meşaleler bulunmasının sebebi ise yolun aydınlatılmasıdır. Bu yolların tanrının huzuruna çıkmak için kullanılan bir merdiven ya da yol olduğu düşünülmektedir.

Tasmolahlılar ölüm merasimlerinde insan kafataslarına küçük delikler açıyorlardı. Bunun amacı ölen insan vücudunun bozulmasını engellemektir. Ölen insanı taş levhalardan yapılmış sandukalara defnetmişlerdir. Ölen kişiyle beraber öbür hayatında kullanması için çeşitli hediyeler gömüyorlardı. Zengin insanların mezarlarında altından yapılmış eserler bulunmuştur. Dinle uğraşan insanların mezarlarının yanında taş balballar, kadın mezarlarında aynalar, sunak, bıçak, toka, boncuklar, çeşitli mücevherat, erkek mezarlarında ise ok uçları, at gemleri, kemerler ve hançerler bulunmaktadır. Kurganlarda kurban olarak sunulan at ve koyuna ait çok sayıda kemik tespit edilmiştir.

Bulunan insan kemiklerine göre Tasmolahlıların Avrupai ve Mongoloid ırkının arasında olan bir yüz tipine sahip olduğu belirlenmiştir. Elmacık kemikleri geniş, burunları küçük, gözleri iridir.

Tasmola kültürünün Begazı Dandıbay kültürüne yakın olduğu düşünülmektedir. Dandıbay kültürü Geç Tunç Çağında oluşmuştur. Orta Kazakistan'da Geç Tunç Çağı sonu Erken Demir Çağı başında Nomadizm'e geçilmiştir. Bu sebeple Tasmola Kültürü hakkında daha kapsamlı bilgi edinebilmek için daha eski dönemlerin araştırılması gerekmektedir.

Bunun kanıtı olarak Nomadizm sisteminden dolayı Sakaların animizm inancıyla yaşadıkları gösterilmiştir. Sakalar bıyıkları, toprak ve gökyüzü aracılığıyla, ruhları için kullanmışlardır. Tasmola Kültürü kurganlarının mimarisine Geç Tunç Çağı mezarlıklarının yakın olduğu görülmektedir. Çünkü Geç Tunç Çağına ait olan mezarların girişi Doğu tarafına doğru uzanan, uzun koridorlara sahiptir.

Tasmola Kültürünü yansıtan bir diğer yardımcı kaynak Kazak Etnografyasıdır. Kazaklar MS 19. yüzyıla kadar göçebe hayat sürdüğü için düşünce yapıları Tasmolahlılarla benzerlik göstermektedir.

Hala Tasmola Kültüründe açığa kavuşmayan sorunlar vardır. Tasmola Kültürünün başlangıç ve bitiş noktası tam olarak net değildir. Kadırbayev'e göre Tasmola Kültürü MÖ 3. yüzyılın ortasına kadar devam etmiştir. Fakat Tairov, Tasmola Kültürünün MÖ 2-1. yüzyıla kadar Güney Ural'da var olduğunu öne sürmüştür. Bu yüzden Tasmolahlılar göçebe olduğu için batıya doğru taşınmışlar ve orada ölüm törenlerini yapmaya devam etmişlerdir.

Bu yüzden Tasmola K lt r n n n tam anlamıyla anlaşılması için daha fazla çalışma yapılması, yeni bulgular ortaya çıkarılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ageeva, Elena, “Hronika Arheologičeskikh Raskopok i Nahodok v Kazakhstane v 1948-1949 gg.” *İzvestiya AN KazSSR* 1951, 130-133
- Akishev, Kemal, “Nekotoriye itogi arheologičeskikh rabot 1959 g. na territorii Kazakhstana”, *İzvestiya AN KazSSR, Seriya istorii, arheologii i etnografii. Vıpusk 3, İzdatelstvo akademii nauk Kazahskoy SSR, Alma-Ata* 1959, 79-84
- Akishev, Kemal, “Pamyatniki starinı Severnogo Kazakhstana”, *Trudi instituta istorii, arheologii i etnografii. T.7, Arheologiya, Alma-Ata* 1959, 3-31
- Akishev, Kemal, *Drevnee zoloto Kazakhstana, Alma-Ata* 1983
- Akishev, K., Kushaev G., *Drevnyaya kultura sakov i usuney, Alma-Ata* 1963
- Alekseev, A., Murzin, V., Rolle, R., *Çertomlık. Skifskiy tsarskiy kurgan 4 v. do n.ye., Kiev* 1991
- Arheologičeskaya karta Kazakhstana, AN KazSSR, Alma-Ata* 1960
- Beisenov, Arman, “Kulturno-ritualniye sooruzheniya drevnih nomadov Tsentralnogo Kazakhstana”, *İzvestiya MN-AN RK 2, Almaty* 1996, 31-41
- Beisenov, Arman, “Pogrebalniye pamyatniki i kultovo ritualniye sooruzheniya drevnih nomadov Tsentralnogo Kazakhstana (7-1 vv. do n. ye.)”, *Avtoreferat issertatsii na soiskaniye içenoy stepeni, Almaty* 1997
- Beisenov, Arman, “Maykubenskiye kurganı seredinı 1 tısayçiletiya do n.ye. v Tsentralnom Kazakhstane”, *İzvestiya MON RK, NAN RK. Seriya obşestvennih nauk, Almaty* 2001, 66-71
- Beisenov, Arman, “Raboty na mogilnike Nurken 2”, *Istoriko-kulturnoe nasledie Saryarki, Karaganda* 2007, 173-197
- Beisenov, Arman, *Nauçnye issledovaniya v Karagandinskoy oblasti v 2008 godu, Karaganda* 2009
- Beisenov Arman, *Saryarka – kalybel stepnoy Tsivilizatsii, Almaty* 2009
- Beisenov, Arman, “K izuçeniyu osobennostey krupnih kurganov rannego zheleznogo veka Tsentralnogo Kazakhstana”, *Kadırbayevskiye çteniya, Aktobe* 2010, 77-79

- Beisenov, A., Tairov, A., Zaykov, V., Blinov, I., “Sostav zolotykh izdeliy iz mogilnika Taldı 2”, *Sakskaya kultura Saryarki v kontekste izučeniya yetnosotsialnykh protsessov stepnoy Evrazii: tez. doklad kruglogo stola, posvyashhennogo 20-letiyu nezavisimosti Respubliki Kazahstan i 20-letiyu instituta arheologii A.H. Margulana*, Karaganda 2011, 175-198
- Beisenov, A., Bazarabaeva, G., “Isskustvo drevnih kočevnikov Tsentralnogo Kazahstana: obrazy, syuzhety, kompozitsii”, *Yuzhno-Uralskiy Gosudarstvennyy universitet. Vestnik* 2013
- Beisenov, A., “Predmety iskusstva rannih sakov Saryarki kak svidetelstvo vzaimodeystviya kultur”, *Vestnik Kemerovskogo Gosudarstvennogo universiteta*. Vypusk 3-4. 2013, 13-17
- Beisenov, A., Kitov, E., “Mogilnik Tasmolinskoy kultury Taldı II v Tsentralnom Kazakhstane”, *Regionovedeniye*, 2014, 71-80
- Beisenov, A., Bazarabaeva, G., “Ornament v kulture sakov Tsentralnogo Kazahstana”, *Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra*, Vypusk 3, Samara 2014
- Beisenov, A., Ermolaenko, L., “Novye kamennye izvoyaniya sakskey epohi iz Saryarki”, *Vestnik Kemerovskogo Gosudarstvennogo universiteta*, Kemerovo 2014, 35
- Beisenov, Arman, “Issledovaniya kurgana sakskey vremeni s kamennymi izvoyaniyami na mogilnike Kosoba (Tsentralnyi Kazahstan)”, *Drevnie i srednevekoveye izvoyaniya Tsentralnoy Azii*, Barnaul 2014, 7-16
- Beisenov, Arman, “Elitnye kurgany rannesakskey vremeni mogilnika Taldı 2 v Tsentralnom Kazakhstane”, *Istoriya oruzhiya, Almanah*, Kiev 2014, 152-169
- Beisenov, Arman, “Kinzhal s zoomorfnym dekorom sakskey vremeni iz Tsentralnogo Kazahstana”, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, Tomsk 2014, 105
- Beisenov, A., Cumabekova, G., “Blyashka s mifologicheskimi syuzhetami iz Tsentralnogo Kazahstana”, *Istoriya* 2014, 42-46

- Beisenov, A., Bazarabaeva, G., Cumabekova, G., “Izuçenie pamyatnikov Tasmolinskoy kultury v Zapadnoy Saryarke”, *Altayskiy Gosudarstvennyy universitet*, Altay 2015, 294-297
- Beisenov, A., Ismagulov, A., Kitov, E., Kitova, A., “Naselenie Tsentralnogo Kazahstana v 1 tysyaçiletie do nashey ery”, Almaty 2015, 188
- Beisenov, A., Havrin, S., “Metalliçeskie izdeliya tasmolinskih pamyatnikov Tsentralnogo Kazahstana”, *Izvestiya Samarskogo nauçnogo Tsentra, Rossiyskaya Akademiya Nauk*, Samara 2015, 526-531
- Beisenov, A., Minasyan, R., “Zerkalo iz Tasmolinskogo mogilnika Birlik”, *Vestnik Dagestanskogo nauçnogo tsentra*, Mahaçkala 2015, 58-62
- Bernštam, Alexandr, *Osnovnye yetapy istorii kultury Semireçya i Tyan-Shanya*, SA, 1946
- Bokovenko, Nikolay, “Yepoha bronzı i rannego zheleznogo veka Yuzhnoy Sibiri: kriterii videleniya”, *Perehod ot yepohi bronzı k yepohe zheleza v Severnoy Evrope*, Sankt Petersburg 2011, 16-18
- Bogdanov, Evgeniy, *Obraz hishhnika v plastiçeskom iskusstve koçevykh narodov Tsentralnoy Azii*, Novosibirsk 2006
- Botalov, Sergey, “Kamennye izvoyaniya i zhertvenno-pominalnye komplekсы Uralo-Ishimskogo mezhdureçya”, *Novoe v arheologii Yuzhnogo Urala*, Çelyabuinsk 1996
- Botalov, S., Tairov, A., Lyubçanskiy, İ., *Kurgany s usami Uralo-Kazahstnaskih stepey*, Çelyayuinsk 2006
- Çlenova, Natalya, “Oleni, koni i kopyta (O svyazyah Mongolii, Kazahstana i Sredney Azii)”, *RA №1* 2000, 90-106
- Çubaeva, Marina, “Ornamentalnyy motiv “slozhnogo zavitka” v proizvedeniyah skif-sibirskogo zverinogo stilya”, *Vestnik Yuzhno-Uralskogo gosudarstvennogo universiteta*, Ural 2013, 190-193
- Evdokimov, V., Varfolomeev, V., *Epoha bronzы Tsentralnogo i Severnogo Kazahstana*, Karaganda 2002

- Ermolaenko, L., Kurmankulov, C., “Novoe izvoyanie rannego zheleznogo veka iz Saryarki”, *Arheologiya, Yetnografiya Antropologiya Evrazii* 2012, 86-94
- Ginzburg, Vulf, “Drevnee naseleniye vostochnih i tsentralnih rayonov Kazakhskoy SSR po antropologicheskim dannim”, *Antropologicheskii sbornik*, Moskova 1956, 238-298
- Ginzburg, Vulf “K antropologii rannih kochevnikov Vostochnogo Kazakhstana (çerepa 5-4 vv.do n.e. iz mogilnika Uz Bukon)”, *Antropologicheskii sbornik* 1961, 82-97
- Gorelik, Mihail, *Sakskiy dospeh, Tsentralnaya Aziya, Novye pamyatniki pismennosti i iskusstva*, Sankt Petersburg 1992
- Gorelik, Mihaili *Oruzhie drevnego Vostoka (6-4 vv.do n.ye.)*, Moskva 1993
- Grakov B.N. “Skifskiy Gerakl”, XXXIV, KSIIMK 1950, 13
- Grač, Alexandr, *Drevmiye kochevniki v Tsentre Azii*, Moskova 1980
- Grakov, Boris, “Dve zametki po skifo-sarmatskoy arheologii”, KSI A 1962, 40-41
- Grişin, Ü., Tihinov, B., *Oçerki po istorii proizvodstva v Priuralye i Yuzhnoy Sibiri v epohu bronzi i rannego zheleza*, MIA 1960
- Gryaznov, Mihail, “Severnnyy Kazahstan v epohu rannih kochevnikov”, KSIIMK 1956, 66-69
- Gvozdetzskiy, N., Mihaylova, N., *Fizicheskaya Geografiya SSSR. Aziatskaya çast*, Moskova 1963
- Habdullina, Maral, “Pogrebalniy obryad naseleniya rannego zheleznogo veka Severnogo Kazakhstana (8.-2 vv. do n.ye.)”, *Ranniy zhelezny vek i srednevekovye uralo-irtışskogo mezhdureçya*, Çelyabinsk 1987, 3-25
- Habdullina, Maral, *Stepnoe Priishime v epohu rannego zheleza*, Almaty 1994
- Habdullina, M., Yarygin, S., “Istoriya izuçeniya rannego zheleznogo veka Saryarki”, 2013, 173-183
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sar%C4%B1arka>
- Ivanov, Sergey, “Kinzhalı rannih kochevnikov Semireçya i Tyan-Shanya, Drevnie i srednevekovye kochevniki Tentralnoy Azii”, Barnaul 2008, 37-41

- Iyessen, Alexandr, *K voprosu o pamyatnikah 8-7 vv. do n.ye. na yuge Evropeyskoy Çasti SSSR*, SA 1953
- İsmagulov, Orazak, *Naseleniye Kazakhstana ot epohi bronzi do sovremennosti (paleoantropologičeskoye issledovaniye)*, Alma Ata 1970
- Kadyrbaev, Mir, “O nekotoryh pamyatnikah rannih kočevnikov Tsentralnogo Kazakhstana”, *İzvestiya AN KazSSR, Seriya İstorii, Arheologii i Etnografii*, Alma-Ata 1958, 95-104
- Kadyrbaev, Mir, “Pamyatniki rannih kočevnikov Tsentralnogo Kazakhstana”, *Trudi instituta İstorii, Arheologii i Etnografii, Tom 7*, Alma-Ata 1959, 162-203
- Kadyrbaev, Mir, “Mogilnik Cilindi nar eke Nure, Vglub vekov”, Alma-Ata 1974, 25-45
- Kadyrbaev, M., Kurmankulov, C., *Kultura drevnih soktovodov i metallurgov Saryakri*, Alma- ata 1992
- Kastanye, İosif, *Drevnosti Kirgizskoy stepi i Orenburgskogo kraya*, Almaty 2007
- Kiryushin, Y., Stepanova, N., *Skifskaya yepoha Gornogo Altaya*, Barnaul 2004
- Kiselev, Sergey, *Mongoliya v drevnosti*, Izvestiya AN SSSR, Seriya İstorii İ Filosofii 1947
- Kiselev, Sergey, *Drevnyaya istoriya Yuzhnoy Sibiri*, Moskova 1951
- Korolkova, Elena, *Zverinnyy stil Evrazii. Iskusstvo plemen Nizhengo Povolzhya i Yuzhnogo Priuralya v skifskuyu epohu (7-4 vv. do n.ye.)*, Sankt Petersburg 2006
- Kukushkin, Aleksey, “Novyy tip pamyatnikov – kurgan s usami”, *Zhuasovskie Çteniya*, Karaganda 2010, 38-40
- Kultura rannih kočevnikov Kazahstana. Arheologičeskie kolleksii. Tsentralnyi gosudarstvennyy muzey Respubliki Kazahstan*, Almaty 2009
- Livanov, Sergey, “K voprosu o zashhitnom vooruzhenii rannih kočevnikov Sredney Azii”, *Vestnik Kirgizskogo Natsionalnogo Universiteta im. Balasagyna*, ishkek 2011

- Litvinskiy, Boris, “Arhologičeskie otkrytiya na Vostočnom Pamire i problema svyazey mezhdru Sredney Aziiy, Kitaem i Indiiy v drevnosti”, *Doklady delegatsii SSSR na 25 Mezhdunarodnom Kogresse Vostokovedov*, Moskova 1960
- Loman, V., Beisenov, A., Evdokimov, V., Tuleuov, T., *Arheologičeskaya karta Karkaralinskogo rayona Karagandinskoy oblasti*, Almaty 2004
- Lukonin, Vladimir, *İskusstvo drevnego İrana*, Moskova 1977
- Mantseviç, Anastasiya, *Kurgan Saloha*, Leningrad 1987
- Margulan, A., Akişev, K., Kadırbayev, M., Orazbayev, A., *Drevnyaya kultura Tsentralnogo Kazakhstana*, Alma-Ata 1966
- Minasyan, Rafayel, “Sekrety skifskih yuvelirov”, *Arzhan, İstočnik dolini tsarey*, Sankt Petersburg 2004, 40-44
- Mozolevskiy, Boris, “Skifskiy tsarskiy kurgan Celtokamenka”, *Drevnosti stepnoy skifii*, Kiev 1982, 179-222
- Perevodçikova, E., Tairov, A., “Zverinyy stil Filippovskogo kurgana 1 v kontekste iskusstva kočevnikov Yuzhnogo Urala”, *Yetniçeskie vzaimodeystviya na Yuzhnom Urale*, Çelyabinsk 2009, 94
- Radlov, Vasiliy, *İz Sibiri. Stranitsi dnevnika*, Moskova 1989
- Raev, Boris, “Strizhennyye grivy i migratsii kočevnikov. Ob odnom maloizvestnom elemente yeksterera konya”, *Nizhnevolzhskiy arhologičeskiy Vestnik*, Nizhnevolsk 2010, 58
- Rudenko, Sergey, *Kultura naseleniya Tsentralnogo Altaya v skifskoe vremya*, SSSR 1960
- Ryabkova, Tatyana, “İzobrazheniya rombovidnyh znakov kak svidetelstvo migratsii v epohu rannih kočevnikov”, *Margulanovskie Çteniya*, Astana 2011, 104-109
- Samaşev, Z., Sungatay T., Cumabekova G., Bazarbaeva G., “Qazaq Altayınıñ Skif-Saq Daurindegi Madeniyeti (Berel Dergisi)” №4 Almatı 1999, 60-70
- Seitov, Abay, “O detalyah konskoy upryazhki (po materialam klada Kaindy iz Torgaya)”, *Vsadniki Velikoy stepi: traditsii i novatsii*, Astana 2014

- Shmidt, H., Pumpelly, R., *Exploration in Turkistan*, T.1 P. 2. 1908, 183-184
- Smirnov, Konstantin, *Vooruyeniye savromatov*, Akademiya Nauk SSSR, Moskova 1961
- Smagulov R. *Altyn kiimdi adam*, Ortalyk Kazakstan, 2010
- Stepnaya Polosa Aziatskoy Çasti SSSR v Skifo-Sarmatskoye vremya 1992.
- Şulga, Peter, “O stilizovannyh obrazah orla i grifona v 7-4 vv. do n.ye. v Yuzhnoy Sibiri, Istoriya i kultura Vostoka Azii”, Novosibirsk 2002, 186-191
- Şulga, Peter, *Snaryazhenie verhovoy loshadi i voinskie poyasa na Altae. Ç.1. : Rannesakskoe vremya*. Barnaul 2008
- Şulga, Peter, *Sintsyan v 8-3 vv. do n.ye.*, Barnaul 2010
- Tairov, Alexandr, *Koçevniki Uralo-Kazahstanskih stepey v 7-6 vv. do n.ye.* Çelyabinsk 2007
- Tairov, A., Botalov, S., “Pogrebenie saksogo vremeni mogilnika Kiçigino 1 v Yuzhnom Zaurale”, *Taus*, Moskova 2010, 339-354
- Tallgren, A., *Collection Tovostine des antiquites prehistoriques de Minoussinsk Tsonservees* Çez le Dr. Karl Hedman a Vasa. İzdatelstvo Helsingfors 1917
- Tasmagambetov, Imangali, *Kentavry Velikoy stepi. Hudozhestvennaya kultura drevnih koçevnikov*. Almaty 2003
- Tişkin A.A., Daşkovskiy P.K., *Sotsialnaya kultura i sistema mirivizreniy naselenşya Altaya skifskoy yepohi*, Barnaul 2003
- Varfolomeev, Viktor, “Tasmolinskoye pogrebeniye s nabornım poyasom iz mogilnika Tegizjol”, *Voprosy Arheologii Kazakhstana, Sbornik nauçnih statey*, Almaty 2011, 315-324
- Vasilev, Vitaliy, *Vooruzhenie i voennoe delo koçevnikov Yuzhnogo Urala v 6-2 vv. do n.ye.*, Ufa 2001
- Vilesov, E., Naumenko, A., Veselova, L., Aubekero, B., *Fiziçeskaya geografiya Kazakhstana*, Almaty 2009
- Vostoçnaya Sariarka. Karkaralinskiy Region V Proşlom İ Nastoyaşem*, Almaty 2004
- Vyazmitina, Mariya, “Rannie pamyatniki skifskogo zverinnogo stilya”, SA 1963, 3-5

Yablonskiy, Leonid, *Materialy dlya klassifikatsii nakonečnikov strel rannessakskogo tipa (Po nahodkam v Yuzhnom Priarale)*, Drevnosti skifskoy epohi”, Moskova 2006

Yablonskiy, L., Itina, M., *Saki Nizhney Sırdarii (Po motivam mogilnika Yuzhniy Tagisken)*, Moskova 1997

Zubenko, N., Pleşakov, A., Mahnaçeva, İ., “İzuçeniya i problemıohrani arheologičeskih pamyatnikov Severnogo Kazakhstana”, *Aktualniye problemi visşey şkolı v tretyem tısyaçileti*, T.3, Petropavlovsk 2002

Zdanoviç, Gennadiy, “Pokrovskiy mogilnik nar eke İşim”, *Kultura drevnih skotovodov i zemledeltsev Kazakhstana*, Akma-Ata 1969, 69-79

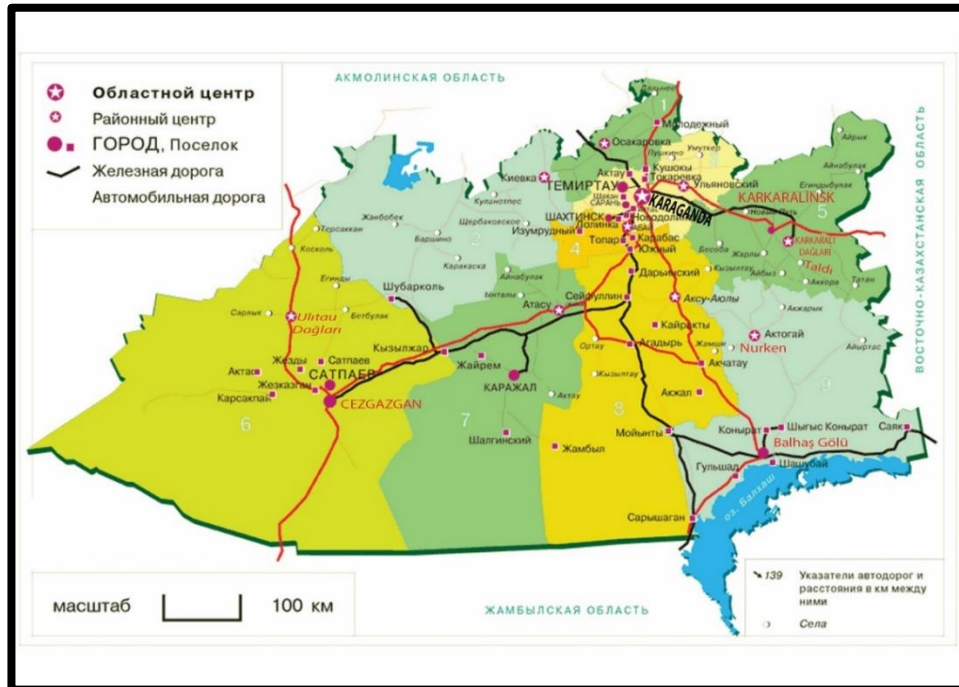
EKLER

EK 1. HARİTALAR

Harita 1. Kazakistan Haritası

(<http://www.maps-of-the-world.net/maps/maps-of-asia/maps-of-kazakhstan/large-regions-map-of-kazakhstan.jpg>)

Harita 2. Orta Kazakistan'ın Haritası. (<http://kazgeo.ucoz.org/a/8.gif>)

Harita 3. Nura Nehri Çevresi.
(<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%83%D1%80%D0%B0>)

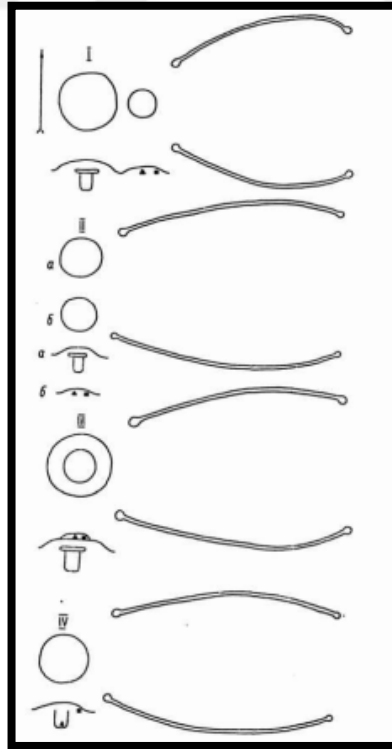

Harita 4. Şiderti Nehri ve Çevresi.
(<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/aa/Irtysh-Karaganda.PNG/280px-Irtysh-Karaganda.PNG>)

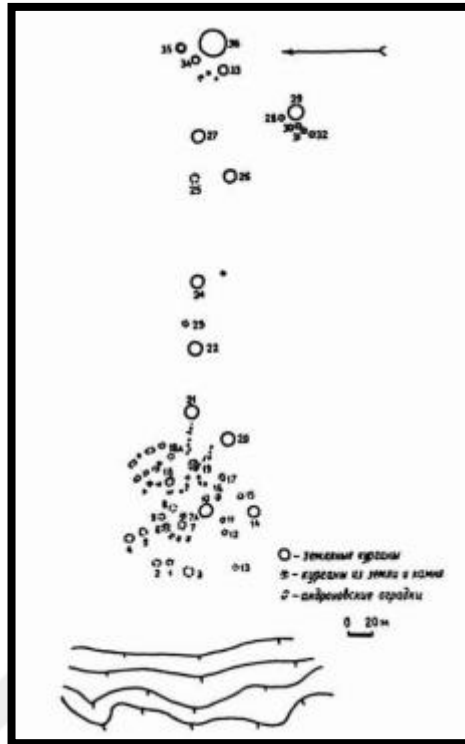
EK 2. RESİMLER

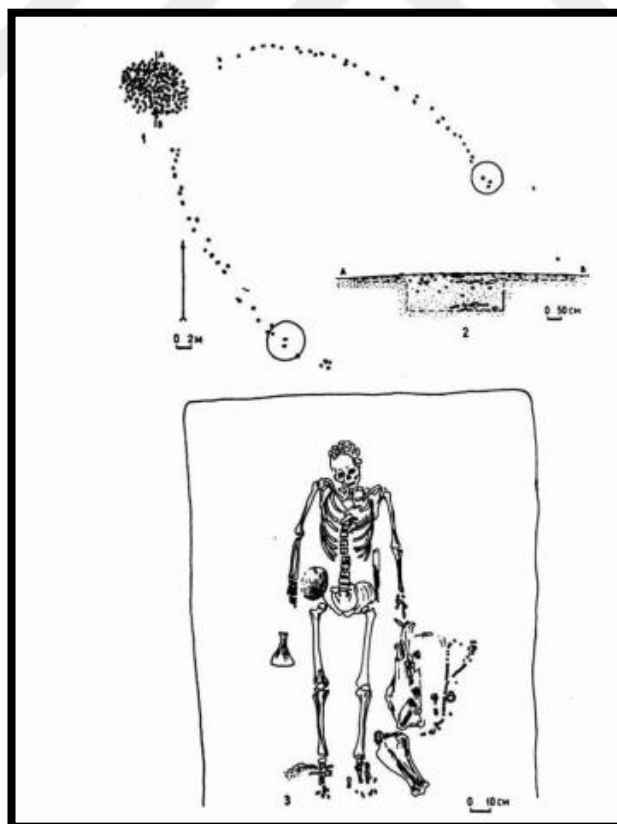
Resim 1. Bıyıklı kurganın hava fotoğrafı. (<http://www.arkaim-center.ru/pics/uploads/dolly2.jpg>)

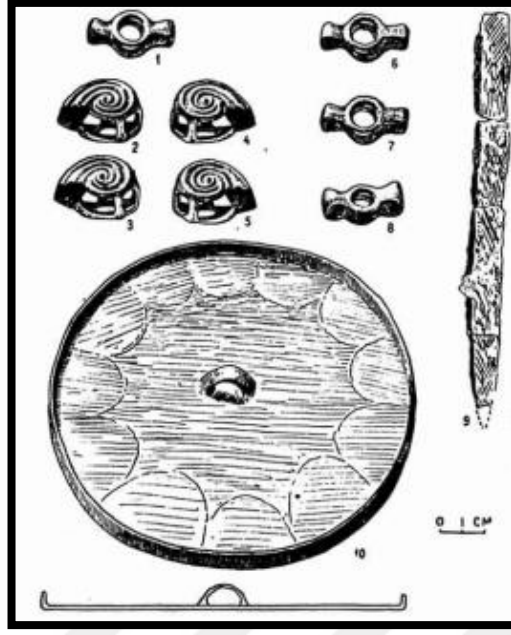
Resim 2. Bıyıklı Kurganların Tipleri (Margulan vd. 1966).

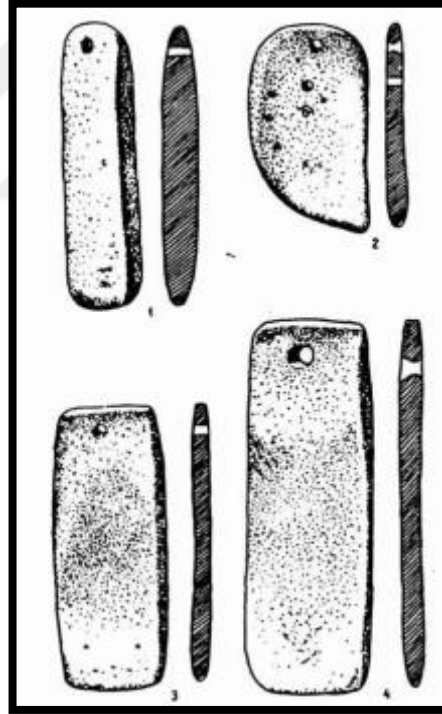
Resim 3. Tasmola I planı. (Margulan vd. 1966).

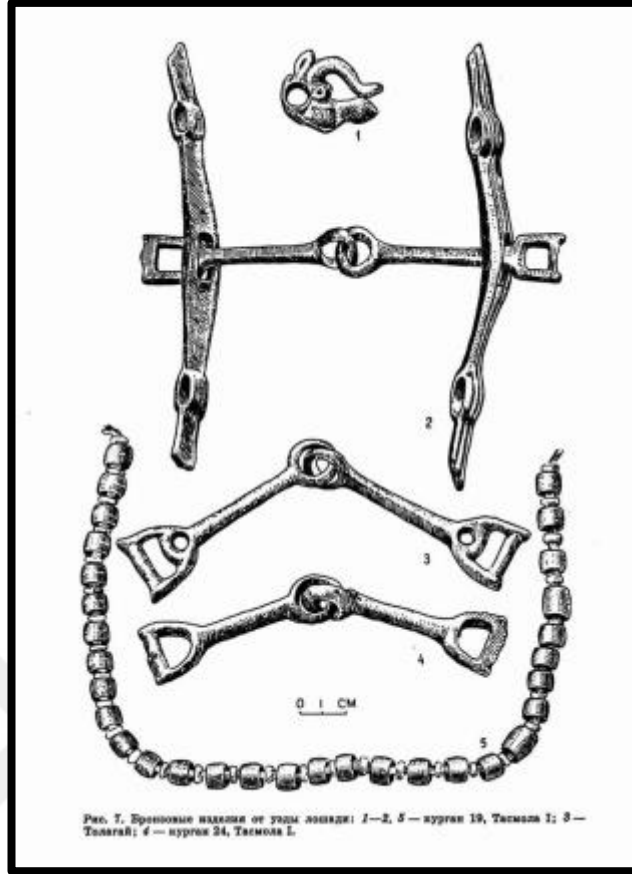
Resim 4. Tasmola I 19 nolu kurgan: 1-2 plan; 3. Mezar. (Margulan vd. 1966)

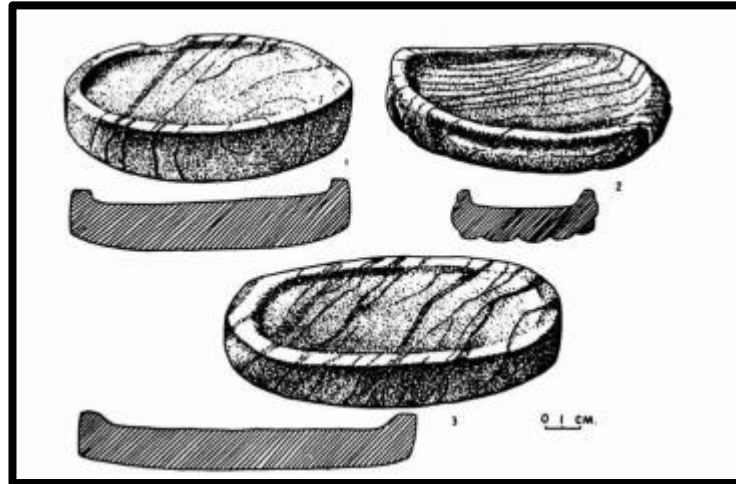
Resim 5. Tasmola I 19 nolu kurganın buluntular. (Margulan vd. 1966).

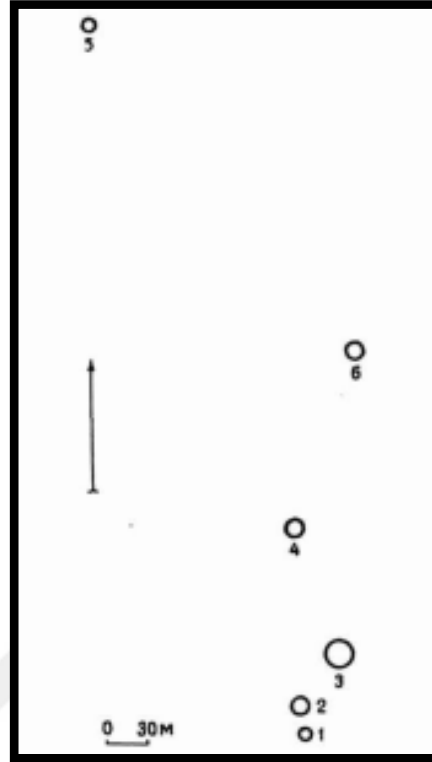
Resim 6. Bileği taşı: 1. Tasmola I 19 nolu kurgan; 2. Tasmola I 24 nolu kurgan; 3. Tasmola VI 1 nolu kurgan; 4. Karamurun I 5a nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

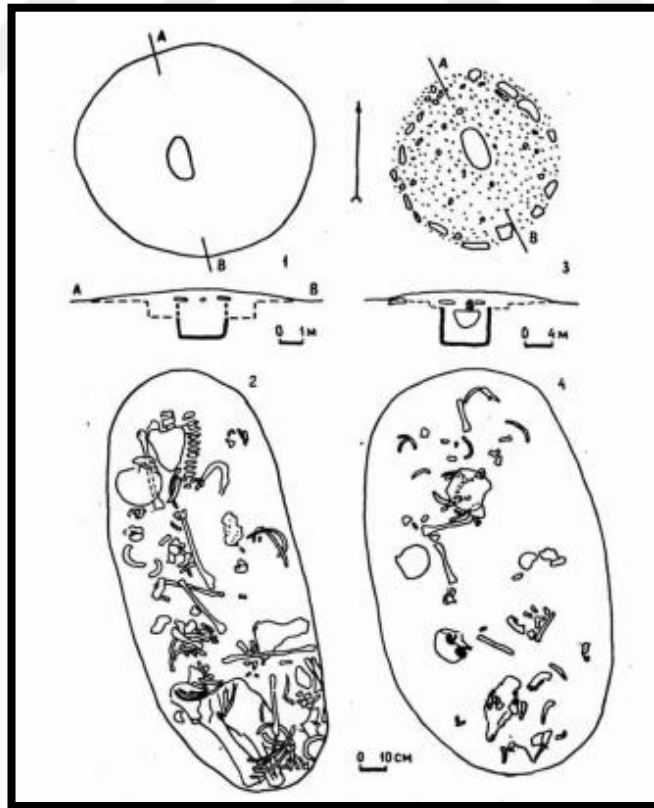
Resim 7. Gem aletleri: 1-2. Tasmola I 19 nolu kurgan; 3-4. Tasmola I 24 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

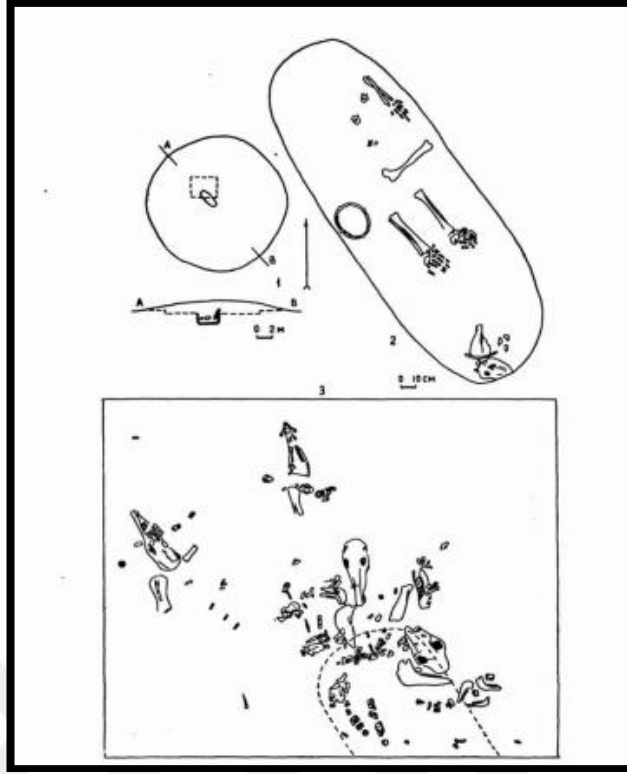
Resim 8. Taş sunakları: 1. Karamurun I 10 nolu kurgan; 2. Tasmola I 225 nolu kurgan, 3. Karamurun I 3 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

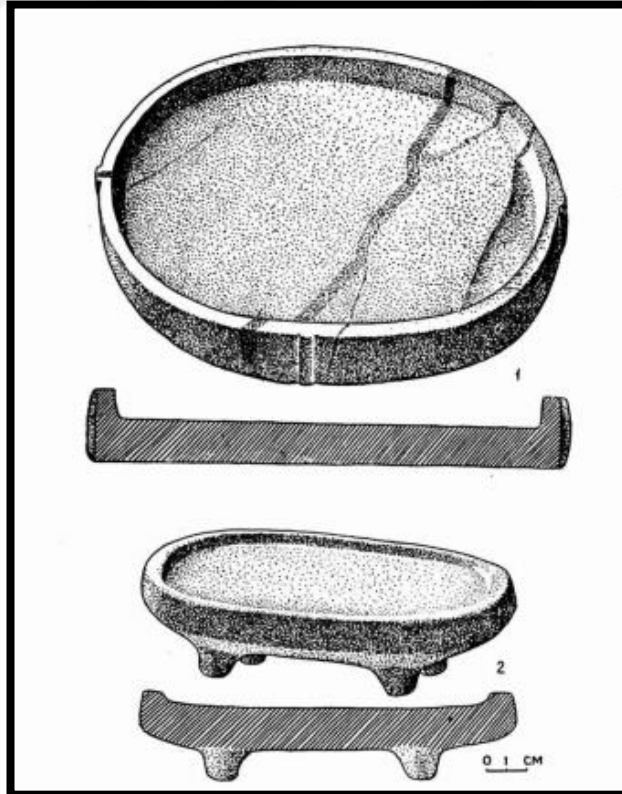
Resim 9. Tasmola V planı. (Margulan vd. 1966).

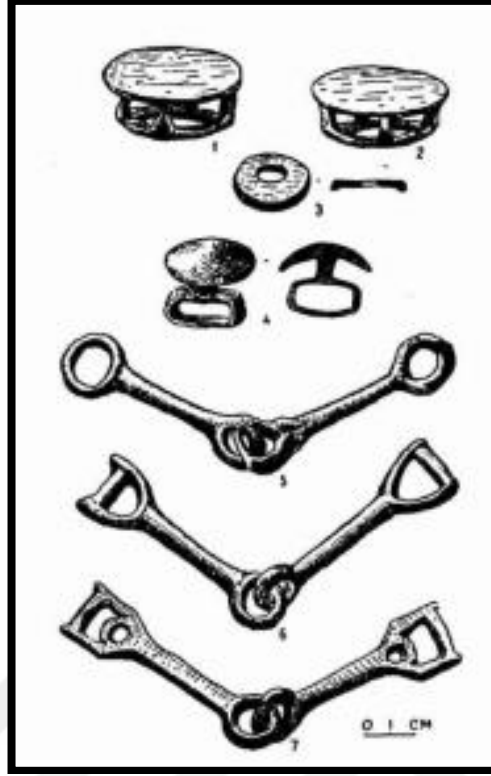
Resim 10. 1 -2. Tasmola VI 2 nolu kurgan; 3-4 Tasmola V 1 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

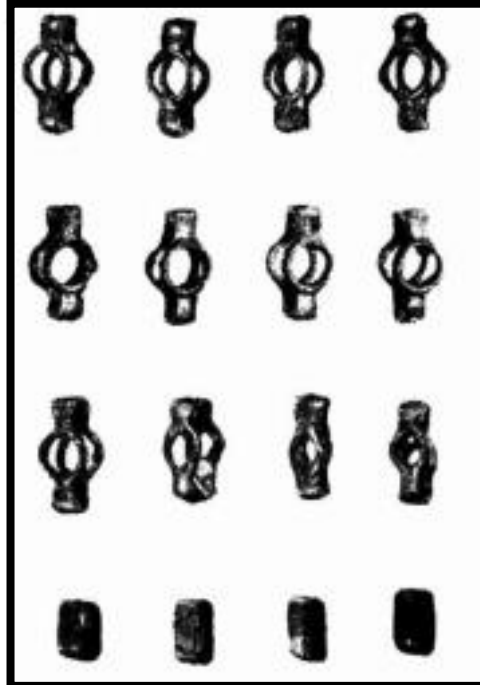
Resim 11. Tasmola V 2 nolu kurgan: 1. plan; 2 mezar çukuru; 3. Soyguncularının girişi. (Margulan vd. 1966).

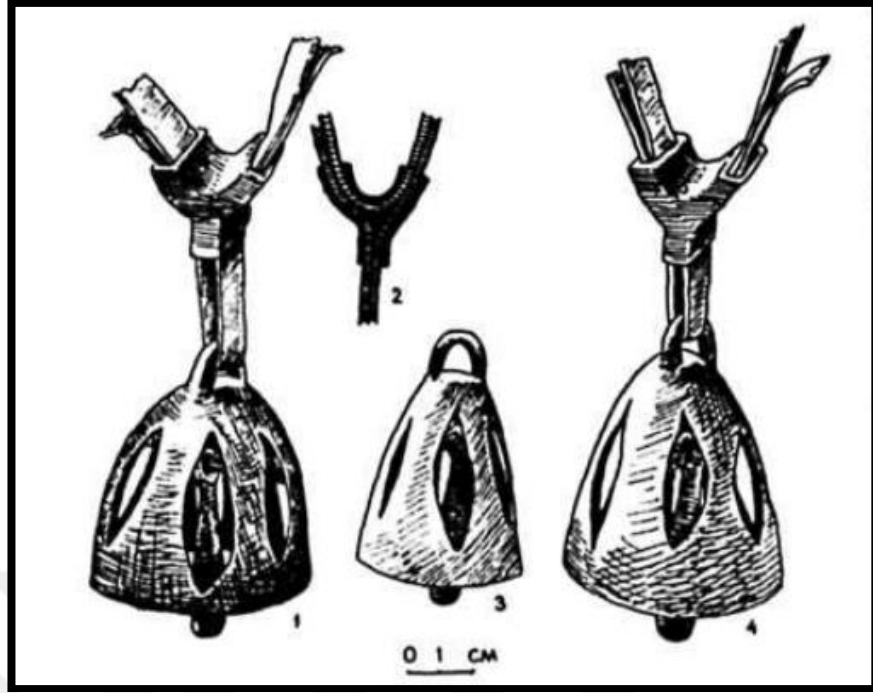
Resim 12. Taş sunakları Tasmola V 2 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

Resim 13. Tasmola V 2 nolu kurgan tunç gem aletleri. (Margulan vd. 1966).

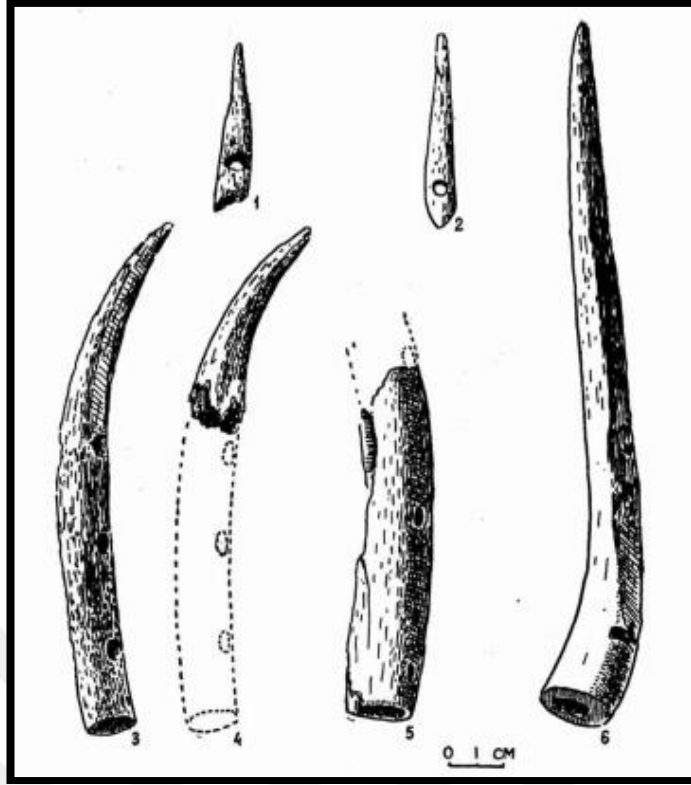
Resim 14. Tasmola V 2 nolu kurgan gem parçaları. (Margulan vd. 1966).

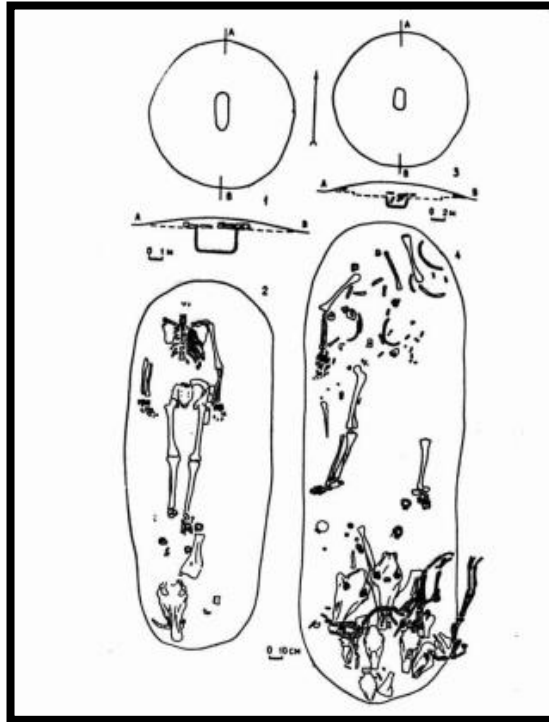
Resim 15. Tasmola V 2 nolu kurgan tunç anlar. (Margulan vd. 1966).

Resim 16. Tasmola V 2 nolu kurgan. Tunç keçinin heykeli. (<http://arheologija.ru/wp-content/uploads/hudozhestvennyie-pamyatniki-sakov-sredney-azii-19.jpg>).

Resim 17. Kemik ve boynuz: 1-4. Tasmola V 2 nolu kurgan; 5. Tasmola VI 1 nolu kurgan; 6. Tasmola V 3 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

Resim 18. 1-2. Tasmola VI 1 nolu kurgan; 3-4. Tasmola V 3 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

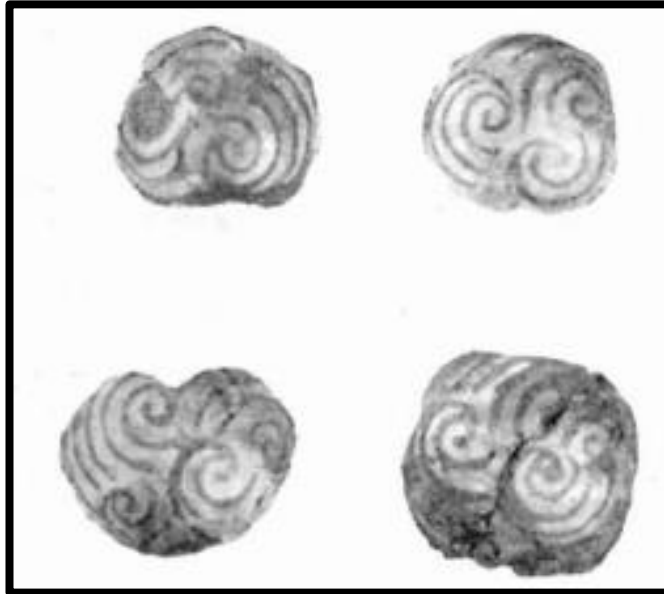
Resim 19. Tasmola V 3 nolu kurgan plakası. (Margulan vd. 1966).

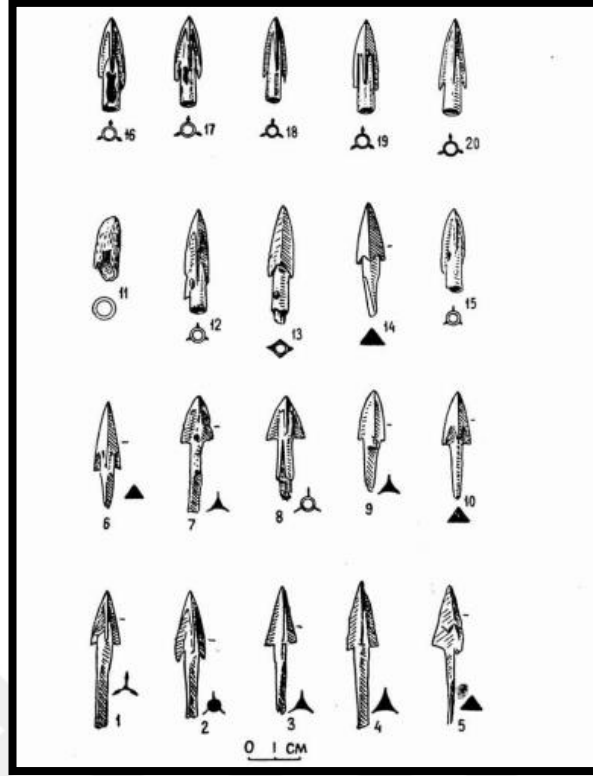
Resim 20. Tasmola V 1-2. 6 nolu kurgan; 3. 3 nolu kurgan; 4. 4 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

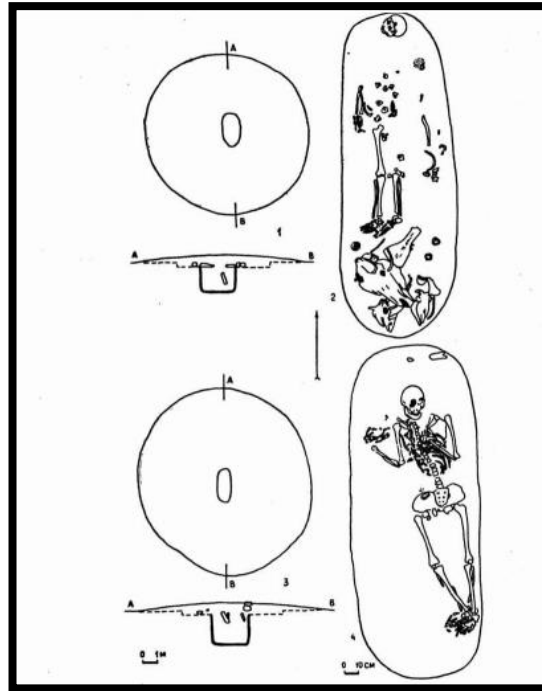
Resim 21. Tasmola V 3 nolu kurgan: Tunçtan yapılmış gem aletleri. (Margulan vd. 1966).

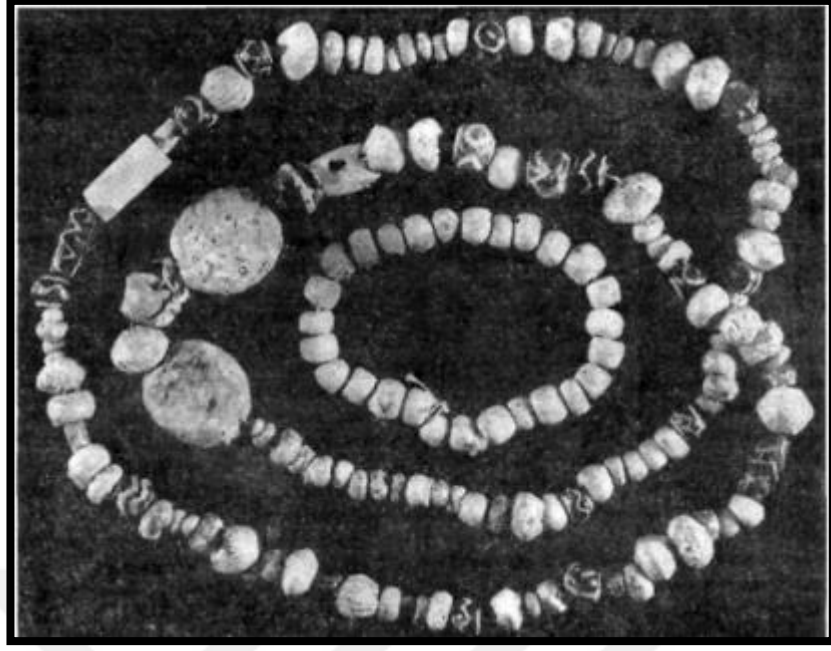
Resim 22. Tasmola V 3 nolu kurgan: Altın buluntular. (Margulan vd. 1966).

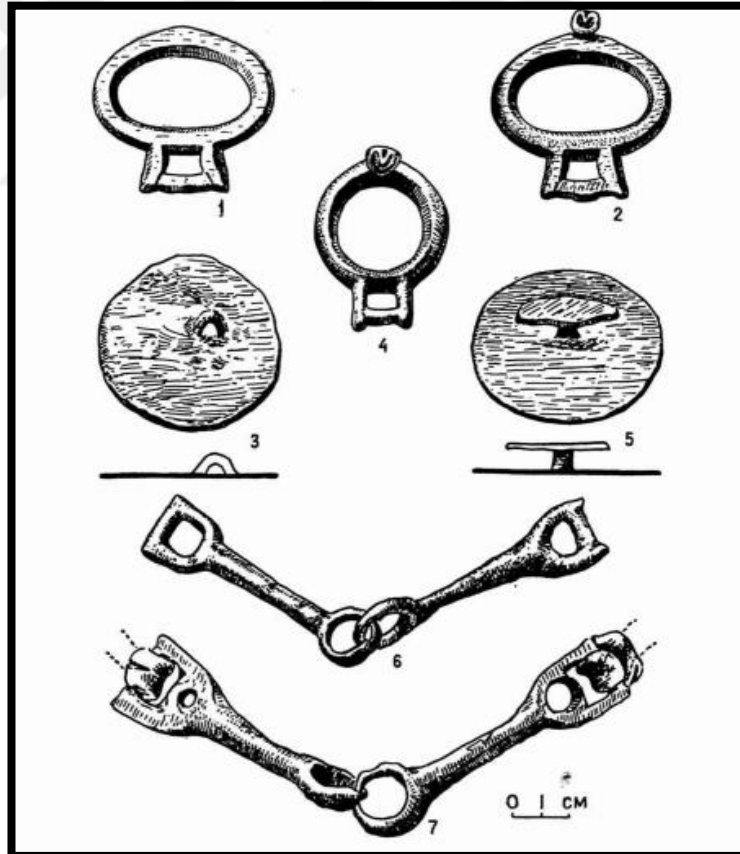
Resim 23. Tunç ok uçları: 1-2. Nurmanbet II 1 nolu kurgan; 3, 5, 7. Ak Bulak I 1 nolu kurgan; 6, 8, 10, 11, 13, 19, Karamurun II 3 nolu kurgan; 9, 12, 15, 20, Tasmola III 2 nolu kurgan; 14. Tasmola V 3 nolu kurgan; 16-18 Karamurun I 5a nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

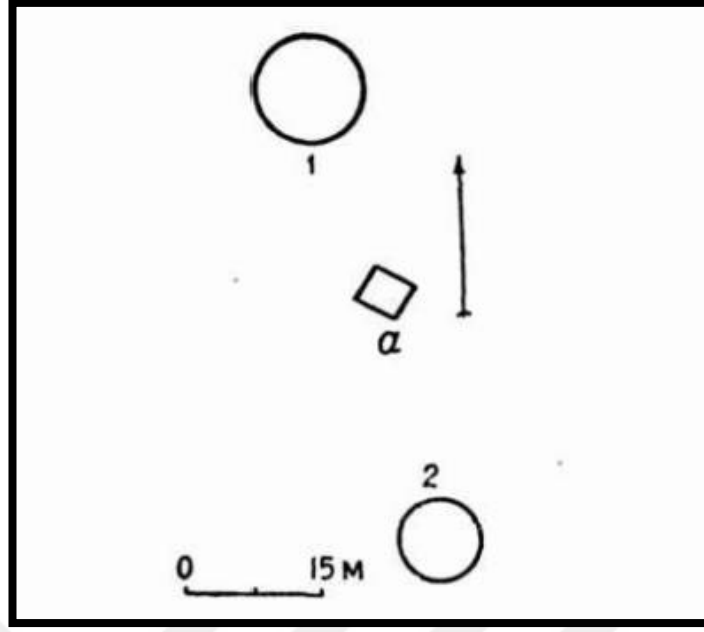
Resim 24. Tasmola V 1 -2. 6 nolu kurgan; 3-4. 4 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

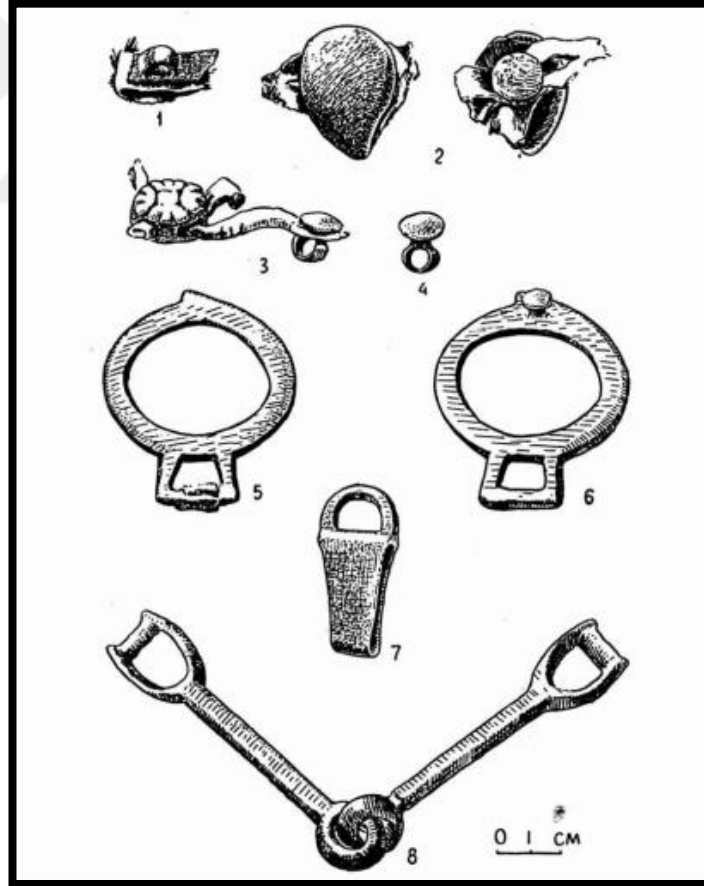
Resim 25. Tasmola V 6 nolu kurgan boncukları. (Margulan vd. 1966).

Resim 26. Gem aletler: 1, 2, 5, 7. Tasmola V 6 nolu kurgan; 3. Tasmola VI A kurgan; 6. Tasmola VI 2 nolu kurgan; 4. Nurmanbet II 4 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

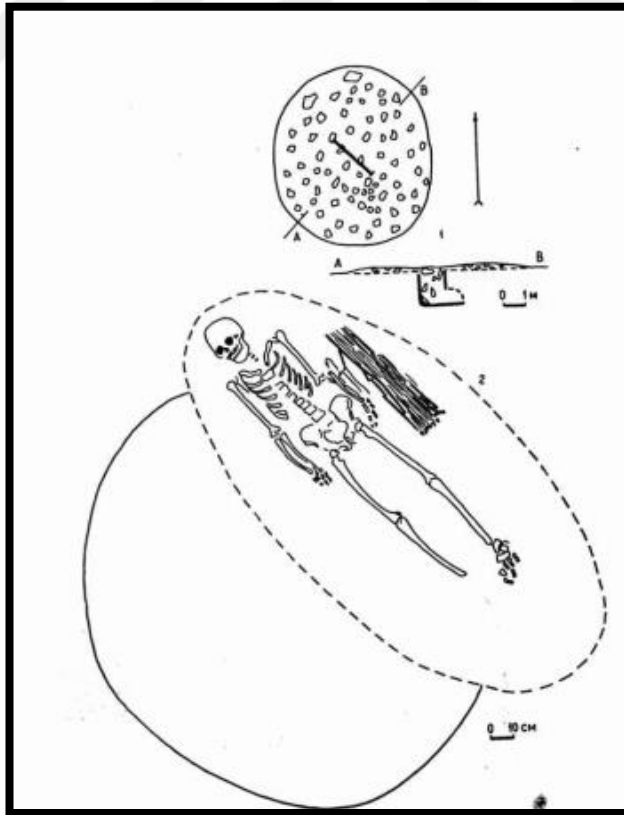
Resim 27. Tasmola VI Mezarlığının planı. (Margulan vd. 1966).

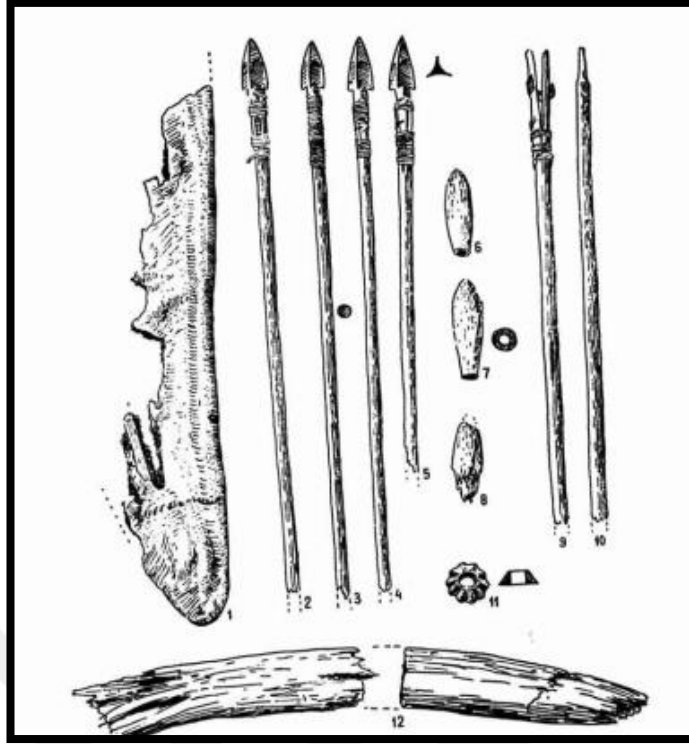
Resim 28. Tasmola VI 1 nolu kurgan. Gem aletler. (Margulan vd. 1966).

Resim 29. Karamurun I 5 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

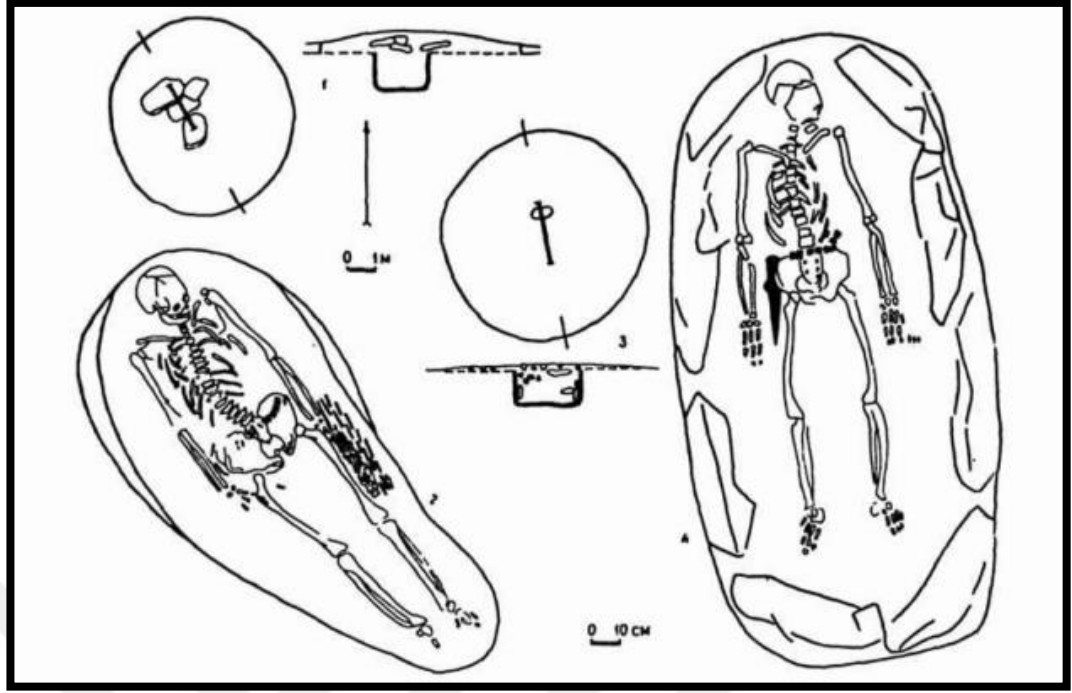
Resim 30. Karamurun I 5 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

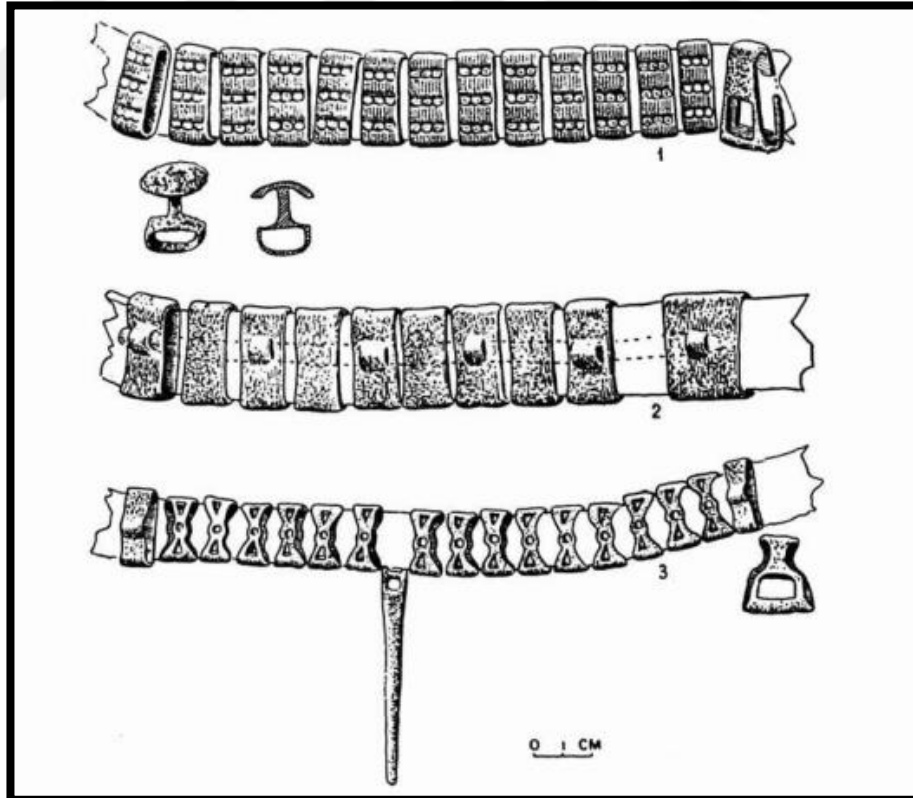
Resim 31. Karamurun I 5 nolu kurgan. 2-10 Ok uçları; 1, 11, 12 tunç ürünleri.
(Margulan vd. 1966).

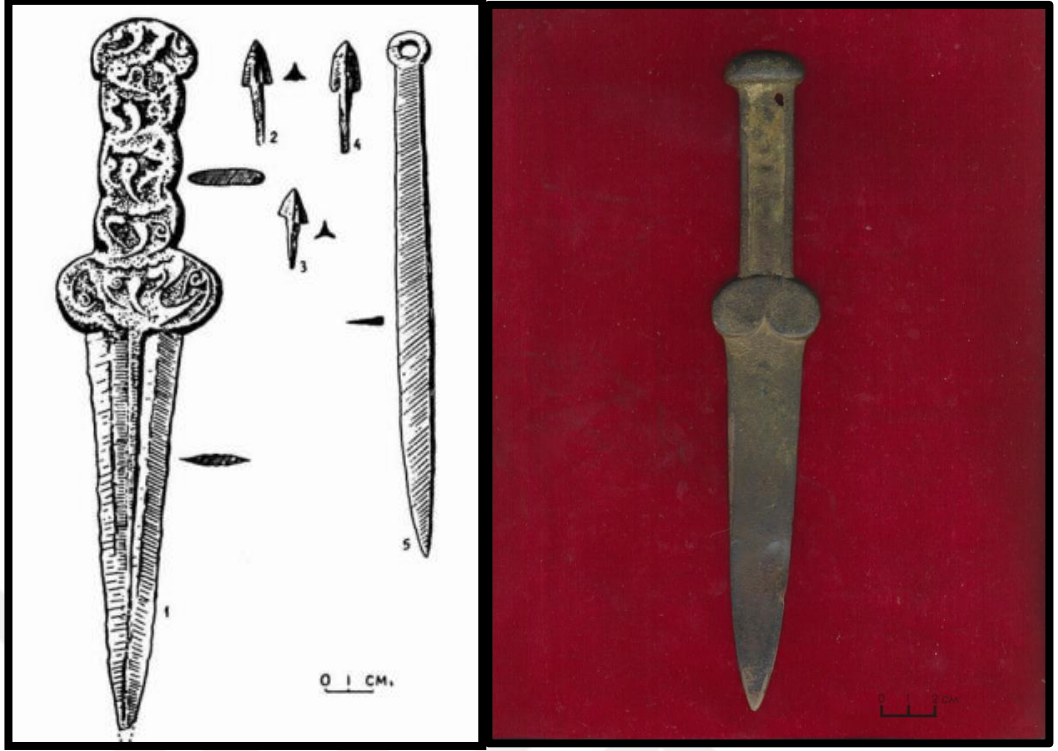
Resim 32. Nurmanbet II 3 nolu kurgan. Kemik plakası.
(<http://kronk.spb.ru/img/artamonov-mi-1973-032s.jpg>).

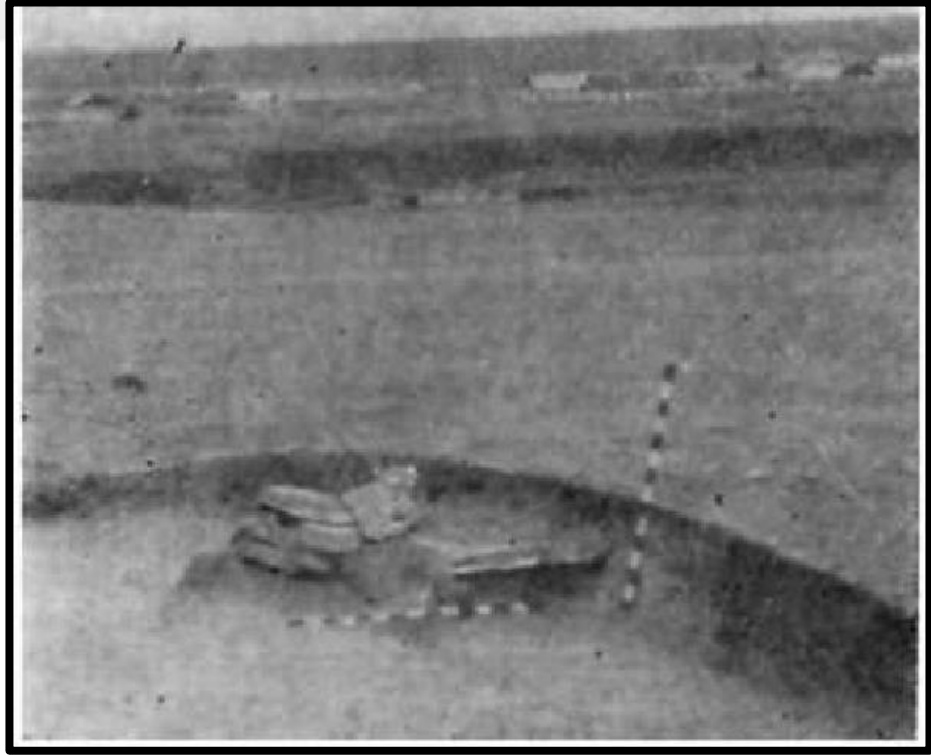
Resim 33. 1-2. Tasmola II 1 nolu kurgan; 3 -4. Nurmanbet IV 1 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

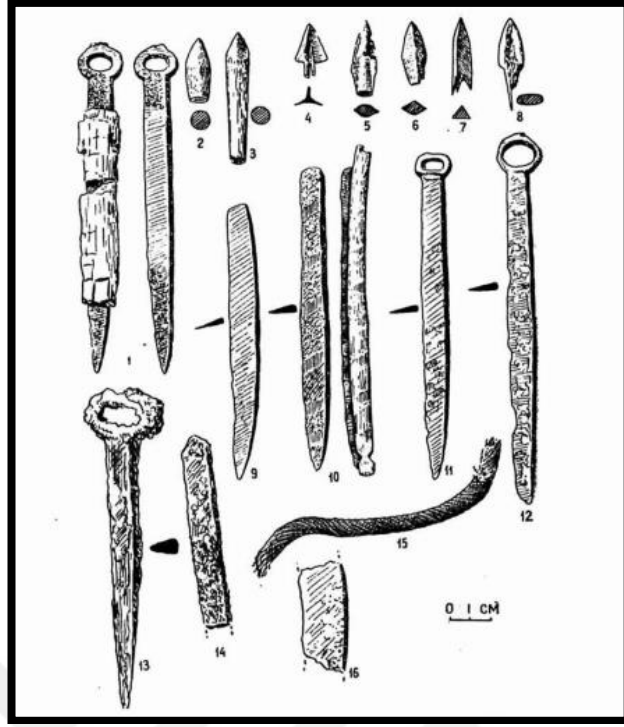
Resim 34. Kemerl parçaları: 1. Nurmanbet IV 3 nolu kurgan; 2. Nurmanbet IV 1 nolu kurgan; 3. Tasmola II 1 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

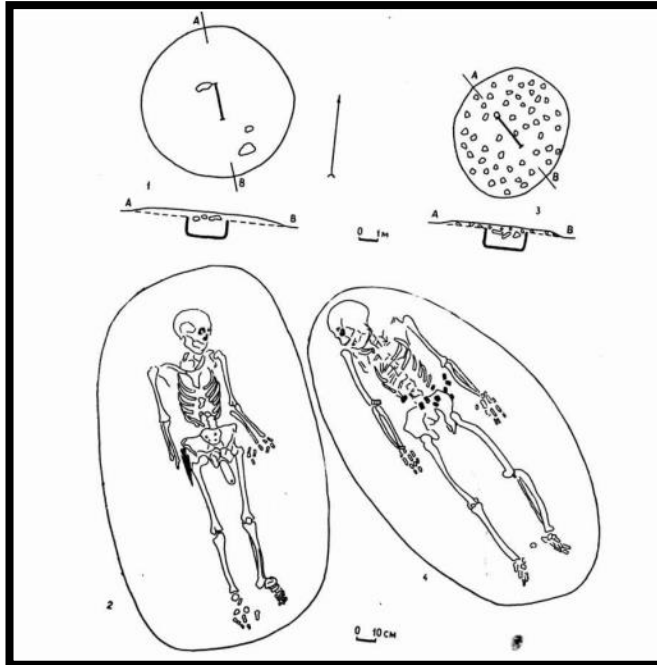
Resim 35. Nurmanbet IV 1 nolu kurgan. 1. Hançer; 2-4. ok uçları; 5. Bıçak. (Margulan vd. 1966).

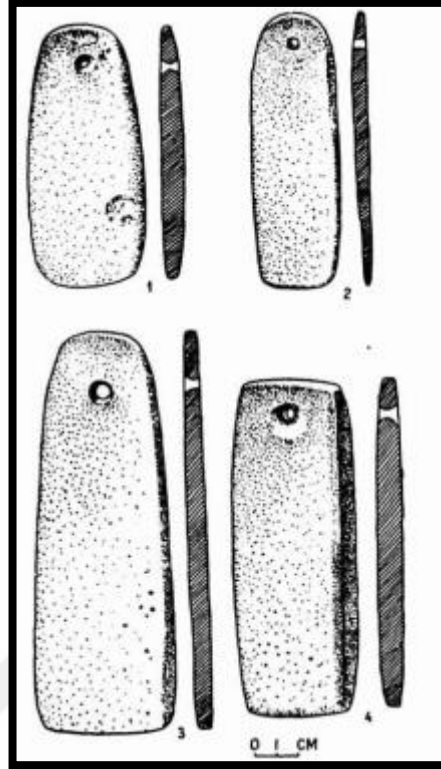
Resim 36. Ak Bulak Mezarlığı. (Margulan vd. 1966).

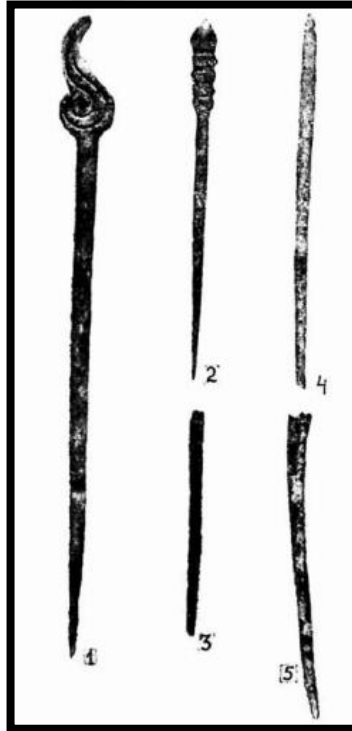
Resim 37. Savaş aletleri: 1. Karamurun II 2 nolu kurgan; 2-8, 12, 14, 15, Tasmola II 1 nolu kurgan; 9, Karamurun I 5a nolu kurgan; 10, Tasmola II 2 nolu kurgan; 11, Tasmola VI A kurgan; 14, Karamurun I 6 nolu kurgan; 16, Karamurun I 3 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

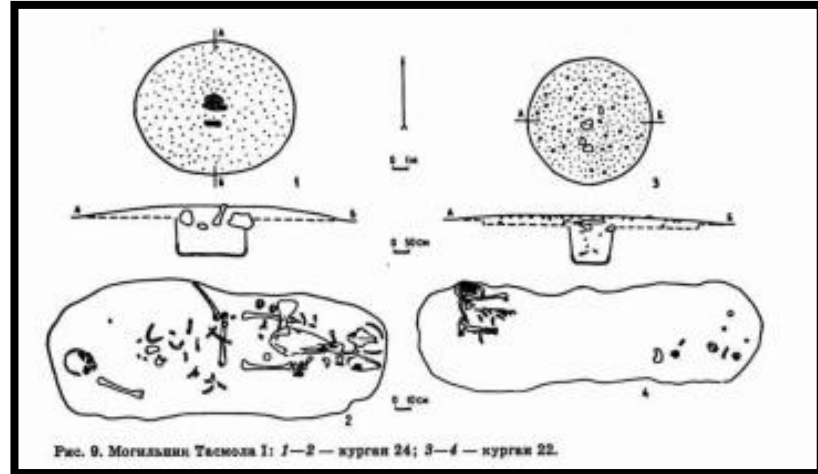
Resim 38. 1-2. Karamurun II 2 nolu kurganın planı; 3-4. Nurmanbet IV 3 nolu kurganın planı. (Margulan vd. 1966).

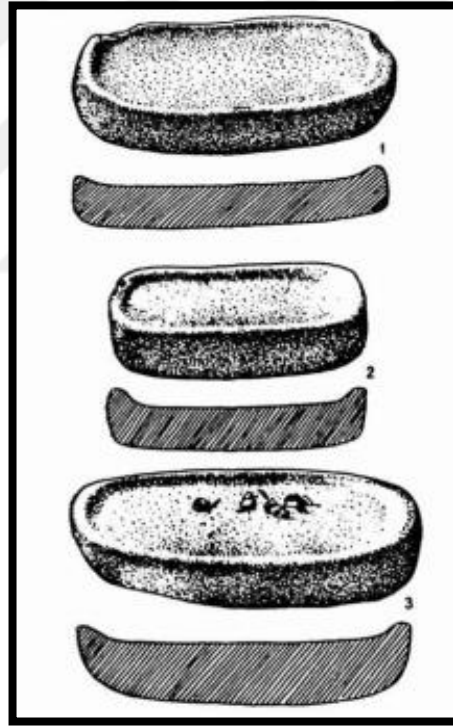
Resim 39. Bileği taşı: 1. Karamurun II 3 nolu kurgan, 2. Karamurun I 2 nolu kurgan; 3-4. Tasmola VI A kurgan. (Margulan vd. 1966).

Resim 40. Kemiklerden yapılmış iğneleri. (Margulan vd. 1966).

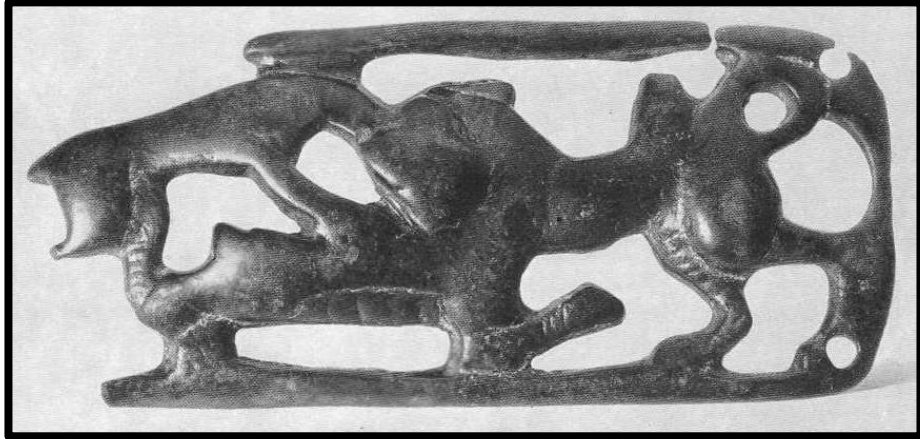
Resim 41. Tasmola I: 1-2. 19 nolu kurgan; 3-4. 22 nolu kurgan. (Margulan vd. 1966).

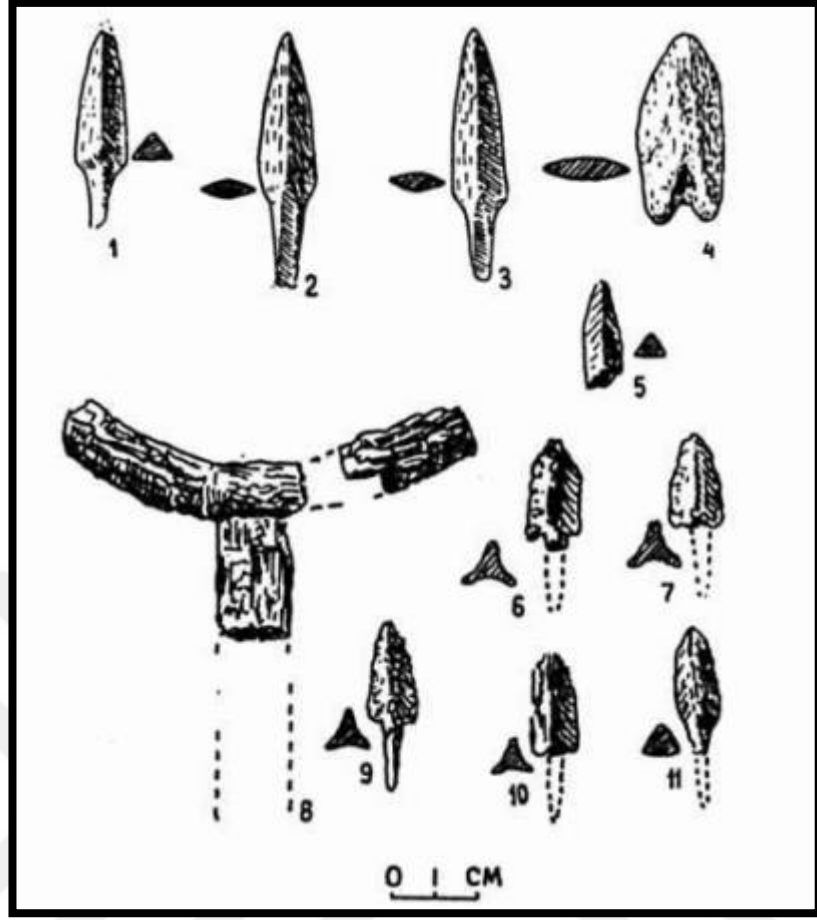
Resim 42. Taş sunakları: 1. Karamurun I 5g nolu kurgan; 2. Karamurun I 5b nolu kurgan; 3. Tasmola VI A kurgan. (Margulan vd. 1966).

Resim 43. Kemikten yapılan aletler. (Margulan vd. 1966).

Resim 44. Karamurun II 1 nolu kurganın tunç plakası. (Margulan vd. 1966).

Resim 45. Karamurun II 1 nolu kurganın ok uçları. (Margulan vd. 1966).

Resim 46. Nurmanbet I 2 nolu kurganın tunç plakası. (Margulan vd. 1966).

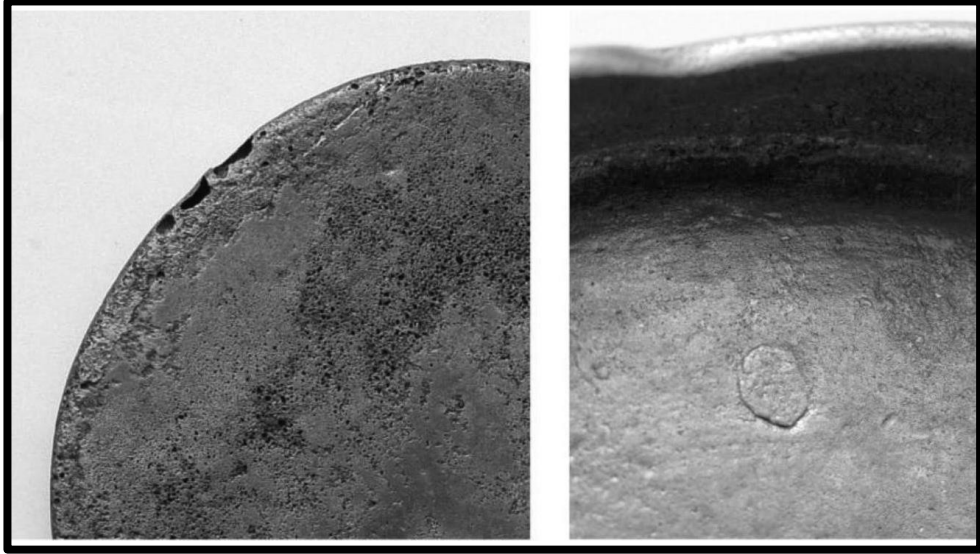
Resim 47. Sariarka. (Margulan vd. 1966).

Resim 48. Birlik Mezarlığından Ayna. (Beisenov, 2015).

Resim 49. Birlik Mezarlığındaki aynanın ayrıntısı. (Beisenov, 2015).

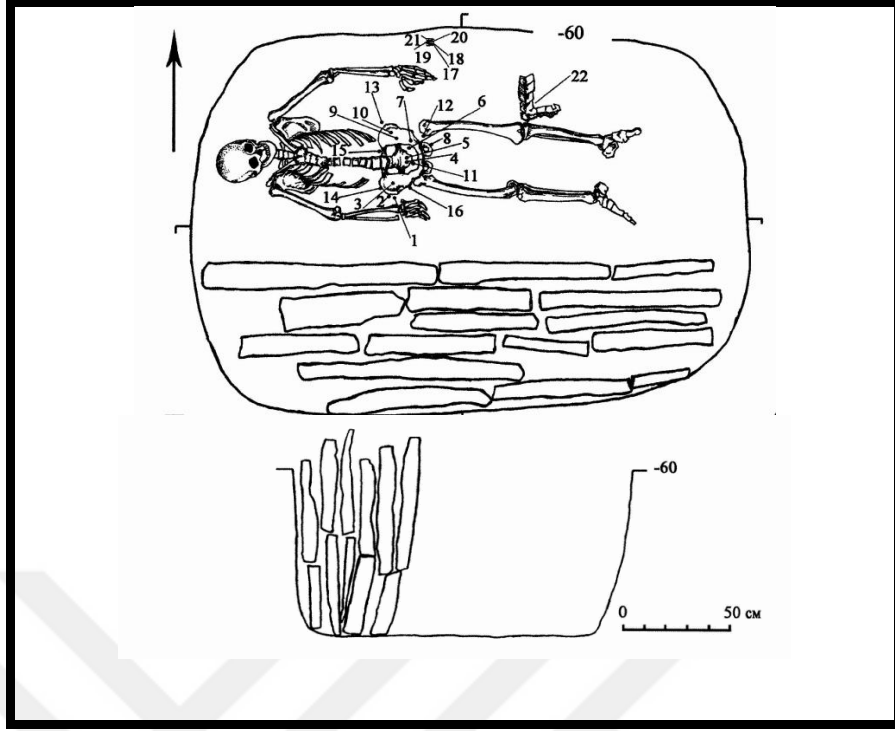
Resim 50. Birlik Mezarlığındaki aynanın ayrıntısı. (Beisenov, 2015).

Resim 51. Birlik Mezarlığından Plaka. (Beisenov, 2015).

Resim 52. Birlik Mezarlığından Boncuklar. (Beisenov, 2015).

Resim 53. Tegizjol Mezarlığı: 1, 10. Kemerli tutturma düğmeleri; 2, 3, 13, 16. dikdörtgen şeklinde yüksük; 4, 8, 12. figürlü yüksük; 11. kolye parçası; 17-21. ok uçları; 22. at kemikleri. (Varfolomeev, 2011).

Resim 54. Kosoba Mezarlığı 2 nolu kurgan. (Beisenov, 2014).

Resim 55. Kosoba Mezarlığı 2 nolu kurgan. (Beisenov, 2014).

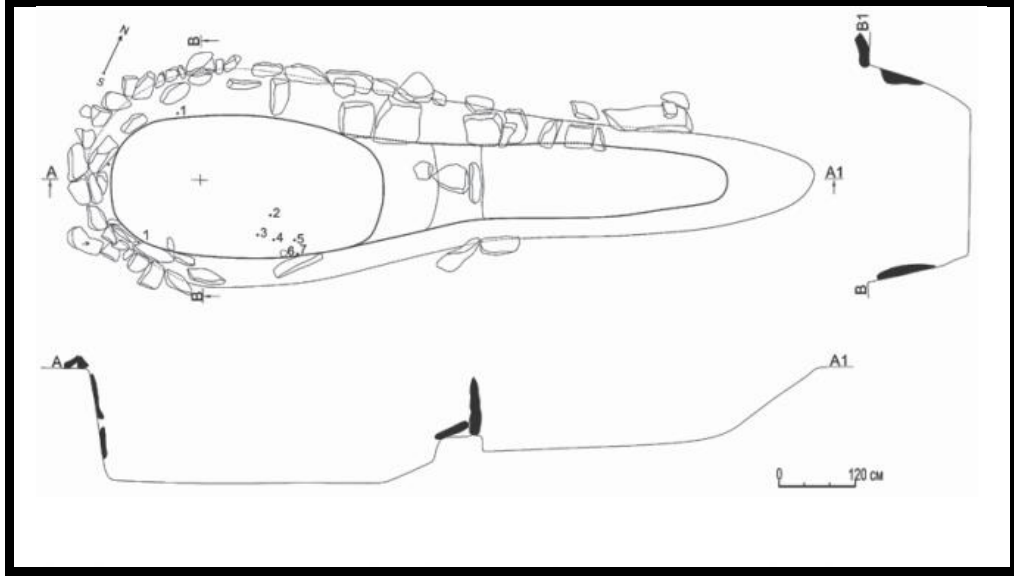
Resim 56. Kosoba Mezarlığı 2 nolu kurganın kuzeybatıdan görünüşü. (Beisenov, 2014).

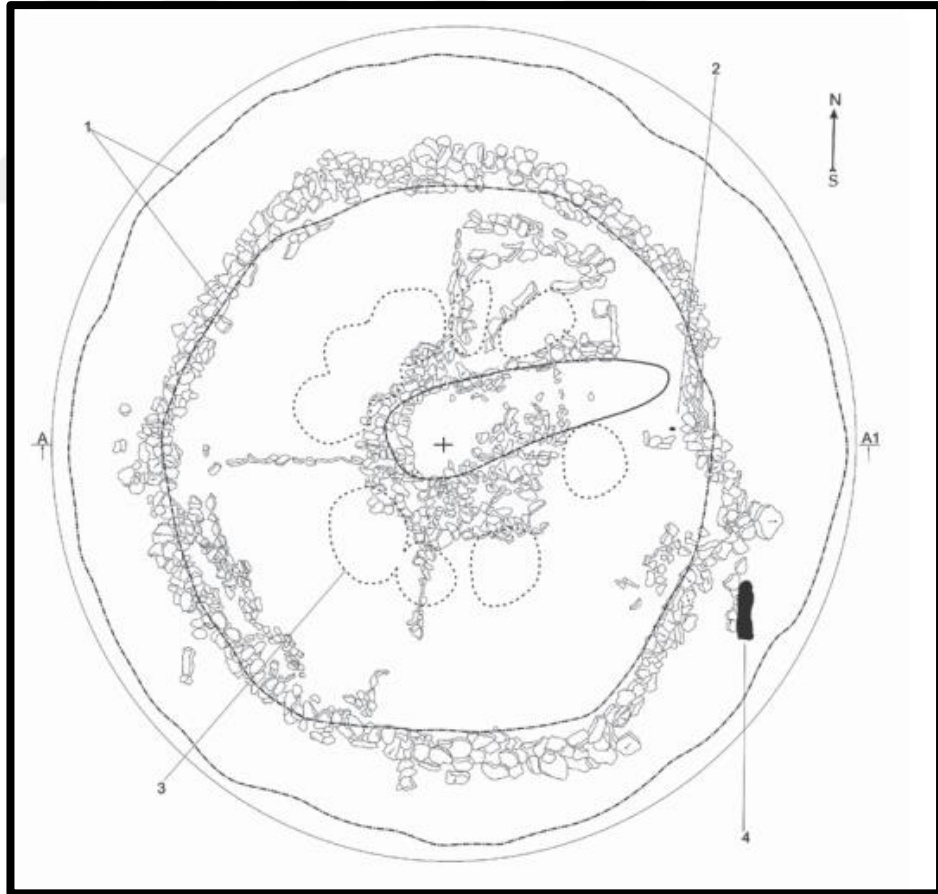
Resim 57. Kosoba Mezarlığı 2 nolu kurganın güneybatıdan görünüşü. (Beisenov, 2014).

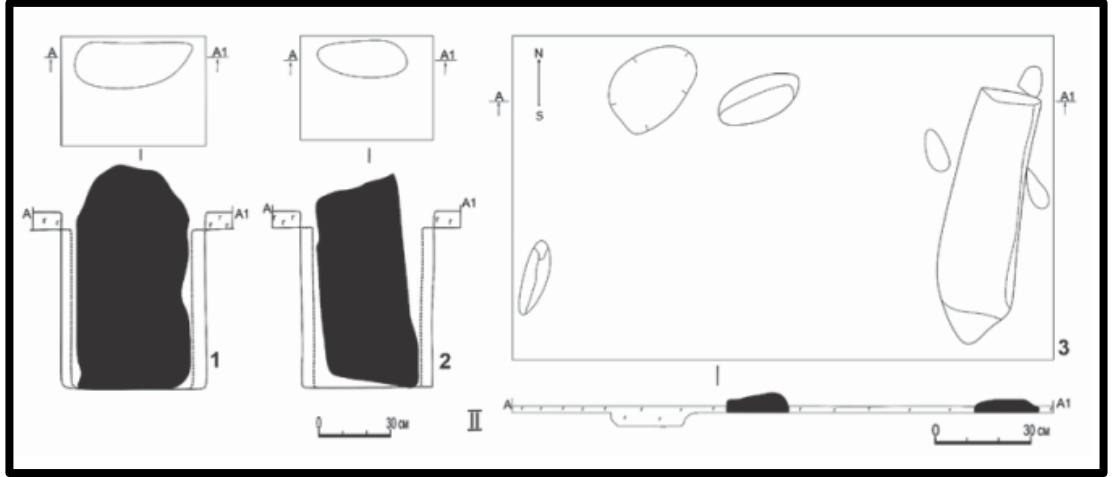
Resim 58. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: Taş balbalın bulunduğu alan. (Beisenov, 2014).

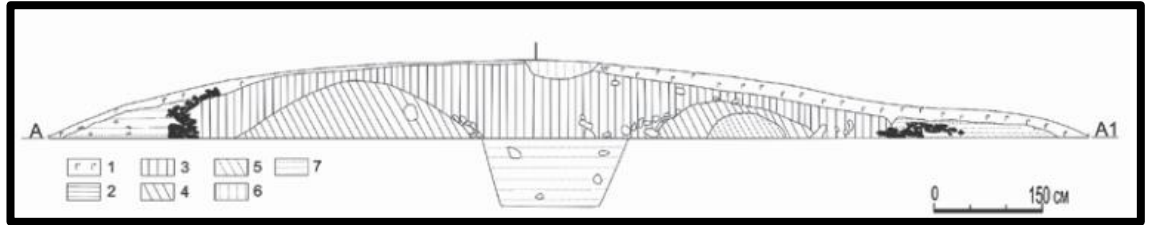
Resim 59. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurganın plan ve kesiti. 1. Ahşap parçası; 2. Bıçak; 3. Boncuklar; 4. Seramik kap parçaları; 6. İnsan iskeleti. (Beisenov, 2014).

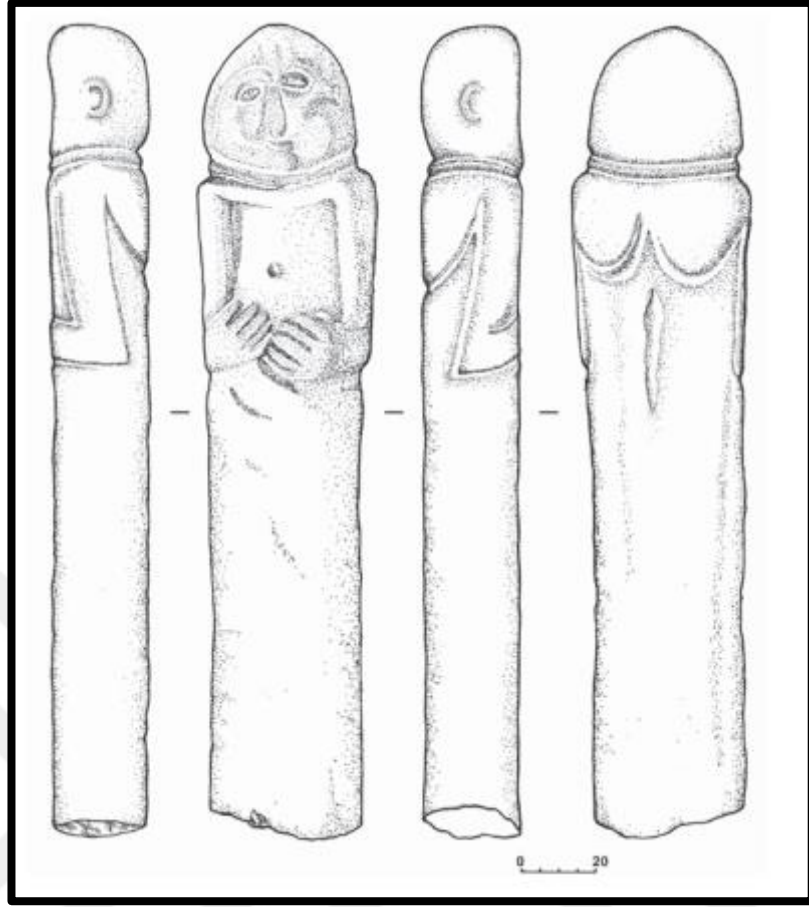
Resim 60. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: 1. Temelli olan kazı; 2. tunç ok ucu; 3. soyguncuların girişi; 4. Sunak parçaları; 5. A kazı alanı; 6. B kazı alanı; 7. C kazı alanı; 8. Balbalın düşmüş levhaları. (Beisenov, 2014).

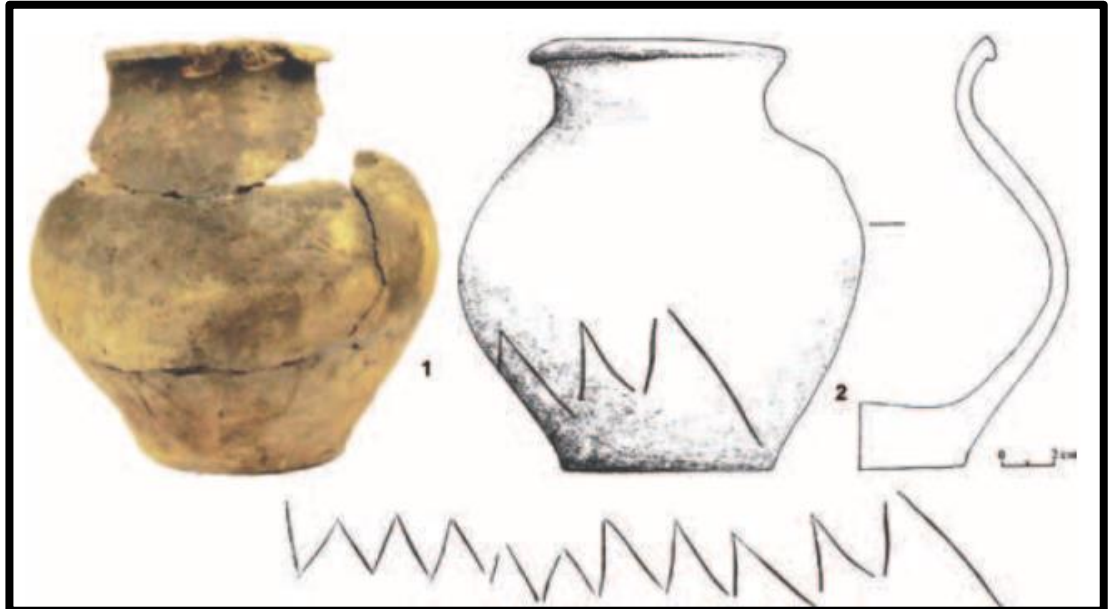
Resim 61. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: 1. A kazı alanı; B kazı alanı; C kazı alanı. (Beisenov, 2014).

Resim 62. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: 1. çim; 2. moloz ile taşla katman; 3. kırmızı-gri kil; 4. siyah ve gri renkli toprak; 5. anakara; 6. soyguncuların girişi; 7. mezar çukuru. (Beisenov, 2014).

Resim 63. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: Balbal. (Beisenov, 2014).

Resim 64. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: Seramik kap. (Beisenov, 2014).

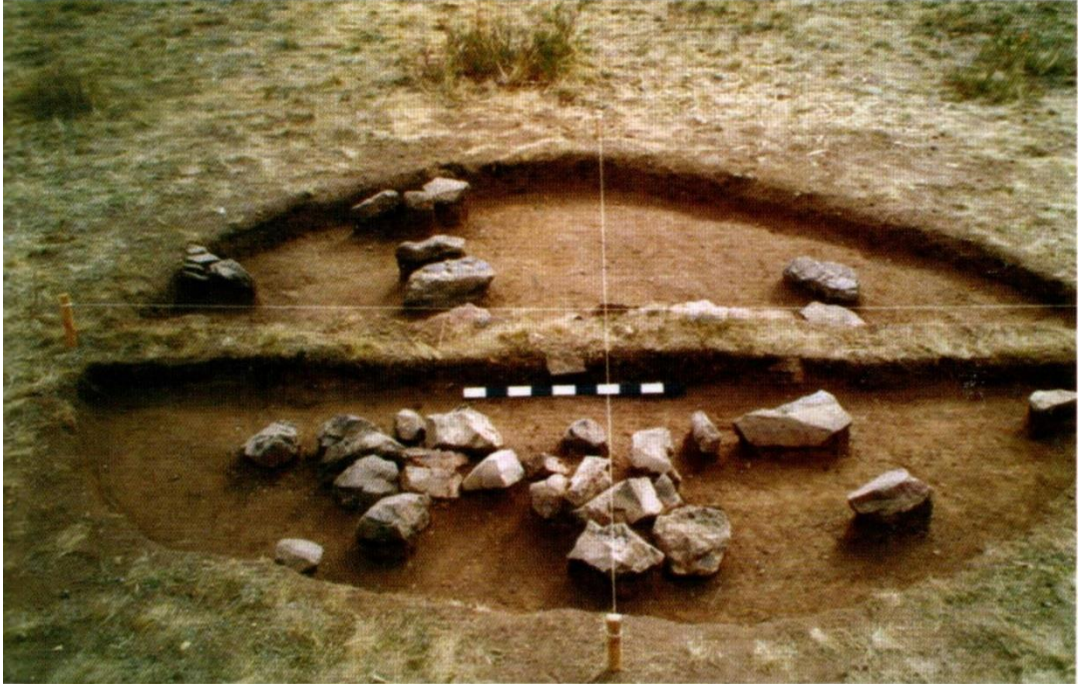
Resim 65. Kosoba Mezarlığı 2 nolu Kurgan: Boncuklar. (Beisenov, 2014).

Resim 66. Nurken II Mezarlığı 3 nolu Kurgan. Taş sandukası. (Beisenov, 2007).

Resim 67. Nurken II Mezarlığı 4 nolu Kurgan. Taş sanduka ve sunağı. (Beisenov, 2007).

Resim 68. Nurken II 5 nolu Kurgan. (Beisenov, 2007).

Resim 69. Nurken II 1 nolu Kurgan. (Beisenov, 2007).

Resim 70. Nurken II 1 nolu Kurgan. (Beisenov, 2007).

Resim 71. Nurken II 1 nolu Kurgan. Dromos. (Beisenov, 2007).

Resim 72. Nurken II 1 nolu Kurgan. Dromosunun kuzeyden görünüşü. (Beisenov, 2007).

Resim 73. Nurken II 1 nolu Kurgan. (Beisenov, 2007).

Resim 74. Nurken II 2 nolu Kurgan. Kuzey yapısı ve dromosunun başlangıcı. (Beisenov, 2007).

Resim 75. Nurken II 2 nolu Kurgan. Kuzey duvarı. (Beisenov, 2007).

Resim 76. Nurken II 2 nolu Kurgan. Kuzey tarafındaki dromosun görünümü. (Beisenov, 2007).

Resim 77. Nurken II 2 nolu Kurgan. Öğütme taşının parçası. (Beisenov, 2007).

Resim 78. Nurken II 2 Nolu Kurgan. Öğütme Taşı. (Beisenov, 2007).

Resim 79. Nurken II 2 nolu Kurgan. Tunç plaka parçası. (Beisenov, 2014).

Resim 80. Marlik Mezarlığında bulunan altın kupa. (www.s-media-cache-ak0.pinimg.com/236x/3e/d5/87/3ed587a73fafa2cb3d0b771ff43cfbb5.jpg)

Resim 81. Kul-Oba Kurganında bulunan altın heykel. (www.pantikapei.ru/wp-content/uploads/2011/07/pantikapei-grivna-large2.jpg)

Resim 82. İssyk Kurganında bulunan altın plaka parçası (www.vk.com/wall-7875432_227729).

Resim 83. Nurken II 6 nolu Kurgan. (Beisenov, 2007).

Resim 84. Nurken II Mezarlığı 6 nolu Kurgan. Çift mezarı. (Beisenov, 2007).

Resim 85. Taldı II Mezarlığı dromos. (Beisenov, 2014).

Resim 86. Taldı II Mezarlığı dromos. (Beisenov, 2014).

Resim 87. Taldı II 2 nolu kurganda bulunan altın plaka.
(www.samlib.ruimgddolgaja_g_amuzeytaldy-2-5.jpg).

Resim 88. Taldı II 2 kurganda bulunan altın plaka.
(www.karkultura.dov.kz/img/raskop/5.jpg).

Resim 89. Taldı II 2 kurganda bulunan altın plakalar.
(www.voxpopuli.kz/userfiles/posts/1341e1db0ba7b094c77f9ff7dcc1a725028b_big.JPG).

Resim 90. Taldı II 2 nolu kurganda bulunan altın kemer parçası. (www.nv.kz/wp-content/gallery/528-1803/4.jpg).

Resim 91. Taldı II 2 nolu kurganın altın çanlar. (www.kazakhstan.travelmediafilecitykaragandinskaya%20oblaststaldisay_karagandytaldysai_karagandy-2.JPG).

Resim 92. Taldı II 2 kurganda bulunan altın plaka.
(www.psamlib.ru/imgddolgaja_g_amuzeytaldy-2-7.jpg).

Resim 93. Taldı II 5 nolu kurgan. Kafatası. (Beisenov, 2014).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Darya KUSSAINOVA
Doğum Yeri ve Tarihi	Kazakistan, Temirtau 04.03.1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Karagandı Memleket Üniversitesi Tarih Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Rusça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Şirketler	2011-2014 Yıllar Arası LLC Archeology Expertise Araştırma Görevli
Kazılar	2009 Yılı Kent Karkaralı Kazı ve Onarım Çalışmaları Kazı Başkanı: Prof. Dr. Valeriy Evdokimov 2010 Yılı Tegizjol Kazı ve Onarım Çalışmaları Kazı Başkanı: Doç. Dr. Viktor Varfolomeev 2011 Yılı Hurlug Kazı ve Onarım Çalışmaları Kazı Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Meyram Seitzkaliyev 2011 Yılı Sauran Kazı ve Onarım Çalışmaları Kazı Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Erlan Amirov 2012 Yılı Taraz Kazı ve Onarım Çalışmaları Kazı Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Meyram Seitzkaliyev 2012 Yılı Kesken Kazı ve Onarım Çalışmaları Kazı Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Roman İliyin 2013 Yılı Şimkent Kazı ve Onarım Çalışmaları Kazı Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Roman İliyin
Sergiler	2013 Varşova Müzesi. Kazakistan Kültürü Tanıtması. 2014 Taraz Açık Havada Müzesi. Cumhuriyet Başkanın Sergisi.
Stajlar	2011 Taraz Tarih Müzesi (Kazakistan) 2013 Kırgız Tarih Müzesi (Kırgızistan) 2014 Erivan Müzesi (Ermenistan)
İletişim	
E-Posta Adresi	d.kussainova@outlook.com
Tarih	19.06.2017